

2016

I

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
BRNO

Obsah / List of Content

EDITORIAL	3
------------------------	---

ČLÁNKY / ARTICLES (recenzováno - reviewed)

Josef Kuchta

Aktuální problémy počítačové kriminality včetně její prevence / Actually Problems of the Cybercrime Including its Prevention	5
--	---

Petra Masopust Šachová

Restorativní justice v oblasti vězeňství: utopie, nebo výzva? / The Restorative Justice in Prison Settings: a Utopia or a Challenge?	21
--	----

Jana Hulmáková

Efektivní sankční politika – trendy a limity / Effective Sanction Policy – Trends and Limits	37
---	----

Jana Firstová

Uplatňování trestních sankcí vůči osobám seniorského věku / The Application of Criminal Penalties against Elderly Persons.....	47
--	----

Lucia Šimunová

Kriminologický pohľad na ekonomickú trestnú činnosť / Criminological View on Economic Crimes.....	59
---	----

Michal Jílovec, Vítězslav Kozák

Nad plánovanou novelou zákona o obětech trestných činů / Above the Planned Amendment of the Crime Victims Act.....	71
--	----

Jolana Sedláčková

Krátké zamyšlení nad dvěma úskalími uplatnění, přiznání a následného vymáhání nároku poškozeného / Short Contemplation above Two Pitfalls of the Application, Granting and Subsequent Enforcement of the Victim's Claim	79
---	----

RECENZE / BOOK REVIEW AND ANNOTATIONS

Pavel Všeticka

MATES, P., ŠKODA, J., VAVERA, F: Veřejné sbory.....	89
---	----

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA / NEWS AND CONFERENCES

Gustáv Dianiška, Tomáš Strémy

Alternatívne tresty v aplikačnej praxi v Slovenskej republike / Alternative Penalties
in the Application Practice in the Slovak Republic..... 93

Marcela Lukášová, Zdeněk J. Skupin

X. ročník mezinárodní vědecké konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků
- Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2016 / X. Annual International Scientific
Conference of PhD Students and Young Scientists The Milestones of Law in the Area
of Central Europe 2016..... 103

Jana Nováková

Lidskoprávní Moot Court / Human Rights Moot Court..... 107

EDITORIAL

Vážení a milí čtenáři,

dostává se Vám do rukou další číslo našeho časopisu 1/2016. Určitě jste zaregistrovali, že Časopis pro právní vědu a praxi vstupuje do svého XXIV. ročníku v nové grafické podobě ve zmenšeném formátu a pozměněné typografické úpravě.

Z jeho obsahu zjistíte, že všechny stávající rubriky zůstaly zachovány a náš časopis nadále zůstává recenzovaným vědeckým čtvrtletníkem zařazeným do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice.

Od letošního roku došlo také ke změnám ve složení redakční rady. Předsedou redakční rady nadále zůstává prof. Jan Filip, který působí na Katedře ústavního práva a politologie PrF MU a současně též jako soudce Ústavního soudu ČR v Brně. Nově byla zřízena pozice šéfredaktora, kterou zastává doc. Marek Fryšták z Katedry trestního práva PrF MU. Změny doznalo i samotné složení interních a externích členů redakční rady.

Od letošního ročníku Vám taktéž budeme pravidelně nabízet i tzv. monotematická čísla, která budou odrážet aktuální problémy právní vědy a praxe, jak mimo jiné koresponduje se samotným názvem časopisu. Monotematicky je zaměřeno i číslo 1/2016, a to na oblast trestního práva a kriminologie. Byli bychom rádi, kdyby se nám monotematická čísla podařilo vydávat s Vaším přispěním alespoň jednou až dvakrát ročně. O redakčních uzávěrkách následujících čísel budete informováni v každém čísle; v této souvislosti věnujte svoji pozornost redakčním pokynům pro autory, které budou nově součástí každého čísla.

Doufám, že nám nadále zachováte svoji čtenářskou i autorskou přízeň a budeme se těšit na Vaše autorské příspěvky. Za celou redakční radu Vám tedy přeji hodně tvůrčí inspirace.

Marek Fryšták, šéfredaktor

ČLÁNKY

Aktuální problémy počítačové kriminality včetně její prevence

Actually Problems of the Cybercrime Including its Prevention

Josef Kuchta*

Abstrakt

Článek pojednává o počítačové kriminalitě a zejména o její podstatné části – internetové kriminalitě – z kriminologického pohledu. Přináší některé nové podněty a skutečnosti týkající se zejména změnám názvu a pojmu této kriminality, jednotlivých forem kybernetických útoků, kybernetické bezpečnosti, zvláštností pachatelů a možnostem prevence. Jde o podklad pro nové úvahy pro zkoumání této trestné činnosti.

Klíčová slova

počítačová kriminalita; kybernetická kriminalita; jednotlivé útoky; prevence; kybernetická bezpečnost; prevence; trestní právo; kriminologie.

Abstract

The article describes computer and cyber crimes, especially its important part – cyber criminality of the criminological point of view. It gives some new views, which describe new names and terms of this criminality, the new forms of the cyber crimes, cyber security, characters of the suspicious persons and the possibilities of the prevention. It is the ground for new thinking for the research of this problematic.

Keywords

Computer Crimes; Cyber Crimes; Hacking; Fishing; Keylogging; Cracking; Spoofing; Phreaking; Carding; Skimming; Grooming; Cyberstalking; Prevention; Penal Law; Criminology.

1 Úvod

Elektronické technologie, jejich vznik a bleskový vývoj v průběhu několika málo desetiletí, se staly jedním z nejvýznamnějších fenoménů dnešní doby, neoddělitelnou součástí každodenního života, jíž není možno se prakticky vyhnout. Odvrácenou stránku obrovského přínosu, který představuje pro ekonomický i společenský život, však tvoří i její negativní projevy, projevující se až v tzv. počítačové kriminalitě. Její rozšíření je adekvátní významu těchto technologií, přičemž nepochybně kopíruje jejich další bouřlivý rozvoj. Tzv. počítačová kriminalita je v současné době zařazována vedle organizovaného zločinu

* Doc. JUDr. Josef Kuchta, CSc., Katedra trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Department of Criminal Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: Josef.Kuchta@law.muni.cz

a distribuce drog mezi nejzávažnější formy trestné činnosti, páchající obrovské škody všeho druhu, a je také formou nejrychleji se rozvíjející. Poněvadž technický vývoj, stejně jako počítačová kriminalita meznají hranic, stala se i předmětem mezistátních jednání a úmluv (např. Úmluva Rady Evropy o počítačové kriminalitě, Rámcové rozhodnutí Rady 2005/222/SVV z 24. února 2005, nahrazené Směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2013/40/EÚ), na jehož základě došlo i u nás ke zpřísnění a rozšíření postihu v novém trestním zákoníku. Vznikla také a dále se vyvíjí nová zvláštní skupina pachatelů, vyznačující se výrazně specifickými rysy.¹

Vzhledem k rozsahu a složitosti problematiky nemohu ve svém krátkém vystoupení komplexně reagovat na všechny nové jevy, spojené s počítačovou kriminalitou, mou ambicí je spíše stručně upozornit na některé nové problémy, které se vyskytly v průběhu posledních let a které poněkud pozměňují rozsah a podobu počítačové kriminality, a případně identifikovat nové trendy, jichž jsme v současné době svědky, resp. odhadnout jejich další vývoj.

Ke změnám v posledních letech došlo a nepochybně bude docházet i do budoucna zejména v následujících oblastech:

- změna terminologického názvosloví – zavádění nových pojmů odrážejících technický vývoj, i samotného vymezení počítačové kriminality,
- změna a vznik nových specifických podob nebezpečných jednání, stejně jako forem provedení klasických trestných činů,
- změny a rozšíření jurisdikce jednotlivých států ve vztahu k této činnosti, změna charakteristik typických pachatelů určitých trestných činů,
- trestní odpovědnost právnických osob,
- změna způsobu a vedení vyšetřování včetně způsobů odhalování a prokazování trestné činnosti,
- nutnost nových legislativních úprav včetně zavádění nových druhů trestů,
- vytváření nových a účinnějších způsobů prevence na nejrozličnějších úrovních včetně i celostátní kybernetické bezpečnosti

2 Vymezení pojmu a nové terminologické změny

V současné době nemá pojem počítačové kriminality oficiálně vymezený obsah. Obecněji ji lze vyložit jako trestná jednání, jejichž společným jmenovatelem je, že v nich vystupuje počítač jako nositel hardwarového a softwarového vybavení a dat, a to buď jako předmět útoku nebo jako nástroj pachatele.² V poslední době však již lze sledovat vývojové tendence k odklonu od tak širokého obecného pojmu k jednotlivým dílčím problé-

1 VÁLKOVÁ, H. a J. KUČHTA. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 602.

2 Např. op. cit. v pozn. 1, s. 603, dále viz např. MATĚJKA, M. *Počítačová kriminalita*. Praha: Computer Press, 2002, s. 5; VLČEK, M. *Počítačová kriminalita*. Praha: Academia, 1989, s. 5 aj.

movým okruhům s akcentem na podstatu problému a méně na formu páčání. Jako synonymum k výše uvedenému pojmu se např. začal používat pojem tzv. kyberkriminality, ohrožující informační a síťovou bezpečnost a vztahující se k obsahu sdělení, zahrnující např. trestné činy proti důvěrnosti, integritě a dostupnosti počítačových dat a systémů, počítačové podvody, trestné činy související s pornografií, s porušováním autorského práva apod.³ Podle našeho názoru se však nejedná o synonymum, neboť pojem kybernetická kriminalita se odvozuje nikoli od pojmu kybernetika, ale od pojmu kybernetický prostor, jímž se rozumí systém tvořený tisíci propojených počítačů, severů, routerů, přepínačů, optických kabelů, umožňující této infrastruktuře její funkci. Jde o sběrný pojem pro všechno od internetu a světové sítě až po imaginární prostor, který v něm existuje, skutečný a současně fiktivní prostor, kde probíhá emailová diskuse a chaty.⁴ Počítačová kriminalita se může odehrávat i mimo kyberprostor, kybernetická kriminalita nikoliv, je tedy podmnožinou kriminality počítačové. Dalším užívaným pojmem je internetová kriminalita, která se od počítačové kriminality odlišuje zejména tím, že kromě počítače jako objektu nebo nástroje trestné činnosti vyžaduje propojení počítačů lokálními i vzdálenými sítěmi a následně využití internetu. Kyberkriminalita je činností, ve které použití internetu představuje způsob spáchání trestného činu, nebo ve které je internet (kyberprostor) objektem útoku. Kybernetická kriminalita není současně totožná s internetovou kriminalitou, i když do značné míry se s ní překrývá. Nebude tomu tak v případech, kdy kyberprostor bude předmětem útoku, ale při útoku nebude využit internet. V praxi je pak možno se setkat i s dalšími pojmy vztahujícími se k trestné počítačové činnosti a zdůrazňujícími některé její aspekty. Lze hovořit např. o informační kriminalitě, jejímž cílem jsou informace bez ohledu na to, jakým způsobem jsou zpracovávány a použity (např. u pomluvy), informatická kriminalita, u níž jsou nástrojem nebo cílem útoku nejen počítače, ale i telekomunikace. Vzhledem k probíhající konvergenci médií, kdy v době digitálního zpracování všech druhů informací se přestává rozlišovat, zda jsou obsahem řady bitů zvuk, obraz nebo počítačová data, je možno se setkat i s pojmem e-kriminalita.⁵

Zavedení jednotné definice těchto typů trestné činnosti je úkolem dlouhodobým, popř. snad i téměř neproveditelným. Je ovšem otázkou, zda je vytvoření jednotného pojmu vůbec nutné, neboť tyto definice nemusejí představovat neřešitelný problém pro praxi i právní úpravu. Konkrétní právní předpisy by totiž patrně měly definovat pojmy, se kterými pracují a na něž váží práva a povinnosti subjektů, přičemž by mohly využít výše podaných definic. Např. v Úmluvě o kybernetické kriminalitě se signatářské státy zavázaly trestně stíhat kybernetickou kriminalitu, kterou zde také definují. Jiné trestné

³ Úmluva o kybernetické kriminalitě, Sdělení MZV ČR č. 104/2013 Sb. m.s.

⁴ ŠÁMAL, P. et al. *Trestní zákoník*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 2302–2303.

⁵ SMEJKAL, V. Kriminalita v prostředí informačních systémů a rekodifikace trestního zákoníku. *Trestně-právní revue*, 2003, č. 6, s. 161.

činy, spadající např. jen pod obecný pojem počítačové kriminality, nejsou signatáři povinni podle této Úmluvy stíhat.

3 Charakteristika počítačové kriminality a její změny

Počítačová kriminalita i přes svůj difúzní charakter má řadu výrazných charakteristik a rysů, které ji odlišují od kriminality klasické. Existence i intenzita těchto rysů se mění imanentně s technickým a společenským rozvojem. Jde zejména o následující rysy a faktory:

- Vyznačuje se značně vysokou diskrétností a latentností. V řadě případů nelze pachatele ani oběti vystopovat, mnohdy ani samotné oběti nevědí, že byl na nich spáchán např. majetkový trestný čin (např. pomocí počítačového programu byly v bance převáděny částky vzniklé zaokrouhlováním částek na účtech na soukromé konto pachatele). V některých případech dokonce samy oběti mají zájem na utajení trestné činnosti – např. banky v mnoha případech odmítají spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení z obav, že by se s nedostatky v jejich zabezpečení i s výší škod mohla seznámit veřejnost, což by mohlo vést ke ztrátě jejich důvěryhodnosti, a s poškozenými se raději vyrovnají mimosoudně. S tím, jak se v posledních letech zmnohonásobil počet operací prováděných za použití počítačů a jejich sítí, nekoresponduje skutečný počet odhalených trestných činů v této oblasti. Samotný počet těchto odhalených činů je velmi nízký, např. v roce 2011 bylo takto spácháno podle statistik 1502, v roce 2014 4348 činů. Lze tedy pozorovat lineární, ale velmi pozvolný nárůst, který dává tušit nesmírnou latenci. Z jednotlivých trestných činů bývají takto nejčastěji páchany trestné činy podvodu (1419 činů v roce 2013, úvěrového podvodu (113). U zbývajících trestných činů jde o počty několika desítek činů podřaditelných pod jednotlivá ustanovení ročně.⁶
- Jejím následkem vznikají značné škody, na jedné straně obtížně kvantifikovatelné, na druhé straně mohou mít až katastrofické rozměry. Tato nebezpečí se zvětšují a stávají se aktuálnějšími zejména v souvislosti s faktem, že počítači a jejich sítěmi mohou být ovládány a řízeny technická zařízení, jejich napadení a zneužití může mít za následek poruchy v zásobování vodou, energiemi v celých oblastech, vytváří se nebezpečí spojená s vyřazením z provozu jaderných elektráren, ovládnutí atomových zařízení včetně atomových zbraní, kosmického výzkumu apod. Přitom tyto trestné činy mohou být spáchány v tisícině sekundy, jejich spáchání nemusí být vůbec postřehnutelné a pachatel nemusí být vůbec přítomen na místě činu.
- Je páchána intelektuálně vyspělými a erudovanými pachateli, jejichž cíle bývají většinou zjištěné, ale mohou být motivovány i jinak (politicky, ideologicky, nábožensky, bojem za svobodu kyberprostoru apod.).

⁶ Viz blíže statistiky uváděné v LOBOTKA, A. *Globální systémy propojených počítačových sítí a trestní právo*. Disertační práce. MU Brno, 2015, s. 185, 188, 189 a další.

- V důsledku toho způsoby jejich odhalování, dokumentování a dokazování mohou být značně složité a vyžadují skutečné odborníky z oboru, vybavené nejmodernějšími technickými prostředky.
- Lze předpokládat zvyšující se a značný podíl organizovaných pachatelů (např. hnutí tzv. Anonymous, White media na našem území apod.).
- Má často mezinárodní charakter, když následky mohou zasahovat objekty v různých státech, bývá odděleno místo spáchání činu a místo nástupu následků
- Pro boj s ní, který vyžaduje mj. spolupráci většího počtu států, doposud neexistuje dostatek právních, režimových a organizačních prostředků, přitom tato trestná činnost se bude bouřlivě komplikovat a rozšiřovat v důsledku např. přibývajících počtu počítačů, mobilních telefonů, uživatelů internetu, rozvojem internetového bankovníctví apod.
- Vzhledem k většinovému soukromému podnikání bude její prevence spíše záležitostí příslušných poškozených a vlastníků než orgánů činných v trestním řízení. To samozřejmě nevylučuje, ale i vyžaduje zásahy státu tam, kde by mohly být postiženy zájmy celého státu nebo mezinárodních společenství (např. snaha o zajištění tzv. kybernetické bezpečnosti).⁷

4 Konkrétní typy počítačových útoků

Vyvíjející se počítačová věda a technika postupem času přináší kontinuálně stále nové typy počítačových útoků i zdokonalování útoků dosavadních. Snad nejvíce příznačným a nejvíce známým je spam, jenž se dále dělí na nigerijský typ, phishing, ransomware, adware, spyware, počítačové viry, trojské koně, z nových pak logical bombs a pharming crimware.

- Nigerijský spam se snaží příjemce přesvědčit, že má k dispozici velkou sumu peněz, kterou mu může pomoci získat jen příjemce spamu. Podmínkou je odeslání svých osobních údajů nebo uhrazení určité částky odesílateli spamu.
- Phishing popisuje rozesílání podvodných zpráv, nejčastěji e-mailů, které se tváří jako zprávy od správce sítě, banky apod. Cílem je pod smyšlenou záminkou získat od příjemce zprávy jeho citlivé údaje zejména v oblasti bankovníctví.
- Ransomware zabraňuje přístupu k počítači, který je napaden, a zpravidla vyžaduje zaplacení výkupného za opětovné zpřístupnění počítače.
- Adware je program namontovaný do počítače, aniž by o tom uživatel věděl. Bývají obvykle poskytovány zdarma a nainstalované skryté programy potom poskytují údaje o provozu na e-mailu či internetové stránce.
- Spyware a trojský kůň je druh škodlivých programů, jejichž cílem je sledování napadeného počítače a aktivit jeho uživatele (např. od roku 2012 cílí zejména na ambasády a vládní instituce v mnoha státech špionážní spyware jménem Machete).

⁷ Viz např. op. cit. v pozn. č. 1, s. 606.

- Logical bombs jsou programy tajně vkládané do aplikací nebo do operačních systémů, které za předem stanovených podmínek (např. konkrétního data) provádějí destrukční činnost.
- Pharming crimeware jsou programy, které přesměrovávají uživatele na určité stránky namísto těch, které měl uživatel v plánu navštívit. Na těchto stránkách dochází k instalaci dalšího crimeware. Touto cestou může např. dojít k významnému zvýšení poplatků za připojení internetu prostřednictvím telefonních linek se zvýšeným tarifikem.

Dalšími aktuálními hrozbami internetu jsou např. tyto zásahy:

- Hacking – představuje pronikání do systému jinou než standardní cestou, tedy obejítím nebo prolomením bezpečnostní ochrany (firewallu). Původním cílem hackerů bylo systém prozkoumat, popř. odstranit jeho chyby, v poslední době však nastupuje motiv získání peněžní hotovosti.
- Cracking – představuje prolomení ochrany programu proti jeho kopírování nebo neoprávněnému používání.
- Spoofing – označuje změnu totožnosti původce odesílaných zpráv.
- Phreaking – představuje napojení se na cizí telefonní linku. Útočník tak používá telefonní síť nebo kartu bez zaplacení provozovateli.
- Cybersquatting spočívá v registraci doménového jména souvisejícího se jménem nebo obchodní známkou jiné společnosti za účelem následného nabízení domény této společnosti za vysokou finanční částku, případně zneužití domény k dalším nežádoucím jednáním.
- Carding představuje zneužití platební karty různými způsoby, např. nainstalováním kamery nad bankovní automat, vylákáním hesla a čísla karty od vlastníka, ale i strhnutím vyššího peněžního obnosu z klientova čísla, než mělo být zaplacen (v kamenném obchodě nebo přes internet).
- K novým metodám zneužití platební karty patří nyní i skimring, který se již vyskytl i v České republice – kopírování platebních karet za pomoci zvláštního kopírovacího přístroje, který je umístěn přímo na bankomatu nebo v platebním terminálu.
- Man in the Middle útok – spočívá v narušení šifrované komunikace do které vstupuje třetí osoba. Útočník změni směrovací tabulku zařízení patřící oběti tak, aby byl provoz pro konkrétní IP adresu přesměrován přes libovolné síťové cesty včetně počítače pachatele. Před takovým novým útokem varovalo u nás Národní centrum kybernetické bezpečnosti veřejnost teprve v listopadu 2014.
- Pojem hoax (falešná zpráva, mystifikace, podvod, poplašná zpráva, žert) označuje falešnou zprávu která varuje před neexistujícím nebezpečím, přičemž obsahuje nepřesné zkreslující informace či účelově upravené polopravdy. Mezi známé hoaxy patří např. varování před nastrčenými injekčními stříkačkami infikovanými virem HIV, před rakovinouotvornými látkami v deodorantech, šamponech apod. Velké množství hoaxů zaplavuje v současné době kyberprostor v souvislosti s problémem migrace.

- Backdoor útok představuje tzv. zadní vrátka vytvořená programátorem pro pozdější převzetí kontroly nad programem. Keylogger je program tajně zaznamenávající znaky zadávané uživatelem, např. hesla s cílem zpřístupnit je útočníkovi. Defacement spočívá v průniku do webových serverů obětí, kde dojde k nahrazení internetových stránek obětí obsahem, který vytvořil pachatel. Na rozdíl od ostatních útoků zde útočník usiluje o co největší medializaci. Psychologická síla tohoto typu útoku spočívá ve vyvolání pocitu ohrožení a nedůvěry ve vlastní informační systémy obětí, a rovněž v prezentaci ideologie či postojů pachatele.
- DDoS (Distributed Denial of Service) neboli distribuované odmítnutí služby představuje útok mnoha koordinovaných útočníků na služby nebo stránky, při kterém dochází k přehlcení požadavky a k pádu nebo nedostupnosti a nefunkčnosti systému pro ostatní uživatele (tzv. spadnutí sítě). Nedostupnosti serveru nebo infrastruktury se dosahuje útokem na šířku pásma (zaplnění kapacity serveru), útokem na zdroje (zaplnění systémových zdrojů stroje, což zabraňuje jeho reakcím na běžné dotazy) nebo využitím chyby software. V poslední době je možno získat dostatečný počet potřebných počítačů komunikací na internetu a domluvou s dalšími lidmi, nejmodernější způsob však představuje tzv. botnet, který udělá z virem napadených počítačů tzv. zombie, kterým lze opakovaně zadat jakýkoliv příkaz (např. opakované zasílání požadavků na tutéž adresu). Botnety je nyní možno pronajmout si za poměrně levné peníze, což představuje značné riziko.⁸

5 Změněné způsoby provádění některých trestných činů

Počítače a zvláště internet přinesly osobité podoby jinak obecných trestných jednání, jejich masové rozšíření, pozměnění způsobu jejich výkonu, umožnění pachatelům jejich efektivnějšího páchání. Často taková jednání dostávají osobitá pojmenování, jako jsou např. kybergrooming, kyberstalking, kybershikana, happy slapping, kybermobbing, kyberterorismus a jiné.

- Termín grooming označuje nově pozorované specifické jednání, psychickou manipulaci ze strany groomerů, které má v oběti vyvolat falešnou důvěru a přimět ji k osobní schůzce, jejímž důsledkem může být zejména některý ze sexuálních trestných činů. Kybergrooming postihuje takové jednání provozované prostřednictvím internetu, mobilních telefonů a sociálních sítí např. na chatech, internetových seznamkách, Skype, facebooku, twitteru a podobných portálech. Problémem při jejich zjišťování a dokazování je zejména anonymita, využití zabezpečovacích systémů a fakt, že v raných stádiích ještě zpravidla nejde o trestný čin, zejména tam, kde není trestná forma přípravy.
- Kyberstalking je možno definovat jako druh stalkingu probíhající v kybernetickém prostoru. Jde tedy o zasílání různých zpráv pomocí chatu, VoiP technologií, emaily

⁸ Blíže k vysvětlení všech těchto pojmů viz např. Slovník *BezpečnýInternet.cz* (cit. 10. 1. 2016). Dostupné z <http://www.bezpecnyinternet.cz/slovník/default.aspx>

lem, sociálních sítí s cílem vyděsit nebo vyhrožovat určitému jednotlivci nebo skupině. E-mail umožňuje pachateli zasílat zprávy různého druhu a přímo tak obtěžovat oběť. Stalker může také vytvořit internetové stránky, které budou obsahovat údaje o pronásledované osobě, ať již pravdivé nebo smyšlené. Může též využívat elektronické diskusní skupiny, tzv. knih návštěv, nástěnek nebo chatů, poměrně často se využívá komerčních služeb na internetu – pachatel může přihlásit oběť k odběru různých služeb, k neustálému zasílání reklam, zpráv, nabídek, např. vyvěšení jménem oběti inzerátu s návrhem k sexuálním praktikám. Stalker obvykle jednotlivé způsoby kombinuje, čímž může dosáhnout multiplikačního účinku. Takové jednání lze zpravidla stíhat jako trestný čin nebezpečného vyhrožování podle § 353 TrZ, resp. podle nové skutkové podstaty stalkingu podle § 354 TrZ.

- U Happy slappingu se jedná o určitý druh šikany, jejímž cílem je nečekaně fyzicky napadnout oběť, přičemž komplic útočníka celý čin nahrává na mobilní telefon nebo kameru a získané video pak umístí na internet zejména k pobavení diváků (u nás např. i případy vyprovokování učitele žáky). Trestně stíhat lze taková jednání např. podle trestného činu výtržnictví.

V poslední době lze též sledovat vzrůstající intenzitu využívání a zneužívání internetu různými extremistickými hnutími k vlastní propagandě a podpoře filosofí, na nichž jsou založena. Stránky takových hnutí jsou často fyzicky umístěny v lokalitách, které jsou často chráněny široce pojmávanou svobodou slova, např. v USA. Opatřením proti danému postupu by mohlo být zablokování IP adres na žádost policejního orgánu, kterému však často není z výše uvedených důvodů vyhověno (dle aktuálního sdělení ministra vnitra ČR byla taková žádost opakovaně zamítnuta americkou stranou např. v případě serveru white-media@info, který v poslední době vstoupil do povědomí veřejnosti např. vykradením a zveřejněním e-mailové pošty předsedy vlády ČR). Obsahem bývají nenávistné a extremistické výzvy, dezinformace, organizační pokyny, zábava, reakce na aktuální dění nebo likvidační seznamy. Taková jednání nejčastěji vyústí v trestné činy proti svobodě nebo proti pořádku ve věcech veřejných. K dalším trestným činům páchaným velmi často vedle klasických způsobů využití počítačů a internetu patří např. podněcování a schvalování trestného činu, pomluva a krivé obvinění, šíření, výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií, porušování autorských práv, šíření poplašné zprávy, šíření toxikomanie, podvody apod. K ryze počítačovým trestným činům patří trestné činy podle ust. § 230 až 232 TrZ, jejichž výskyt v trestní praxi je velmi malý, neboť zde existuje velmi vysoká latence.

6 Pachatelé počítačové kriminality

V současné době, kdy rozvoj a rozšíření počítačů dosahuje masovosti, stoupá zásadně i počet pachatelů, kteří se počítačové trestné činnosti mohou dopustit. Důvodem je obecná dostupnost hardware i software prakticky komukoliv, stejně jako rozvoj počítačové dovednosti prakticky u všeho obyvatelstva. Počítače zasahují do všech oblastí živo-

ta společnosti, což má odraz i ve velkém množství počítačových trestných činů. Z toho vyplývají dvě zásadní teze: pachatelem se za určitých okolností (příležitostí dělá zloděje) může stát téměř každý, přičemž nelze patrně vytvořit jeden obecný typ pachatele této trestné činnosti. Lze určit určitou charakteristiku těchto pachatelů, kterou je ovšem třeba pro konkrétní praxi specifikovat a diferencovat podle oblastí činnosti, podle motivace, osobních schopností pachatelů i podle vlivu vnějšího okolí. Lze vyjít z toho, že pachatel bývá často vzdělaný, inteligentní, ovládající potřebné dovednosti, s potřebnou mírou přizpůsobivosti. Nezákonnou činnost neprovádí jen pro zábavu, ale stále častěji i pro zisk. Jeho osobnost nevykazuje zjevné patologické rysy, navenek se nijak neodlišuje od většinové společnosti, rekrutuje se prakticky ze všech jejích vrstev. Obvykle i vzhledem ke svému mládí nemá záznam v trestním rejstříku, trestnou činnost páchá individuálně, často v izolaci, nevzbuzuje při ní pozornost. Často pracuje na místech, kde vzbuzuje důvěru i respekt společnosti. Zisk realizuje po menších částkách, nechce ublížit konkrétní oběti, ale spíše neosobnímu zaměstnavateli, jímž se často cítí být vykořisťován, či společnosti jako celku.

Z rozboru trestných činů dále vyplývá, že pachatelé bývají často jedinci s vyšším vzděláním, ale někdy i geniální samoukové, nadprůměrně vynalézaví právě ve speciální programátorské činnosti, jsou sebevědomí, psychicky silní, někdy ale i s utajovanými komplexy či duševně labilní. Jejich jednání neobsahuje prvky násilí a je vzdáleno tradičním hrubým formám delikvence. Z motivace převažuje touha po zisku, ale motivem může být např. pomsta a získání převahy nad zaměstnavatelem či jinými významnými subjekty (banky, státní orgány), radost z destrukce systému, euforie z pocitu beztrestnosti či neodhalitelnosti, snaha po kompenzaci pocitu krivdy, osobního zneuznání či nedostatečného ohodnocení jejich práce, někdy jen intelektuální výzva. U dobře situovaných osob to může být i touha po riziku a dobrodružství, soutěživost blízká psychologii sportovce apod.⁹ Lze tak hovořit o typech průnikářů, neúspěšných kritiků, mstitelů či škodičů, profesionálů atd. Pachatelství zasahuje osoby čím dále širšího věkového spektra, když od původních tradičních představ pachatelů teenagerů se přechází k pachatelům i starším 40 let, kteří získali znalosti již před desítkami let a s rozvojem počítačů si je neustále inovují. Velkou většinu pachatelů tvoří muži, což je vysvětlováno různými důvody, nejpersvědčivějšími se zdají nezáměr žen o technickou dokonalost, jejich menší ambice, nechut' ke zbytečné destrukci, kyberprostor nechápou jako prostor pro loveckou výpravu nebo nedobyte území.¹⁰ Je třeba brát v úvahu i psychologické charakteristiky internetu, a to zejména anonymitu, malá rizika, změněné vnímání pachatele, místní časovou flexibilitu, kdy pachatel v kyberprostoru má možnost delšího času pro promyšlení jednotli-

⁹ Op. cit. v pozn. 1, s. 607.

¹⁰ Blíže k charakteristice osobností pachatelů, zejména tzv. hackerů viz GRIVNA, T. a R. POLČÁK (eds). *Kyberkriminalita a právo*. Praha: Auditorium, 2008, s. 48–53.

vých útoků, snáze překonává rozpaky, ostych a plachost, a to dokonce do takové míry, že může přistoupit k porušování zákonů.

Nejnověji dělí pachatele Smejkal, a to do pěti kategorií: zaměstnanci poškozené organizace, průnikáři (hackeři), kteří mají spíše anarchistické cíle, příslušníci organizovaného zločinu, profesionálové pracující za peníze, živící se činností jako průniky, odhalování utajovaných informací, špionáž apod., a osoby příliš nepřemýšlející o svém jednání a jeho následcích (děti, mladiství, osoby neznalé práva). V této souvislosti upozorňuje, že psychologickému profilu pachatele by měla být v kriminologických výzkumech věnována pozornost, což se u nás dosud neděje.¹¹ U konkrétních trestných činů je možno se inspirovat zahraničními výzkumy, např. v případě trestného činu stalkingu byly již vytvořeny určité typologie pachatelů. Holmes např. člení stalkery na pronásledovatele celebrit, ex-partnera, politiků, z vášně, ze zistné motivace, pronásledovatel zhrzený a odmítnutý z vášně.¹² Psychologické charakteristiky stalkerů vypracoval i P.E. Mullen, když je člení na bývalé partnery, uctíváče, neobratné nápadníky, ublížené pronásledovatele, sexuální útočníky, poblouzněné milovníky a kyberstalkery.¹³

7 Prevence počítačové kriminality.

Prevence a preventivní opatření musí v první řadě reagovat na změněné podoby páchání této kriminality a postihovat neustálý vývoj informačních technologií. Pro efektivní tlumení počítačové a internetové delikvence je podle našeho názoru prevence důležitější než represivní postihy, neboť zabráňuje vysoké latenci i velmi vysokým škodám. Šetří se tak i kapacity orgánů činných v trestním řízení, neboť odhalování a dokazování těchto trestných činů jsou velmi náročné na finance i čas a často končí neúspěšně a tím i neefektivně. Prevenci je třeba zaměřit v první řadě na osoby přicházející do styku s výpočetní technikou, ale i na vnější a vnitřní ochranu této techniky, programů a informací jí zpracovávaných. Ve všech těchto oblastech je nutno vypracovat preventivní strategie jak vůči potencionálním pachatelům, ale i potencionálním obětem, ale i podle typů kriminality (internetové a počítačové v širším slova smyslu), a neustále je inovovat. Preventivních opatření lze uvést celou řadu, pro nedostatek prostoru se zaměříme stručně jen na ty z nich, která považujeme za nejvýznamnější zejména ze strategického hlediska a jejichž cestami by se měla ubírat do budoucna i praxe.

Prevence má působit především výchovně a napomáhat zformování jakési „počítačové kulturnosti a odpovědnosti“ a varovat před zneužíváním. Taková výchova má být propojená se zvyšováním i právního vědomí, neboť v této oblasti existuje jen velmi nízké práv-

¹¹ SMEJKAL, V. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 135. Určité zpřesnění charakteristiky pachatelů jednotlivých typů trestné činnosti viz např. op. cit. v pozn. 1, s. 607–609.

¹² Viz ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 72.

¹³ Viz KOPECKÝ, K. *Stalking a kyberstalking. Nebezpečné pronásledování*. Olomouc: NET Universi-TY, s. r. o., 2010, s. 4.

ní vědomí spojené s kriminální citlivostí na tyto trestné činy. Naprosto nezastupitelnou úlohu zde má zejména vzdělávání mládeže počínajíc již dětským věkem, neboť právě zde je právní vědomí zcela nedostatečné a neodpovídající značným faktickým vědomostem a dovednostem, které tato generace již mnohdy získala a které využívá v kyberprostoru. Vedle výuky k dovednostem a k základům opatrnosti při práci s počítači seznamováním s nástrahami a riziky by měla být pozornost věnována i právní výchově a faktu, že právní řád je stejně závazný jak v kyberprostoru, tak i v reálném světě. S tím souvisí i vysvětlování, jaké činnosti již spadají pod počítačovou kriminalitu, i seznamování s etickými normami v kyberprostoru. Odpovídající výuka zejména ohledně bezpečného užívání internetu by neměla být zajišťována pouze formou jednorázových projektů, ale měla by být běžnou součástí výuky na školách všech stupňů stejně jako např. dopravní výchova. Preventivním projektům se v tomto směru věnuje zejména Slovenská republika.¹⁴

Tam, kde je výchova a morální apel neúčinný, je třeba realizovat konkrétní technické způsoby zabráňující přístupu k počítači neoprávněným osobám a zajišťující samotnou ochranu dat před zneužitím. To platí jak pro napadené jak fyzické, tak i právnické osoby, kde se doporučuje např. střežení v pracovní době i mimo ni, užívání kvalitních antivirových programů, zaheslování, případně zašifrování citlivých údajů, stále častěji uplatňovat kontrolu založenou na biometrických charakteristikách (oční signatura, otisky prstů, hlasový nebo grafický projev). Řada preventivních opatření bránících i zneužití internetu nevyžaduje velké náklady, ale lze je odvodit užitím zdravého rozumu. Tak např. každý uživatel internetu by měl pravidelně aktualizovat ochranné mechanismy svého počítače, jako jsou různé antivirové programy, firewaly, hesla (platí i pro tzv. chytré telefony), programy a aplikace instalovat jen z ověřených autorizovaných zdrojů, přihlašovací, bankovní a osobní údaje zadávat v nejnižší možné míře v důvěryhodném prostředí a nikomu je nesdělovat, ve větší míře využívat tzv. elektronické peněženky (např. nabíjecí karty ve formě tzv. Blesk peněženek, které zamezí přístupu ke kontům), nereagovat na podezřelé maily, neotevírat jejich přílohy či je rovnou mazat, pravidelně si měnit hesla, nakupovat jen u osvědčených e-shopů, užívat jen legální software, být obezřetný ve vztahu k aplikacím a hrám nabízeným zdarma, pravidelně si zálohovat důležitá data, nepouštět ke svému počítači nedůvěryhodné osoby, zamezit přístupu dětí na podezřelé internetové stránky, respektovat skutečnost, že každý uživatel internetu zanechává po sobě stopy a neukryje se v anonymitě apod. Děti jako uživatelé internetu by neměly dávat neznámým osobám své telefonní čísla, adresy ani osobní údaje., neznámým osobám nezasílat své intimní fotografie, nedomlouvat si schůzky s neznámými osobami přes internetové sítě jako jsou např. Facebook, nevěřit všem informacím, které na síti naleznou. V zájmu rodičů je, aby své děti s těmito pravidly seznámili dříve než je seznámí a důvěru si získá

¹⁴ Stručný i pro nás inspirativní přehled viz např. v DIANIŠKA, G. a kol. *Kriminológia*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 220–221.

někdo jiný, a kontrolovali jejich dodržování, i když by zde mohly narazit na porušení osobní sféry dětí (patrně tzv. v rámci výkonu rodičovských práv).

Z dalších preventivních opatření je možno uvést zvyšování komfortu služeb nabízených legálními distributory např. autorských děl při jejich současném zlevnění tak, aby byly bez problému dostupné. Nepochybně by bylo vhodné zavést ve spolupráci s nestátními organizacemi (např. BSA) finanční odměny poskytované osobám, které nahlásí počítačovou kriminalitu, pokud dojde k usvědčení pachatele, ale i omezit dostupnost softwarových produktů, které lze užít k trestným činům (např. pachatelé, kteří se vloupali do internetové schránky českého předsedy vlády, použili k tomu speciální programy, které jsou volně k sehnání v zahraničí, byť i za vyšší ceny).¹⁵

Z legislativních opatření spíše represivního charakteru je možno doporučit rozšíření trestnosti pro právnické osoby na široký okruh trestných činů včetně těch, které souvisí s internetovou kriminalitou. To by mohlo vést k částečnému přenesení odpovědnosti za obsah sdělení na internetu na providery, stejně jako uložení povinnosti po určitou dobu archivovat data. Na obtíže při odhalování a dokazování trestné činnosti by bylo třeba reagovat upřesněním úpravy trestního řádu týkající se zejména provádění a důkazní hodnoty jednotlivých důkazních prostředků a jednotlivých typů zajišťovacích opatření, když současný právní stav využívající jen judikaturu nelze považovat za dostačující. V oblasti trestání lze navrhnout zavedení nového druhu trestu spočívajícím v zákazu práce na počítači či využívání internetu, bylo by však lze očekávat problémy zejména při kontrole výkonu takových trestů. Nejasná jsou dosud pravidla pro určování jurisdikce jednotlivých států pro stíhání jednotlivých činů počítačové kriminality. Komplexní řešení těchto problémů si ovšem nezbytně vyžaduje mezinárodní spolupráci. Směry této spolupráce je třeba vidět zejména v dohodě o prodloužení doby uchovávání údajů u providerů a u shromažďovatelů dat (u nás činí maximálně 6 měsíců), harmonizaci podmínek pro povolování určitých procesních úkonů jako např. odposlechů a záznamu elektronických komunikací, urgentní vyřizování žádostí o dožádání v těchto věcech, úprava spolupráce se zahraničními poskytovateli služeb, a to i soukromými (např. Google), na které by bylo možno obracet se s přímými žádostmi, jednotné standardy pro přijímání takto získaných důkazů před národními soudy, jednotná pravidla pro vytěžování úložišť informací – tzv. cloudů, zefektivnit a zejména zrychlit mezinárodní justiční spolupráci, vyřešit otázky konfliktů (zejména pozitivních) státních jurisdikcí.¹⁶ Zatím nejobecnější podklad pro další úvahy tvoří Úmluva o počítačové kriminalitě, přijatá v Budapešti 23. 11. 2001. Specifika tohoto druhu kriminality si vyžaduje i specializaci orgánů činných v trestním řízení, které se jí zabývají, v České republice však dosud byla na nižším stupni, když existují specializované orgány na úrovni krajských ředitelství a na policejním presidiu

¹⁵ *Právo*, 20. 1. 2016, s. 7.

¹⁶ V podrobnostech viz např. Mandát ministra spravedlnosti pro jednání neformální Rady pro spravedlnost a vnitřní věci ve dnech 25-26. 1. 2016, Číslo verze 1, vypracováno dne 15. 1. 2016, MS ČR 2016.

(odbor informační kriminality ÚSKPV), k jehož práci byly v poslední době byly vysloveny výhrady a jeho ředitel byl odvolán.¹⁷ Od 1. ledna tohoto roku však zahájil svou činnost nový speciální útvar zaměřený na boj proti kriminalitě, který bude metodicky řídit činnost v rámci ČR a bude spolupracovat s NBÚ a Národním centrem kybernetické bezpečnosti. Současně by měl být technicky zdatným pracovištěm, které bude odhalovat a vyšetřovat případy internetové kriminality.

Na celostátní úrovni pak byly vypracovány zásadní strategické dokumenty preventivních opatření, k nichž je možno si bez problémů získat přístup.¹⁸

8 Kybernetická bezpečnost České republiky.

Plánované útoky proti informačním technologiím mohou způsobit značné až katastrofální škody jak v soukromém, tak i ve veřejném sektoru, v národním i globálním měřítku. Pokud je útok veden proti prvkům kritické infrastruktury, může být v konečném důsledku ohrožena nejen bezpečnost, ale i samotná existence státu. Útoky se v poslední době přesouvají zejména do oblasti organizované průmyslové špionáže a kybernetického terorismu, jsou stále komplexnější a sofistikovanější, mohou se zaměřit na prvky kritické infrastruktury (energetické systémy, informační systémy veřejné správy, zdravotnické systémy), ohrožena může být obrana státu, atomové hospodářství apod. Je proto třeba proti těmto zvýšeným nebezpečím přijmout mimořádná opatření také v preventivní oblasti.¹⁹

Každý jednotlivý stát řeší otázku své kybernetické bezpečnosti a potírání kybernetických hrozeb svým vlastním způsobem, protože však kybernetický prostor nemá hranic, měl by ale korespondovat s pohledem mezinárodního společenství. Proto otázkám prevence v této oblasti musí být věnována prvořadá pozornost. V ČR našel tento požadavek odraz teprve v zákoně č. 181/2014 Sb, který nabyl účinnosti 1. ledna 2015. Zákon stojí na dvou zásadách - minimalizaci zásahů do práv soukromoprávních subjektů a individuální odpovědnosti za bezpečnost vlastních informačních systémů - a na třech pilířích (bezpečnostní opatření, hlášení kybernetických bezpečnostních incidentů a protiopatření, tzv. reakce na incidenty.)

Zákon definuje, které osoby jsou povinny hlásit bezpečnostní incidenty v určitých oblastech kterému týmu, a co by měl příslušný tým s takovým hlášením podniknout. Definuje dále významný informační systém (omezeno jen na veřejný sektor) a kritickou informační strukturu, jejichž napadení je třeba hlásit. Na jednotlivé subjekty klade zákon

¹⁷ *Právo*, 19. 1. 2016, s. 5.

¹⁸ Viz Např. Strategie prevence kriminality na léta 2015 až 2015. MVČR (online). 2015. dostupné z www.mvcr.cz/soubor/novejsi-leden2012-jjj-pk-2012-2015-09-11-2011-vlada.doc.aspx, dále viz např. Národní strategie kybernetické bezpečnosti ČR na období let 2015 až 2020. Národní bezpečnostní úřad (online). Dostupné z www.govcert.cz/download/nodeid-1004/

¹⁹ Blíže viz např. POLČÁK, M. Kybernetická bezpečnost. *Revue pro právo a technologie*. Brno: Masarykova univerzita, 12/2015, s. 95–151.

povinnost provádět bezpečnostní, technická a organizační opatření, jejich bližší specifikaci je možno nalézt ve vyhlášce 316/2014 Sb. o bezpečnostních opatřeních. Současně došlo k ustavení Národního bezpečnostního úřadu gestorem problematiky kybernetické bezpečnosti a současně národní autoritou pro tuto oblast. Dále byla zřízena Rada pro kybernetickou bezpečnost a Národní centrum kybernetické bezpečnosti jako součástí Národního bezpečnostního úřadu v Brně.²⁰ Význam této prevence patrně poroste v souvislosti s novodobými hrozbami terorismu zejména v politické, ideologické a náboženské oblasti.

Možnost závažných ohrožení zásadních zájmů vede i k návrhům na omezení práv uživatelů internetu. U nás se zcela nově objevil návrh na prolomení anonymity uživatelů internetu, který by posloužil k identifikaci uživatelů. Inspiruje se nepochybně v praxi a úvahách některých jiných států, které omezují přístup k internetu (Čína, Severní Korea), požaduje registraci uživatelů internetu (Rusko), nebo alespoň zákaz šifrované komunikace a přístupu k některým prohlížečům, např. Darknetu.²¹

9 Další předpokládaný vývoj počítačové kriminality

Další vývoj počítačové kriminality je závislý na mnoha faktorech, zejména na technickém vývoji v dané oblasti, nicméně lze patrně odhadnout některé jeho směry. Patří k nim zejména:

- objektem útoku budou v převážné většině nehmotné informace, nikoliv hardware a hmotné prostředky informačních systémů,
- útoky se budou odehrávat zejména na mobilní zařízení a nedostatečně zabezpečená zařízení připojená do sítě zaměstnavatele,
- je třeba předpokládat možnost a větší počet útoků na průmyslové řídicí systémy dispečerského řízení a sběru dat v kritické infrastruktuře, přičemž důvodem bude jejich větší rozšíření kombinované s dosud nízkým zabezpečením,
- k útokům budou stále více používány všechny druhy internetové komunikace včetně sociálních sítí,
- individuální vandalismus bude nahrazován cílenými útoky soukromých skupin pachatelů s cílem majetkové trestné činnosti, špionáže i terorismu,
- udrží se množství finančních podvodů spojených s kyberprostorem, stejně jako kriminální jednání zaměstnanců – krádeže dat nebo nedbalostní prozrazení nebo umožnění úniku,
- neustále poroste masivní zneužívání internetu k šíření nepravdivých údajů, a to od útoků na soukromé osoby a podnikatele až k útokům na stát jako takový;

²⁰ Blíže k tomu viz LOBOTKA, A. *Globální systémy propojených bezpečnostních sítí a trestní právo*. Disertační práce. Brno: MU 2015, s. 143–149.

²¹ Chovanec: Na web jen s povolením. *MF Dnes*. 19. 1. 2016, s. 1.

alternativou může být šíření nezákonných ideologií směřujících k poškozování lidských práv

- stále se bude prohlubovat střet mezi anonymitou a ochranou soukromí na internetu a rostoucími požadavky na bezpečnostní kontrolu aktivit v kyberprostoru, zejména pod hlavičkou boje proti terorismu; v souvislosti s tím lze očekávat tlak vládních organizací na zamezení možnosti ochrany identity a obsahu na internetu pod záminkou boje proti organizovanému zločinu a terorismu,
- internet zůstane i nadále vhodným prostředkem pro porušování autorských práv nejen k softwaru, ale především k audiovým a audiovizuálním dílům prostřednictvím různých úložišť a cloudů, ale i práv průmyslových v souvislosti se zhotovováním výrobků pomocí 3D tisku,
- je třeba očekávat útoky na kritickou informační a komunikační infrastrukturu ze strany cizích států, ale i malých skupin osob (asymetrické hrozby).²²

Velké nebezpečí představuje také do budoucna tzv. internet věcí, kdy na internet budou zapojeny i domácí spotřebiče, každý jednotlivec bude mít tedy více IP adres, které budou komunikovat se sebou navzájem a budou také zvenčí napadnutelné. Veškerá tato nebezpečí vedou odborníky k naléhavým výzvám ke vzniku mezinárodní úmluvy o internetu.²³

Závěr

Počítačová a internetová kriminalita patří k nejdynamičtěji se vyvíjejícím oblastem kriminality vůbec. Reakce na ni musí být adekvátní, což si již začínají uvědomovat jednotlivé státy i mezinárodní organizace. Dysplastičnosti této kriminality odpovídá i prozatímní postoj k ní, který se vyčerpává ve zkoumání či přijímání opatření zatím nesystematické povahy. Ve svém vystoupení jsem tedy nemohl zachytit všechny její souvislosti, pokusil jsem se jen reagovat a postihnout některé její podstatné rysy jako východiska pro budoucí úpravy.

²² SMEJKAL, V. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 571–572.

²³ Až vám hacker na dálku zapálí dům a zapálí ho. Rozhovor s V. Smejkalem. MF dnes, 19. 1. 2016, s. 3.

Restorativní justice v oblasti vězeňství: utopie, nebo výzva?

The Restorative Justice in Prison Settings: a Utopia or a Challenge?

Petra Masopust Šachová*

Abstrakt

Koncept restorativní justice je v českém trestněprávním prostředí tradičně spojován s užitím restorativních programů, zejména s mediací, v rámci tzv. odklonů od trestního řízení. Jeden z hlavních důvodů, proč byly tyto odklony do české trestněprávní úpravy zavedeny, byla zejména snaha posílit práva a postavení obětí v trestním řízení. Je však namítáno, že restorativní přístup toho nabízí mnohem více, a to i ve vztahu k potřebám pachatelů. Vězeňství je tudíž další oblastí, kde může mít aplikace restorativních hodnot svůj velký význam. Přestože je i v rámci restorativního proudu považováno za kontroverzní, zda má restorativní justice působit i v tomto prostředí, existuje nyní převážně shoda v tom, že restorativní koncept by se měl snažit ovlivnit i to, co se děje za vězeňskými zdmi. Cílem tohoto článku je představit restorativní ideje, principy a programy, které je možno implementovat ve vězeňském prostředí, a to v návaznosti na zkušenosti, které se osvědčily v zahraničí. Snahy o reformu celého vězeňského systému v restorativním duchu budou doplněny o skromnější pokusy zavést jednotlivé restorativní programy pro určité oblasti vězeňského života. Závěrem budou popsány možnosti stávající české trestněprávní úpravy a programy, které již v praxi fungují.

Klíčová slova

Restorativní justice; restorativní programy; vězeňství.

Abstract

The concept of restorative justice in the Czech criminal justice system is typically connected with the use of restorative programmes, namely of mediation, in relation to the institution of diversion from criminal justice proceedings. One of the main reasons why the corresponding institution of diversion was implemented into the Czech criminal justice regulation was the intention to emphasise the role of a victim and the protection of his/her specific needs. However, it is claimed that the restorative justice concept offers much more in terms of dealing with the needs arising from the offender's conduct. The prison system is suggested as another area where restorative values might be of great importance. Even if the issue of applying the restorative justice principles in the prison context is controversial for some of its proponents, predominantly the conformity exists that the restorative justice shall try to climb over the prison walls. The aim of this paper is to present the restorative justice ideas, principles and programmes which are suitable for implementation in prison setting. Moreover, principles which work world-wide in this field shall be presented. Experiences to reform the prison system in whole are accompanied by more humble approaches that try to bring individual restorative programmes of various nature into the prison context. In conclusion, the possibilities given by the Czech criminal legislation will be presented together with the programmes already existing in practice.

* JUDr. Petra Masopust Šachová, doktorandka na Katedře trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Ph.D. student, Department of Criminal Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: petrasach@yahoo.com

Keywords

Restorative Justice; Restorative Programmes; Prison System.

1 Co je a není restorativní aneb co v ČR restorativního známe?

Na první pohled se může zdát, že vězeňství, vězení či trest odnětí svobody jsou instituty, které jsou konceptu restorativní justice natolik vzdáleny, že vést úvahy o tom, co mají tyto fenomény společného nebo co by společné mít mohly, je jen dobře míněná utopie. Restorativní justice se jako hnutí formovala ve snaze vymezit se vůči klasickému retributivnímu systému, který stavěl na prokázání viny a potrestání pachatele bez snahy o další přesah, a to zejména ve vztahu k oběti a zasaženým komunitám. Restorativní přístup naproti tomu primárně trval na nápravě vzniklých škod a zasažených vztahů mezi jednotlivci navzájem a mezi jednotlivci a danou komunitou, přičemž zásadní vždy bylo, aby řešení dané situace hledali ti, kterých se daná situace dotkla.¹

Univerzálně přenosný návod, jak výše uvedené realizovat v praxi však od restorativní justice neuslyšíme. Koncept restorativní justice nevznikal jako jasně strukturovaný model, jakým by aktivní nalézání spravedlnosti mělo fungovat. Restorativní hnutí vznikalo živelně a po vlastní ose v řadě zemí jak angloamerického, tak kontinentálního právního systému², přičemž v rámci tohoto myšlenkového proudu byly od počátku vedeny různé polemiky o tom, jaké jsou hlavní restorativní hodnoty a východiska, jakým způsobem by měly být restorativní myšlenky zapojeny do právních řádů jednotlivých zemí, jakou formu by měly restorativní programy mít a v neposlední řadě jak restorativní justici vůbec definovat.³ Neexistuje proto ani jediné řešení, jak restorativní přístup v rámci jednotlivých trestněprávních úprav aplikovat na oblast vězeňství a výkonu trestu. Níže bude detailněji poukázáno, že jde spíše o různorodé aktivity, které jednak pojí snaha napomoci pachateli přijmout odpovědnost za způsobenou újmu a dále snaha napomoci mu osvojit si jiné mechanismy zvládání konfliktních, stresových či jinak zatěžujících situací a návyků, které ho k trestné činnosti přivedly a připravit ho tím na život po výkonu trestu. Každá trestněprávní úprava, včetně

1 Základ restorativnímu přístupu na akademicko-literární úrovni položila publikace H. Zehra "Changing lenses", přičemž právě již název této publikace akcentuje potřebu změny úhlu pohledu, jak bude trestná činnost a její následky nazírány a řešeny. ZEHR, H. *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Scottsdale, PA: Herald Press, 2005 (1. vydání 1990).

2 Blíže viz historický přehled: McCOLD, P. The recent history of restorative justice – Mediation, circles, and conferencing. In: SULLIVAN, D. a L. TIFFT (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006, s. 35–41.

3 Blíže: 1) EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 14–18.

2) ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007; s. 91–108.

3) MIERS, D. The international development of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007; s. 447–467.

české, tak stojí před výzvou a možností inspirovat se těmi (zahraničními) projekty a programy, které vykazují úspěšnost, ale současně reagovat na specifika prostředí vlastního a přizpůsobit tak v duchu restorativních principů a východisek konkrétní podoby jednotlivých programů místním tradicím, zvyklostem či podmínkám.

V českém právním prostředí je pojem restorativní justice spjat v hmotněprávní rovině s posílením zájmů poškozeného při ukládání trestních sankcí⁴ dle § 38 odst. 3 trestního zákona⁵ a se zaváděním alternativních trestů k trestu odnětí svobody⁶. V úpravě trestního práva procesního je restorativní justice tradičně dávána do souvislosti s tzv. odklony od trestního řízení, a to zejména s užitím mediace v rámci institutu narovnání⁷. Významný podnět pro rozvoj restorativních technik v českém trestněprávním prostředí přinesl zákon o soudnictví ve věcech mládeže⁸ a dále zákon o obětech trestných činů⁹, který do právního řádu zavedl na základě § 39 odst. 1 písm. b) nově pojem „restorativní program“. Výše uvedené restorativní přístupy však v aplikační praxi prozatím nedocházejí naplnění svého potenciálu. Není účelem tohoto textu tyto důvody blíže rozebírat, nicméně alespoň v krátkosti je možno nastínit tři základní problematické okruhy aplikace restorativní justice do české trestněprávní praxe:

1. Jediným rozšířeným restorativním programem zůstává prozatím mediace, která je navíc v rámci trestního řízení spojena s institutem narovnání, byť toto není při jejím širším využití v praxi její zákonnou podmínkou¹⁰. Ostatní restorativní programy, které zapojují do řešení následků trestné činnosti další osoby, případně

-

4 1) ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I., § 1 až 139, Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 429.

2) SCHEINOST, M.; VÁLKOVÁ H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 11.

5 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „trestní zákoník“ nebo „TZ“).

6 1) ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník I., § 1 až 139, Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 713.

2) SCHEINOST, M.; VÁLKOVÁ H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 33.

7 ŠÁMAL P. a kol. *Trestní řád. Komentář II*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 2333–2335.

8 Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

9 Zákon č. 45/ 2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „ZoOTR“ nebo „zákon o obětech TČ“).

10 Jedinou zákonnou definici mediace v trestním řízení poskytuje § 2 odst. 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, který za mediaci považuje mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu vzniklého mezi poškozeným a pachatelem (obviněným) a činnost směřující k urovnání tohoto konfliktního stavu, která je v souvislosti s trestním řízením vykonávána. Podmínkou je výslovný souhlas výše uvedených osob. Neexistuje tudíž žádná zákonná překážka, která by mediaci omezovala jen na procesní propojení s institutem narovnání dle § 309 a násl. zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů. Na druhou stranu však česká úprava trestního práva nenabízí žádnou další hmotněprávní ani procesní provázanost, která by umožnila zohlednit výsledné dohody mezi účastníky restorativního programu v trestním řízení.

dotčené komunity, prozatím zůstávají bez větší pozornosti¹¹. Co se týče užití institutu narovnání, tak tento navíc zůstává v podstatě nevyužíván a v průběhu let četnost jeho užití stále klesá¹².

2. Restorativní programy jsou v českém trestněprávním prostředí pro svou provázanost s institutem narovnání omezovány jen na užití řešení následků méně závažné trestné činnosti. Toto pojetí nevyhovuje širšímu restorativnímu trendu, který pojímá restorativní justici jako odpověď na jakoukoliv trestnou činnost, tj. že za určitých podmínek je možno restorativní techniky užít i u trestné činnosti závažného charakteru, a to jak z hlediska procesního, tak hmotněprávního.¹³
3. Jak uvedeno výše, restorativní justice je v hmotněprávním rámci trestního práva spojována se zohledněním zájmů poškozeného při ukládání trestu a se zaváděním alternativních trestů k trestu odnětí svobody. Na úrovni trestního práva procesního je restorativní koncept dáván do souvislosti s posílením práv poškozeného a se zmíněným institutem narovnání. Toto pojetí však plně nekoreluje s definicí restorativní justice na mezinárodní úrovni, která za jádro restorativní justice považuje restorativní programy, resp. možnost osob, které byly trestnou činností primárně dotčeny, hledat společně řešení následků, jež tato činnost pachatele způsobila.¹⁴ Chce-li trestněprávní systém kráčet restorativní cestou, je nutné, aby jak hmotněprávní, tak procesní úprava umožňovala ve fázi rozhodování soudu o věci, ale též ve fázi pre/post-sentenciální zainteresovaným subjektům hledat vlastní řešení dané věci a výsledky těchto dohod adekvátně v řízení reflektovat.

2 Restorativní justice je směr aneb proč ta cesta vede i do vězení?

Byť v praxi v současné době můžeme již zaznamenat řadu projektů, které se snaží o prosazení restorativních přístupů ve vězeňském prostředí, na akademické úrovni o této otázce nebylo vždy jasno. Důvodem je problematičnost vnímání trestu odnětí svobody ně-

¹¹ Výjimkou jsou některé pilotní programy Probační a mediační služby ČR; viz např. program „Na správnou cestu!“, jehož snahou je využití rodinných skupinových konferencí při práci s mladistvými pachateli. Blíže: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu/>

¹² http://www.nsz.cz/images/stories/PDF/Zpravy_o_cinnosti/2014/Zoc-2014-textova.pdf, s. 13–14.

¹³ Blíže: 1) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti. In: *Státní zastupitelství*. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37.

2) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Restorativní potenciál trestního práva hmotného. In: *Trestněprávní revue*. 10/2014, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 233–239.

¹⁴ Neexistuje jediná definice restorativní justice. Jak bude níže v textu popsáno, restorativní justice představuje též soubor principů, hodnot a specifický úhel pohledu, kterým je trestná činnost nazírána jako narušení vzájemných vztahů. Nelze tedy ztotožňovat restorativní justici s restorativními programy. Programy však lze považovat za základ konceptu a v podstatě za ideální prostor, kde mohou být restorativní hodnoty a principy plně realizovány. Pro zjednodušení byla vybrána tzv. puristická verze definice, jejíž autorem je Tony Marshall. Viz ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS (eds.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton: Willan Publishing, 2007, s. 92.

kterými zastánci restorativní justice jako příliš odplatného (retributivního) mechanismu a tudíž v přímém rozporu ze základními restorativními principy¹⁵. Jak však upozorňuje R. Immarigeon, takový přístup by znamenal izolaci problematiky a ponechání tématu neřešeného.¹⁶ K tomuto K. Edgar a T. Newell podotýkají, že vnímání trestu odnětí svobody a instituce vězení jako opačného pólu k hodnotám restorativní justice nám může uzavřít cestu ke změně. Lépe než nazírat obě v přímém rozporu je dle slov C. Boyes-Watson využít kreativní síly, která díky primární neslučitelnosti nastavení obou systémů vzniká¹⁷. Obdobně se k dané problematice vyjadřuje i I. Aertsen, když poukazuje na to, že restorativní justici je nutno vnímat jako takový soubor principů, který je schopen spolupracovat s jakoukoliv institucí při řešení následků trestného činu. Dle I. Aertsena nelze restorativní justici považovat za alternativní řešení méně závažné trestné činnosti. Restorativní koncept by měl být integrální součástí trestního systému v jakékoliv jeho fázi a ve vztahu k trestné činnosti jakékoliv závažnosti. Právě kontinuita restorativních myšlenek v průběhu celého trestního řízení dává celé věci smysl.¹⁸

Opakovaně se tedy, ve snaze nalézt odpověď na otázku, zdali restorativní justice má či nemá aspirovat na širší zapojení do trestněprávních systémů, včetně oblasti vězeňství a trestu odnětí svobody, dostáváme zpět k samotné definici restorativní justice. Ve shodě s I. Aertsenem tento článek vychází ze široké koncepce restorativní justice¹⁹, pro kterou jsou podstatné základní principy, hodnoty a dnes již klasické otázky, které na počátku 90. let formuloval H. Zehr, a z nichž restorativní koncept stále čerpá:

- Kdo byl poškozen/dotčen?
- Jaké jsou jeho/její potřeby?
- Pro koho z dané události vyplývají povinnosti a závazky?
- Koho se daná situace dotýká (kdo je do ní zapojen)?
- Jakou formou je vhodné zapojit jednotlivé účastníky do procesu řešení a obnovy narušených lidských vztahů?²⁰

15 EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*, Sherfield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 22.

16 IMMARIGEON, R. What Is The Place of Punishment And Imprisonment In Restorative Justice? In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 150.

17 BOYES-WATSON, C. What Are The Implications Of The Growing State Involvement In Restorative Justice? In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 216.

18 AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading?. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 263 a 272.

19 Podrobněji k problematice definování restorativní justice srovnej ERNOVA, M. a M. WRIGHT. Alternative vision of restorative justice. In: JOHNSTONE, G. a D. W. VAN NESS. (ed.). *Handbook of Restorative Justice*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2007, s. 91–108.

20 ZEHR, H. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 26–27.

Jestliže však na počátku 90. let byly tyto otázky formulovány se silným akcentem na potřeby a zájmy obětí jako reakce na jejich absenci v klasickém trestním řízení, můžeme nyní sledovat trend, který v tomto smyslu oslovuje i potřeby a zájmy pachatelů. Jak totiž k výše citovaným otázkám dodává B. Toews, nesou tyto otázky v sobě následující restorativní ideály či hodnoty:

1. Každý člověk je důležitý.
2. Každý má potřebu být respektován, být slyšen a pochopen.
3. Každý si zaslouží, aby s ním bylo zacházeno spravedlivě.
4. Každý je schopen změny a uzdravení, pokud jsou uspokojeny jeho potřeby.
5. Spravedlnost vyžaduje odpovědnost, která mění a uzdravuje lidi a jejich vztahy.
6. Spravedlnost nachází lidé společně.²¹

Jak B. Toews k tomuto dále uvádí, je podstatné, aby každý hledal odpověď sám za sebe.²² Odtud tedy plyne ve vztahu k pachateli požadavek na aktivní účast a přijetí zodpovědnosti. V tomto smyslu jsou na pachatele kladeny velké nároky. Současné jsou však pachatelovy zkušenosti a potřeby vnímány jako důležitá součást procesu nalézání spravedlnosti a řešení následků trestné činnosti. Nejde tedy jen o nalezení a oslovení potřeb obětí, ale taktéž natažení pomocné ruky pachateli. Tato však zůstává naprážena jen za určitých podmínek, tj. za podmínky zmíněného aktivního konání pachatele a přijetí jeho zodpovědnosti za způsobené následky. Klasickému trestněprávnímu systému bývá z restorativního pohledu vytýkáno, že je příliš orientován na pachatele a potřeby obětí zůstávají neosloveny. Tento pohled je ve vztahu k pachateli možno ještě doplnit. V tradičním řízení zůstává pachatel jen pasivním příjemcem trestu. Restorativní přístup se však snaží, aby pachatele podpořil v jeho aktivním konání a do hry vrátil i jeho vlastní potřeby.²³

Právě aktivní jednání zúčastněných je jedním ze základních východisek restorativního přístupu. Tato vize je tudíž v rozporu s přístupem jednostranně ukládaného trestu, který je primárně spojen s odnětím svobody, tj. přístupem, který aktivní jednání nepodporuje a potrestané osoby od obětí, zasažených komunit a společnosti naopak vzdaluje s úmyslem je před pachateli chránit. Vedle snahy pachatele trestného činu separovat a ochránit tak společnost, je další složkou trestu hledisko odplatné, jehož smyslem je pachateli záměrně přivodit újmu, která má kompenzovat bolest či škodu, jež ostatním způsobil sám pachatel. Ve vztahu k trestu odnětí svobody jde o nejcitelnější ztráty. Pachatel přichází na omezenou dobu o svou svobodu, o své přirozené prostředí, o dennodenní kontakt s rodinou a přáteli, o svou práci, v souhrnu jde o ztrátu možnosti sám o sobě

²¹ TOEWS, B. *The Little Book of Restorative Justice for People in Prison*. Intercourse, PA: GoodBooks 2006, s. 21.

²² Tamtéž.

²³ TOEWS, B. a J. KATOUNAS. Have Offenders Needs and Perspectives Been Adequately Incorporated Into Restorative Justice. In: ZEHR, H. a B. TOEWS (eds.). *Critical Issues in Restorative Justice*. Monsey, NY: Criminal Justice Press, 2004, s. 115.

rozhodovat. Ani restorativní justice se tématu způsobení bolesti pachateli trestného činu nevyhne, nicméně s ním pracuje jinak. Bolest, která vzniká v rámci restorativního procesu je bolestí, jež souvisí s uvědoměním si způsobené újmy jinému člověku a s přijetím skutečnosti, že pachatel nežije svůj život jiným, pro ostatní nebolestivým způsobem. Způsobení bolesti je dle slov M. Wrighta jen vedlejším efektem procesu, jehož cílem je přesvědčit pachatele ke změně chování, přičemž se tak ale neděje na základě způsobení odstrašujících následků jako u klasicky ukládaného trestu, ale díky podpoře růstu empatie pachatele k následkům, které jeho jednání způsobilo ostatním.²⁴

S tímto přesvědčením pak vznikají iniciativy, které se snaží vytvořit z vězeňské instituce takový prostor, jemuž budou dominovat oproti hodnotám patřícím charakterově trestajícímu systému hodnoty restorativní²⁵:

Hodnoty trestajícího systému	Restorativní hodnoty
potrestání	uzdravení
kontrolovat vězně	podpořit, posílit lidi
vyločit, separovat	zapojit, participovat
stigmatizovat	respektovat
přijetí viny jako pasivního úkonu	přijetí osobní zodpovědnosti
řád a bezpečnost jsou vynucovány nadřízenou silou	pořádek je výsledkem negociace konfliktů
usměrňování	podporující individualitu

Jak bude níže detailněji rozebráno, existuje řada restorativních technik, které je možno ve vězeňském prostoru rozvíjet. Jak však zastánci restorativního vězení zdůrazňují, nejde jen o realizaci jednotlivých restorativních programů, byť i to má samozřejmě svůj význam. Usilujeme-li však o vytvoření takového vězení, které by sledovalo naznačené restorativní hodnoty, je potřeba změny hlubšího charakteru, která dle K. Edgara a T. Newella zasáhne mocenskou strukturu, organizační systémy, bezpečnostní nastavení, rituály, tradice a symboly, které ve vězeňském prostoru dominují. Podstatou těchto změn je odklon od přísně hierarchického nastavení a prohloubení partnerské roviny mezi všemi osobami, které se v daném prostoru pohybují.²⁶ Obdobné zdůrazňuje i I. Aertsen s tím, že má-li být takováto instituce efektivní, musí být daná zařízení součástí širší trestněprávní politiky. Dle I. Aertsena není v silách jednoho samotného vězení fungovat zcela v restorativním modu. Je potřeba transformace nejen uvnitř jednotlivých vězení, ale též

24 WRIGHT, M. Could a Restorative System of Justice be more Civilized than a punitive one? In: CORNWALL, D. J.; BLAD, J. a M. WRIGHT (eds.). *Civilizing Criminal Justice: An International Restorative Agenda for Penal Reform*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press Ltd., 2013, s. 396.

25 Volně z angličtiny přeloženo z EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 57.

26 EDGAR, K. a T. NEWELL. *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making It Happen*. Sheffield-on-Loddon: Waterside Press, 2006, s. 41–49.

příslušných sekcí trestněprávního systému s podporou občanské společnosti, jejíž potřeby jsou též zohledněny.²⁷ Současně však I. Aersten varuje, že zrestorativnění vězeňských institucí neslouží jako legitimizace širokého uplatnění trestu odnětí svobody²⁸. Zavedení restorativních hodnot, prvků a programů do vězeňských prostor má však vytvořit efektivnější perspektivu pro práci s pachatelem, pro jeho osvojení si pozitivnějších přístupů k řešení konfliktů, pro náhradu škody způsobené oběti trestného činu a pro vytvoření funkčního zázemí, do kterého se pachatel po výkonu trestu bude zpět vracet. Tyto čtyři oblasti je možno označit i za cíle, ke kterým by restorativní vězení měla směřovat.

3 Ukázky restorativních technik a zahraniční praxe pro oblast výkonu trestu odnětí svobody

3.1 Evropský kontext

Jak již bylo naznačeno výše, o vězení jako plně restorativním prostoru budeme moci mluvit tedy, proběhne-li změna z hora a restorativní přístup se stane nejen integrální součástí vězeňského života, ale vězeňského systému v jeho celku. Příkladem takové snahy je belgický projekt z roku 1998, který byl prováděn v šesti vybraných vězeňských zařízeních.²⁹ Cílem projektu bylo vytvořit v těchto věznicích takové prostředí, jenž by ideálně korespondovalo s konceptem restorativní detence. Díky pozitivním výsledkům získal tento projekt o dva roky později, v říjnu 2000, dostatečnou politickou podporu a byl implementován do všech belgických věznic. Současně byla zřízena funkce poradce restorativní justice v každém vězeňském zařízení a funkce dvou národních koordinátorů.³⁰ Díky tomu bylo možno sjednocovat restorativní přístupy na celonárodní úrovni a vytvářet tak jednotný systém, který bude využitelný v každém vězeňském zařízení. Tento trend trval až do roku 2008, kdy byla funkce zrušena s tím, že restorativní principy jsou již do vězeňského systému dostatečně integrovány. Jak však I. Aertsen upozorňuje, tato změna proběhla bez náležité debaty a představuje riziko, že ve snaze s trestním systémem spolupracovat budou restorativní snahy systémem institucionalizovány a pohlceny do ztracena.³¹

²⁷ AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading? In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WIN-DT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 275.

²⁸ Tamtéž, s. 276.

²⁹ ROBERT, L. a T. PETERS. How restorative justice is able to transcend the prison walls: a discussion of the „restorative detention“ project. In: WEITEKAMP, E.G.M. a H.-J. KERNER (eds.). *Restorative Justice in Context: International Practice and Directions*. Cullompton, Devon: Willan Publishing, 2003, s. 95.

³⁰ AERTSEN, I. Restorative Prisons: Where are we heading? In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WIN-DT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 267.

³¹ Tamtéž.

Vedle belgické snahy reformovat v restorativním duchu vězeňské instituce je v evropském kontextu další významnou aktivitou mezinárodní projekt „MEREPS“ (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings) vedený maďarskou neziskovou organizací Foresee³², kterého se dále zúčastnily zástupci Německa a Velké Británie. Projekt financovaný Evropskou komisí³³ byl organizačně podpořen European Forum for Restorative Justice³⁴ a propojil na mezinárodní úrovni mezi sebou jak odborníky z akademické sféry, tak z praxe s cílem zmapovat možnosti zavedení mediace a dalších restorativních programů ve vězeňských institucích, přičemž důraz byl kladen na možnosti zavedení těchto technik při výkonu trestu odnětí svobody uloženého zejména pro zvlášť závažné trestné činy (zločiny). V tomto ohledu projekt přináší výzvy evropským zemím, mezi nimi i České republice, které spojují koncept restorativní justice s řešením následků méně závažných trestných činů. Realizace projektu proběhla v letech 2009 – 2012 a přinesla závěry o využití restorativních programů pro konflikty vzniklé přímo uvnitř vězení, pro posílení rodinných vazeb pachatelů a pro náhradu škody vzniklé obětem. Za tímto účelem byly co do formy jednotlivých programů užity restorativní konference, rodinné skupinové konference, program Sycamore Tree Project® (Zacheův strom) a mediace mezi obětí a pachatelem³⁵.

3.2 Restorativní detence

Výše užitý pojem restorativní detence jako předobrazu instituce vězeňství z restorativního pohledu definuje J. R. Blad jako takový detenční režim, jenž je odrazem restorativní kultury a který je vytvořen tak, aby reflektoval jednak téma náhrady trestným činem způsobené škody a současně oslovil otázku důvěry a inkluze ve vzájemných sociálních vztazích. Mezi základní hodnoty restorativní kultury pak J. R. Blad řadí aktivní odpovědnost za způsobený čin, významnost základních lidských potřeb, plnou účast při přijímání rozhodnutí, jež se týkají našich životů, a respekt k základním lidským právům. Z obsahového hlediska pak tento autor za elementární považuje aktivní analýzu pachatelova jednání včetně reflexe okolností a důvodů, které ho trestné činnosti vedly. Takováto analýza by měla probíhat v daném zařízení v rámci některého z restorativních programů. Důraz by měl být kladen na pachatelovo jednání a vnímání, jak trestný čin zasáhl do jeho stávajícího života a vztahů s ostatními lidmi. Další důležitou součástí restorativní detence je zvyšování povědomí pachatelů o obětech trestných činů. Jde o širokou škálu

32 Viz blíže <http://mereps.foresee.hu/en/about-mereps/>

33 Projekt je u Evropské komise registrován pod č. JLS/2008/JPEN015-30-CE-0267156/00-39.

34 Viz blíže <http://www.euforumrj.org/projects/previous-projects/mediation-and-restorative-justice-in-prison-settings/> a http://euforumrj.org/assets/upload/MEREPS_Flyer.pdf

35 Pro závěry projektu v jednotlivých zemích blíže In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012; publikace je volně dostupná též na http://mereps.foresee.hu/uploads/tx_abdownloads/files/MEREPS_FinalPublication_EN.pdf

možných aktivit, mezi které lze řadit jak setkání pachatele s obětí daného trestného činu či setkání s oběťmi jiných trestných činů, tak vhodnou volbu filmové či jiné kulturní produkce. Pro řešení konfliktů vzniklých uvnitř detenčního zařízení J. R. Blad navrhuje užití mediace či konference tak, aby měl pachatel možnost průběžně se učit, jak přebírat za řešení v jeho životě nastalých situací aktivní odpovědnost. Pachatel by taktéž měl bez nároku na odměnu vykonat nějakou činnost, která bude ku prospěchu komunitě, jež byla sekundární obětí jím způsobeného trestného činu. Restorativní detence dále podporuje pachatelovi vztahy s rodinou i s širším okolím. J. R. Blad upozorňuje na to, že tyto vztahy by měly být omezovány a narušovány jen v nezbytné minimální míře. Za poslední z charakteristických rysů restorativní detence je považován důraz kladený na přípravu pachatele k propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, a to pomocí restorativního programu konaného v dostatečně dlouhé době před pachatelovým propuštěním. Výsledkem je pak konkrétní plán, který obsahuje řešení nejdůležitějších aspektů pachatelova života, tj. dotýká se zaměstnání, bydlení, vzdělávání a účasti na podpůrných programech.³⁶ Tyto jednotlivé aspekty restorativní detence jsou v podstatě konkrétnějším rozvedením výše uvedených cílů, ke kterým by vězení v restorativním modu měla směřovat tak, jak je citoval I. Aertsen.

3.3 Restorativní programy ve výkonu trestu odnětí svobody

Z restorativního pohledu je výše nastíněný detenční režim a jeho projektová realizace v rámci belgického vězeňského systému v podstatě ideálem, ke kterému je možno směřovat či se nechat inspirovat. Mimo evropský kontext je zcela unikátním brazilský vězeňský model APAC, který od počátku svého vzniku v roce 1978 vychází z restorativních přístupů a nyní jej využívá na 30 zařízení. Ojedinelý je tento model z toho důvodu, že není provozován státem, ale místní komunitou, není zde vězeňská ostraha, vězni se v daném zařízení pohybují volně³⁷, zařízení je v maximální míře otevřené návštěvám a vězni jsou podporováni na základě speciálně vytvořené APAC metodologie k vlastní rehabilitaci a změně chování.³⁸

Vedle pokusů, projektů a snah reformovat v duchu restorativních hodnot a přístupů celé vězeňské systému či alespoň jednotlivá vězeňská zařízení je možno takový soubor aktivit rozdělit na jednotlivé části. Za základní restorativní programy, které lze ve vězeňském prostředí realizovat, a to buď všechny současně, ale v případě potřeby izolovaně a nezávisle na ostatních, je možno považovat následující:

³⁶ BLAD, J. R. The Seductiveness of Punishment and the Case for Restorative Justice: The Netherlands. In: CORNWELL, D. J. *Criminal Punishment and Restorative Justice: Past, Present and Future Perspective*. Winchester: Waterside Press, 2006, s. 144–146.

³⁷ Existuje několika stupňový režim otevřenosti.

³⁸ Blíže: WALKER, L.; JOHNSON, A. a K. S. VAN WORMER. Brazil's Restorative Prisons. In: VAN WORMER, K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc., 2013, s. 151–161.

3.3.1 *Restorativní program jako nástroj při řešení konfliktů, přestupků či trestné činnosti spáchané přímo ve vězení*

Jak zdůrazňuje B. Toews, vězení je komunita sama o sobě³⁹ a jako každá komunita potřebuje i tato reagovat na narušení vnitřních vztahů, přičemž využití restorativních nástrojů má zde stejné odůvodnění, jako když se konflikt či trestný čin odehraje kdekoli jinde. Vězeňské prostředí má však i svá výrazná specifika, které jsou definována hierarchickým rozdělením rolí, což může ovlivňovat i vytvoření vhodné atmosféry pro otevřený rozhovor, který je esencí jednotlivých programů, ať už mají jakoukoliv formu. Výše zmíněný projekt MEREPS, který se zaměřil ve svém zkoumání i na oblast využitelnosti restorativních programů pro konflikty vzniklé mezi vězni navzájem a mezi vězni a zaměstnanci věznice, došel k závěru, že za daných podmínek nejsou restorativní programy pro řešení konfliktů mezi vězni a zaměstnanci reálnou variantou, jak hledat řešení dané situace. Naopak díky hloubkovým rozhovorům bylo zjištěno, že vězni jsou nakloněni tomu, aby se jejich konflikty pomocí nějakého restorativního programu řešily⁴⁰.⁴¹ Je zřejmé, že vnitřní atmosféra vězeňských zařízení a specifické postavení mezi vězni a zaměstnanci představuje jistou bariéru, kterou by pro využití restorativních programů bylo nutné dlouhodobě řešit.

3.3.2 *Restorativní program umožňující setkání s obětí trestného činu, včetně varianty setkávání pachatelů a obětí, které byly dotčeny jiným trestným činem*

Jde v podstatě o klasické využití restorativního programu, tj. pro asistovaný dialog mezi obětí a pachatelem trestného činu. Využití programu až v období výkonu trestu má své výhody a nevýhody oproti jeho využití v předsentenciální fázi trestního řízení. Závěry projektu MEREPS v této otázce ukazují, že příprava a realizace programu ve fázi výkonu trestu jsou časově a finančně mnohem náročnější a výsledky mohou být v porovnání s realizací programů v dřívější fázi trestního řízení nejisté.⁴² Na rozdíl od výzkumu prováděném v maďarských věznicích jsou zkušenosti některých zemí anglo-amerického právní řádu pozitivní. Právě delší čas od spáchání trestného činu umožňuje zejména u těch závažnějšího charakteru obětem překonat tu nejtěžší prvotní fázi a nabrat dostatečných sil, aby byly schopné se s pachatelem setkat. Proto programy, které se zaměřují na asistenci dialogu u závažných trestných činů, mohou být pro svou realizaci ve výkonu

³⁹ TOEWS, B. *The Little Book of Restorative Justice for People in Prison: Rebuilding the Web of Relationships*. Intercoase, PA: GoodBooks, 2006, s. 74.

⁴⁰ WINDT, S. Opportunities for prison mediation based on the opinions of prison staff, inmates and victims. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 76.

⁴¹ Tamtéž, s. 87.

⁴² BARABÁS, T. The possibilities of reconciliation and restoration in prison. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 57.

trestu odnětí svobody pro některé oběti ideálním řešením. Příkladem může The Victim Offender Dialogue v kanadském Vermontu, jenž je uzpůsoben právě pro účastníky závažných a násilných trestných činů.⁴³

Pro situace, kdy není možné nebo vhodné, aby došlo k přímému setkání mezi obětí a pachatelem konkrétního trestného činu, byly vytvořeny programy, které umožňují setkání pachatelů a obětí zpravidla obdobných trestných činů. Takovým je i Sycamore Tree Project®, který byl vytvořen organizací Prison Fellowship International v roce 1996 a nyní se používá v 34 zemích celého světa.⁴⁴ Své využití našel tento program i v rámci projektu MEREPS.⁴⁵ Přestože tento program neumožňuje přímé setkání daným trestným činem zasažených a zainteresovaných osob a z tohoto hlediska je nutno ho považovat pouze za částečně restorativní, přináší zúčastněným osobám řadu benefitů, které jsou obdobné těm, jenž přináší setkání přímých účastníků, byť nemusí dosahovat takové intenzity. Pachatelé i zde mají možnost nahlédnout na svůj čin očima oběti a pochopit, jaký vliv měl jejich čin na jejich životy a obětem tento program může dobře posloužit při jejich cestě za uzdravením z utrpených následků. Někdy taková setkání mohou být předstupněm setkání přímých účastníků. To může být vhodné například u obětí závažných trestných činů, pokud potřebují delší čas a přípravu na setkání.

3.3.3 Restorativní program zaměřující se na ukončení trestu odnětí svobody a na návrat pachatele zpět do společnosti

Návrat pachatele do společnosti představuje kritický moment v jeho životě a může působit jako silně stresový okamžik, zejména pokud na něj pachatel není nijak připraven. Snahou restorativních programů v této otázce je jednak vytvořit plán pro pachatele v praktických otázkách jeho dennodenního životy, tj. v oblasti zaměstnání bydlení, zdraví, vzdělání a dále posílit osobní a rodinné vazby pachatele, aby měl sociální zázemí, kam se případně vracet. Vedle toho je důraz kladen i na otázku narušení rodinných vztahů trestnou činností a následným výkonem trestu odnětí svobody. Příkladem tohoto typu programů mohou být rodinné skupinové konference, které tvořily součást zmíněného MEREPS projektu. Jejich cílem bylo připravit pachatele, jejich rodiny a dotčené komunity na pachatelův návrat a oslovit jejich obavy a strachy, které tento okamžik doprovázejí. Vedle toho byl tvořen i plán zahrnující okolnosti bydlení, práce a dalších praktických

⁴³ HOLLOWAY, A. a G. BURFORD. „Hate Left Me That Day“: Victim Offender Dialogue in Vermont. In: VAN WORMER, K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2013, s. 145–150.

⁴⁴ Blíže k programu: <http://restorativejustice.org/we-do/sycamore-tree-project/>

⁴⁵ SZEGŐ, D. a B. FELLEGI. The face behind the fence – conflict management within the prison and beyond. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 99, 103–106.

otázek pachatelova života. V daném případě byl tento typ konferencí využit i pro případy podmíněného propuštění pachatele.⁴⁶

Praxí již prověřený je havajský program Huikahi Restorative Circle, který pod vedení L. Walker vytvořily v roce 2005 dvě místní neziskové organizace ve spolupráci se dvěma státními věznicemi.⁴⁷ Program má za základní definovány dva cíle: vypracovat pro pachatele detailní plán, které bude obsahovat řešení jeho základních potřeb a napomůže mu vytvořit podpůrný systém sloužící k úspěšnému návratu do jeho komunity. Vedle toho tento program vytváří prostor pro oslovení a uzdravení traumat a škod, jež vznikly osobám blízkým pachateli.⁴⁸ Jádrem programu je naučit pachatele, jak si vytvořit vlastní budoucnost dle svých představ a jak se poučit z minulosti. Děje se tak pomocí nástrojů pozitivní motivace, restorativní justice, prvků krátkodobé terapie zaměřené na výsledek, sociální psychologie a dynamiky skupin a v neposlední řadě základů politiky veřejného zdraví⁴⁹, která zdůrazňuje, že dostanou-li lidé příležitost, nezřídka ji využijí právě k osobnímu růstu. Podstatné je, aby na této cestě s nimi bylo jednáno jako s partnery a umožněna jejich aktivní participace.⁵⁰

4 Využití restorativního potenciálu v českém vězeňském prostředí

Porovnáme-li toto se situací v České republice, je možno ve vztahu k programům zaměřujícím se na uvědomění si způsobené újmy a na osobnostní rysy a dovednosti pachatele využít možnosti, kterou poskytuje § 41 zákona o výkonu trestu odnětí svobody, jenž specifikuje tzv. programy zacházení⁵¹. Toto zákonné ustanovení počítá s tím, že pachatel by se měl ve výkonu trestu odnětí svobody mimo jiné dále vzdělávat či jinak na sobě (terapeuticky) pracovat. V tomto smyslu bude tedy záležet na realizaci daného ustanovení v praxi. Dobrým příkladem je poměrně nový program „Building Bridges“, nabízený Mezinárodním vězeňským společenstvím, o. s., jenž se zaměřuje na dialog mezi pachateli

46 SZEGŐ, D. a B. FELLEGI. The face behind the fence – conflict management within the prison and beyond. In: BARABÁS, T.; FELLEGI, B. a S. WINDT (eds.). *Responsibility-taking, Relationship-building and Restoration in Prisons: Mediation and Restorative Justice in Prison Settings*. Budapešť: P-T Műhely, 2012, s. 97.

47 WALKER, L. a R. GREENNING. Huikahi Restorative Circles: A Public Health Approach for Reentry Planning. In: Van WORMER K. S. a L. WALKER (eds.). *Restorative Justice Today: Practical Applications*, Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc., 2013, s. 174.

48 WALKER, L. a R. GREENNING. *Reentry & Transition Planning Circles for Incarcerated People*. Honolulu: Hawai'i Friends of Justice & Civic Education, 2013, s. 9.

49 WALKER, L. a R. GREENNING. *Reentry & Transition Planning Circles for Incarcerated People*. Honolulu: Hawai'i Friends of Justice & Civic Education, 2013, str., s. 15–20.

50 Tamtéž, s. 15.

51 Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen jako „ZovTOS“).

a obětí mi nesouvisejících trestných činů. K tomuto účelu využívá modelu výše zmíněného projektu The Sycamore Tree®, resp. Zacheova stromu.⁵²

Pod výše uvedené ustanovení § 41 ZoVTOS by bylo možno podřadit i programy, které by se snažily zprostředkovat setkání mezi pachateli a oběťmi daného konkrétního trestného činu či programy, které pracují s momentem návratu pachatele do společnosti a napomáhají mu v jeho dobré integraci. V tomto směru je možno odkázat na projekt Probační a mediační služby ČR „Křehká šance“⁵³, který v návaznosti na podmíněné propuštění pachatele z výkonu trestu dle § 88 TZ pracuje s pachatelem a jeho uvědoměním si dopadů, který jeho čin měl a připravuje ho taktéž na jeho návrat do společnosti. Tento program počítá s účastí a participací oběti, pokud se bude cítit připravena. V opačném případě může oběť alespoň zaslat komisi, jež připravuje podklady a doporučení soudu o vhodnosti pachatelova podmíněného propuštění, své vyjádření. Cílem tohoto programu je primárně zjistit, jestli si uvědomuje dopady svého činu na oběť a na její život a dále je-li pachatel připraven na život za vězeňskou zdí, tj. zdali má zajištěny základní životní podmínky.

4.1 Programy zacházení jako cesta realizace restorativních programů ve vězení

Co se týče vztahu zákonné úpravy a možností realizovat pod bodem III. 3. c) tohoto článku uvedené tři typy restorativních programů je nutno konstatovat, že legislativní úroveň realizaci restorativních programů v podstatě nebrání. Jediný zákon, který však výslovně počítá s institutem restorativních programů, je zákon o obětech trestných činů⁵⁴ a jeho § 39 odst. 1 písm. a), jenž dává do přímé souvislosti užití programů a pomoc obětem trestných činů, tj. o pachateli se nezmiňuje. Další zmínku, byť bez výslovného užití pojmu restorativní program, najdeme v zákoně o Probační a mediační službě ČR⁵⁵, resp. jeho § 2 odst. 2, který definuje pojem mediace. Žádné další ustanovení, které by přímo definovalo nebo odkazovalo na užití restorativních programů, v trestněprávní úpravě nenajdeme. Na druhou stranu předpisy trestního práva užití těchto programů v rámci jiných institutů⁵⁶, byť nevýslovně, připouštějí.

Zákonné stanovení, které realizaci restorativních programů umožňuje v oblasti vězeňství, je výše zmíněné ustanovení o programech zacházení dle § 41 odst. 3) a 4) ZoVTOS.

⁵² Blíže: <http://www.prisonfellowship.cz/projekty/program-zachuv-strom/>. Je však třeba konstatovat, že z restorativního pohledu půjde o program pouze částečně restorativní, jelikož neumožňuje přímé setkání pachatelů a obětí daného trestného činu.

⁵³ Blíže: <https://www.pmscr.cz/krehka-sance/>

⁵⁴ Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁵ Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Blíže: 1) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Využití restorativní justice u závažné trestné činnosti. In: *Státní zastupitelství*. 6/2014, Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 31–37.

2) MASOPUST ŠACHOVÁ, P. Restorativní potenciál trestního práva hmotného. In: *Trestněprávní revue*. 10/2014, Praha: C. H. Beck, 2014, s. 233–239.

Programy, jejichž snahou je připravit setkání pachatele a oběti, ať už přímé či nepřímé, a to ve formě mediace či konference mohou být vhodným doplněním škály programů nabízených právě v rámci programů zacházení. To samé platí, zejména s ohledem na § 41 odst. 4 ZoVTOS, pro programy, které se zaměřují na přechod pachatele do společnosti, připravují a napomáhají vytvořit pachateli zázemí a případně pomáhají i obnovit narušené vztahy s rodinou a jinými blízkými osobami. Takové programy pak co do formy mohou využít zejména rodinných skupinových konferencí či kruhů.

4.2 Restorativní řešení konfliktů uvnitř vězení

Posledním z restorativních programů, které byly výše v návaznosti na vězeňské prostředí zmíněny, jsou takové programy, jejichž pomocí by byly řešeny konflikty uvnitř vězeňského zařízení. Pro jejich začlenění do vězeňského života bude primárně rozhodné, o jaký stupeň závažnosti konfliktu půjde, tj. zdali půjde o konflikt, na nějž právní předpisy nedopadají, či půjde-li o přestupek nebo trestný čin⁵⁷. Pokud bude konflikt mimo režim právních předpisů, je možno použít pro řešení konfliktu mediaci či jiný z restorativních programů bez omezení. Bude-li konflikt takové intenzity, že na něj dopadnou ustanovení o kázeňských trestech ve smyslu § 46 a násl. ZoVTOS, umožňuje zákon dle § 46 odst. 2 ZoVTOS za kázeňský přestupek trest neuložit, jestliže samotným projednáním bylo dosaženo sledovaného účelu. K takovému projednání by ve vhodných případech mohla být taktéž užita mediace či jiný restorativní program. Nicméně i v případech, kdy se očekává uložení trestu, resp. kdy byl trest již uložen, je možno doporučit užití některého z restorativních programů.⁵⁸ Smyslem užití programů pro konflikty vzniklé uvnitř vězeňských zařízení je napomoci pachateli osvojit si jiné techniky řešení konfliktních situací a současně uvědomit si svou odpovědnost za následek, a to v přímé návaznosti a souvislosti s konfliktní situací. Možnost využít restorativní program přímo ve vězení totiž umožňuje realizaci setkání v krátké časové souvislosti a v bezprostřední návaznosti na konfliktní stav, což lze obecně považovat za výhodu.

5 Závěr

Vězeňské prostředí je prostředím velmi specifickým. Život uvnitř je tradičně spojen s řadou předpisů, bezpečnostních opatření a hierarchických struktur. Současně vězeňské prostředí a trest odnětí svobody představují způsob jak si společnost brání své bezpečí. Má-li však mít taková ochrana trvalý efekt, je v konkrétním případě třeba změny, a to změny v pachatelově životě a chování. Chceme-li, aby takové proměna proběhla

⁵⁷ Protizákonné jednání ve formě trestného činu vyvolává při spáchání ve vězení některé specifické otázky, nicméně v obecných rysech je možno pro aplikaci restorativních přístupů postupovat jako by věc byla spáchána kdekoli jinde.

⁵⁸ U trestu uloženého je možno též podle výsledku restorativního programu a uzavřené dohody aplikovat ustanovení dle § 53 ZoVTOS o prominutí kázeňského trestu a upuštění od výkonu jeho zbytku.

právě během výkonu trestu odnětí svobody, je třeba k tomu vytvořit vhodné podmínky. Byť restorativní justice jako koncept obecně systém trestání a trest odnětí svobody přijímá s jistými výhradami, nabízí řešení nastíněné problematiky cestou transformace vězeňského systému ve svém celku. Ideálně by vězení, resp. rétorikou restorativní justice „restorativní detence“, mělo představovat soubor myšlenkových přístupů, aktivit a technik, jejichž cílem by bylo vytvořit prostředí, jenž by napomohlo pachateli přijmout aktivní odpovědnost za své činy a současně mu napomohlo nahlédnout život tak, aby v něm trestná činnost neměla své místo. Taková detenční zařízení by pak měla být součástí jednotné trestněprávní politiky.

S vědomím toho, že nastíněná přeměna je řešením, ke kterému je třeba centrálního rozhodnutí shora, jenž se nejeví jako řešení blízké budoucnosti, je možno postupovat i cestou delší. Taková cesta se skládá z jednotlivých kroků, přičemž každý z nich přináší restorativní myšlenku, nápad, aktivitu pro jinou část života uvnitř vězeňských zdí. Ve snaze napomoci pachateli změnit jeho vlastní přístup k životu a chování nabízí restorativní justice techniky a programy, které zasahují pachatelův život ve vězení na různých úrovních. Vedle přípravy podmínek pro realizaci setkání s obětí se restorativní programy soustředí na přípravu podmínek živobytí pachatele po ukončení trestu odnětí svobody, na posílení pachatelových sociálních vazeb a na vytvoření podpůrné sítě služeb a osob, které mu budou v jeho životě nápomocny tak, aby se k trestné činnosti nemusel vracet. Za významné restorativní koncept považuje i snahu využít restorativní programy pro řešení konfliktů uvnitř vězení.

Na mezinárodní úrovni můžeme pozorovat snahy jak o celkové přeměny vězeňského systému v restorativním duchu, tak řadu jednotlivých aktivit, které se snaží působit na jiné úrovni vězeňského života. Tyto aktivity mají rozličné formy a reflektují různorodé zvyklosti a specifika, jak společenského života, tak právní kultury dané země. Co se týče situace v České republice, zákonná úprava sice výslovně uvedení restorativních programů do vězeňského života nepodporuje, ale v podstatě mu na legislativní úrovni ani nijak nebrání. Zmíněné restorativní programy, které již v praxi fungují, tak prozatím zůstávají jen osamocenými vlaštovkami v celém vězeňském systému. Závěrem lze tedy konstatovat, že najdou-li se promotéři uvedených aktivit, mají alespoň na legislativní úrovni v podstatě volné pole působnosti, byť samozřejmě, kdyby takové kroky byly součástí trestněprávní politiky, byla by cesta implementace restorativních programů ve vězeňském prostředí o poznání jednodušší.

Efektivní sankční politika – trendy a limity

Effective Sanction Policy – Trends and Limits

Jana Hulmáková*

Abstrakt

Článek se zabývá aktuálními trendy v oblasti ukládání trestů a v aplikaci odklonů s restorativními prvky v trestním řízení v České republice a také v jednotlivých krajích České republiky, které mohou omezovat zásadu individualizace trestu a ukládání odklonů. Pozornost je věnována zejména vývoji struktury alternativních trestů a krátkodobému nepodmíněnému trestu odnětí svobody ve spojení s reformou trestního práva hmotného, dalšími novelizacemi trestního zákoníku, amnestií prezidenta republiky v roce 2013, ale také vlivem ukládání trestů trestními příkazy. Zmíněny jsou též některé problémy, které snižují možnost širší aplikace odklonů s restorativními prvky.

Klíčová slova

alternativní tresty; odklony; sankční politika.

Abstract

The article deals with current trends in the field of imposing punishments and application of diversions with elements of restorative justice in criminal proceedings in the Czech Republic and also in regions of the Czech Republic. Factors which have an influence on sanction policy, especially the factors which can limit the principle of individualization of sanctions and application of diversions with elements of restorative justice, are also discussed. Attention is paid especially to development of structure of alternative sanctions and short term unconditional sentence of imprisonment in the connection with reform of criminal substantive law and further changes of Criminal code, Amnesty of president of the Czech Republic in 2013, but also to influence of imposing sanctions by criminal orders. Some problems in criminal proceedings which can reduce broader application of diversions with restorative elements are mentioned.

Keywords

Alternative Sanctions; Diversions; Sanction Policy.

1 Úvodem¹

Hledání vyvážené a efektivní sankční politiky, ve které by se odrážely aktuální poznatky získané v rámci penologického výzkumu a aplikační praxe, je tradičně velmi složitý a náročný úkol. V České republice došlo v souvislosti s přijetím trestního zákoníku k výrazným změnám právní úpravy trestních sankcí. Jedním z hlavních cílů těchto změn bylo

* JUDr. Jana Hulmáková, Ph.D., odborná asistentka na Katedře sociální práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha / assistant professor, Department of Social Work, Faculty of Arts, Charles University, Prague, Czech Republic / E-mail: Jana.Hulmakova@ff.cuni.cz

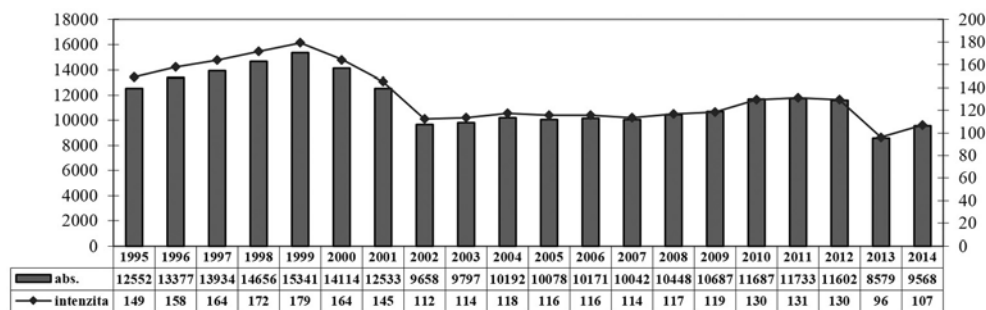
¹ Tento článek vznikl na základě podpory Grantové agentury ČR v rámci projektu č. P408/2209 – Teoretické a trestně politické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí a v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK) č. 7 Psychosociální aspekty kvality lidského života.

právě snížení počtu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody, a to zejména krátkodobých trestů odnětí svobody, v případě méně závažných forem trestné činnosti, a tím i ke snížení počtu vězeňské populace, která byla v evropském srovnání na vysoké úrovni. Po šesti letech účinnosti těchto změn je třeba říci, že diskuze o potřebě prosazovat nové přístupy v rámci sankční politiky a trestní politiky obecně stále trvá. To zejména proto, že přes následné novelizace trestního zákoníku, které měly přispět ke snížení ukládání nepodmíněných trestů, a po určitém přechodném období, kdy v důsledku amnestie došlo k významnému poklesu vězněných osob v ČR, jsou české věznice opět naplněny. K 31. 12. 2015 činí stav ubytovacích kapacit 100,4. K hlubšímu pochopení tohoto problému je třeba se též zabývat charakteristikou a analýzou aktuálních trendů v uplatňované sankční politice.

2 Vývoj sankční politiky od účinnosti trestního zákoníku

Jak již bylo uvedeno výše, jeden z deklarovaných cílů rekodifikace byl snížit počty ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody v případech méně závažných forem kriminality, a to především rozšířením rejstříku trestů o nové alternativní tresty. Nicméně, jak se ukázalo v praxi a jak je patrné z grafu č. 1 a č. 2, hned po účinnosti trestního zákoníku došlo naopak k nárůstu absolutních počtů a ke zvýšení podílu nepodmíněného trestu ve struktuře sankcí ukládaných jako hlavní.

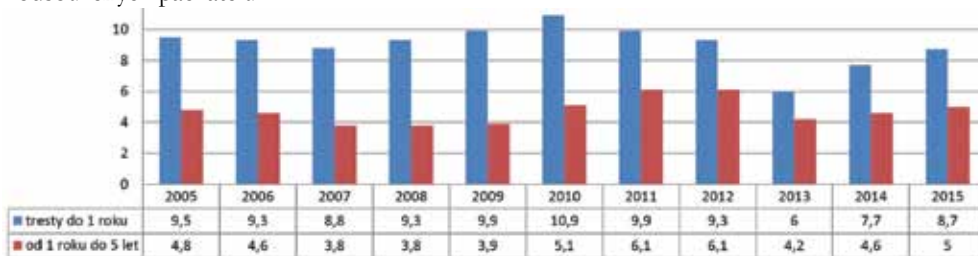
Graf č. 1: Vývoj ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Ministerstvo spravedlnosti, včetně trestních opatření, % z celkového počtu sankcí uložených jako hlavní, vyjma upuštění od uložení souhrnného trestu, Počty obyvatel dle jednotek věku k 1. 7. příslušného roku, Český statistický úřad

Tento nárůst se projevil především v případě nepodmíněných trestů do jednoho roku, blíže viz graf č. 2.

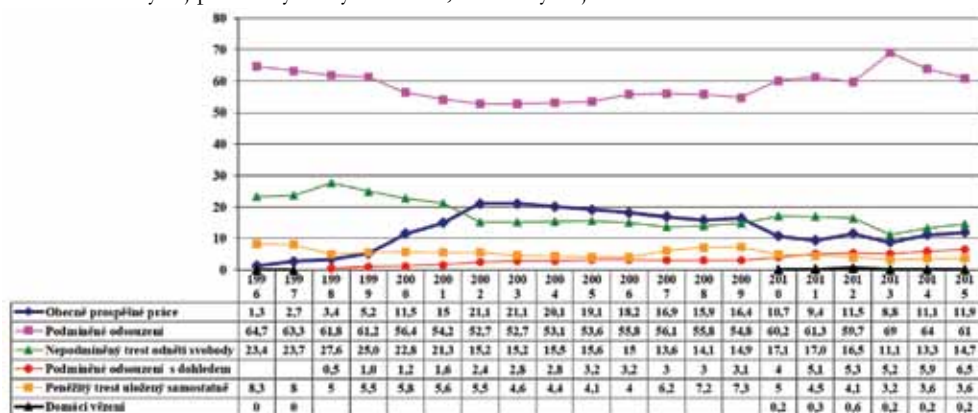
Graf č. 2: Podíl nepodmíněných trestů odnětí svobody do 5 let na celkovém počtu odsouzených pachatelů

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Ministerstvo spravedlnosti, včetně trestních opatření

Z hlediska alternativních sankcí byl významný pokles ukládání obecně prospěšných prací a naopak nárůst podílu podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Nové alternativní sankce, především pak domácí vězení, u kterého se očekávalo, že se může stát významnou alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jsou ukládány pouze v zanedbatelné míře. Důvody tohoto vývoje lze spatřovat především ve zpřísnění postihu velmi frekventovaných skutkových podstat trestných činů, zpřísnění podmínek pro ukládání obecně prospěšných prací a, v případě domácího vězení, též absenci elektronického monitoringu, který však není, jak ukazují poznatky z praxe, jediným faktorem, který limituje jeho ukládání, významnou roli hrají i sociální a majetkové poměry pachatele.²

Graf č. 3: Vývoj podílu vybraných sankcí, ukládaných jako hlavní %

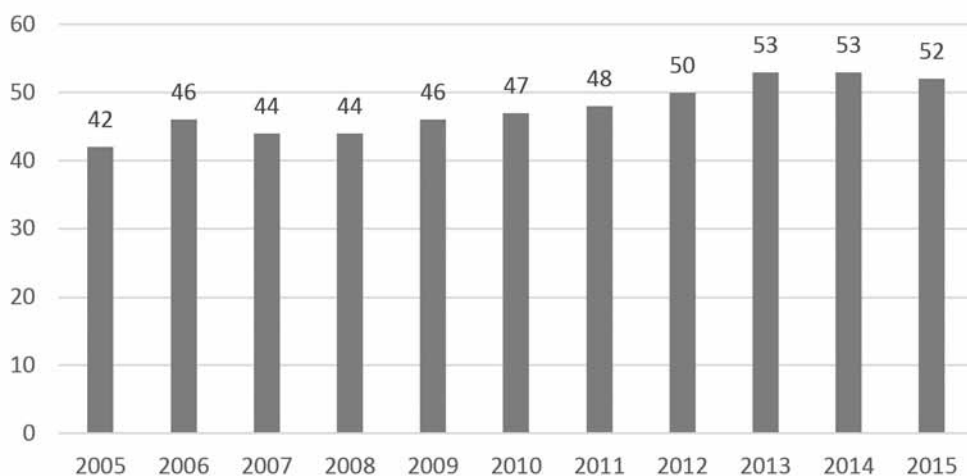

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Ministerstvo spravedlnosti, včetně trestních opatření, % z celkového počtu sankcí uložených jako hlavní, včetně jednotlivých forem upuštění od potrestání, vyjma upuštění od uložení souhrnného trestu

² Blíže viz HULMÁKOVÁ, J. Aplikace alternativních sankcí v justiční praxi. In: SCHEINOST, M.; VÁL-KOVÁ, H. a kol. *Sankční politika a její uplatňování. Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 81–85.

Výraznější změnu přinesl rok 2013, kdy byl zaznamenán výrazný pokles ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a výrazný nárůst podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody, v následujících letech však opět podíl nepodmíněného trestu narůstá. Mezi příčiny poklesu je pak nepochybně možné uvést novelizaci TZ, která opět zmírnila trestní postih v případě trestných činů zanedbání povinné výživy a maření výkonu úředního rozhodnutí,³ určitý význam je též přikládán amnestií prezidenta republiky v roce 2013.⁴ Zároveň je však třeba poukázat na to, že právě v tomto roce, a to lze patrně též přikládat především amnestii, došlo i nárůstu počtu stíhaných a odsouzených pachatelů. Amnestie také ovlivnila vývoj podílu recidivistů, který v zásadě setrvale narůstá, výrazněji pak právě v roce 2013, naopak klesá počet odsouzených osob dosud netrestaných. To vše by se mělo odrazit ve struktuře ukládaných sankcí.

Graf č. 4: Podíl recidivistů v procentech na celkovém počtu stíhaných a vyšetřovaných osob

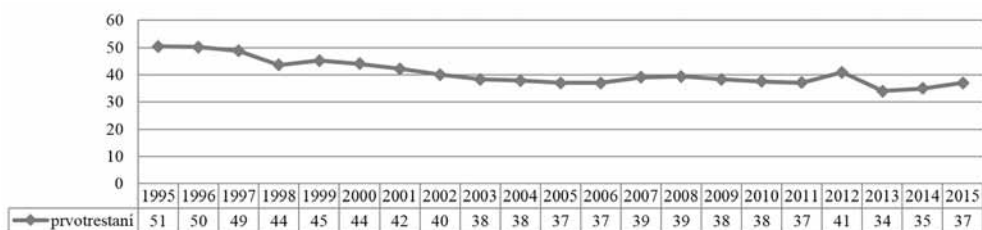

Pramen: Statistické přehledy kriminality, Policejní Prezidium ČR

³ Zákon č. 390/2012 Sb., s účinností od 8. 12. 2012.

⁴ DUŠEK, L. Jak amnestie změnila trestní politiku. *Jiné právo* [online] 6. 11. 2014 [2014-11-09] Dostupné na <http://jinepravo.blogspot.cz/2014/11/jak-amnestie-zmenila-trestni-politiku.html>

Graf č. 5: Podíl prvotrestaných (dosud netrestaných) pachatelů na celkovém počtu odsouzených pachatelů

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Ministerstvo spravedlnosti

Přesto v roce 2013 výrazněji narůstá právě v podstatě jedna z nejméně intenzivních alternativních sankcí, a to „prosté“ podmíněné odsouzení. To lze vysvětlit nárůstem věcí vyřizovaných trestními příkazy. Zaznamenat lze i trvalý nárůst podílu podmíněného odsouzení s dohledem.

Podíl osob odsouzených trestním příkazem z celkového počtu pravomocně odsouzených osob v jednotlivých regionech v %									
	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2008	60	65	68	59	61	63	60	55	61
2009	59	66	68	61	57	63	61	57	60
2010	57	63	61	58	55	58	56	51	57
2011	57	61	60	56	53	58	55	51	56
2012	54	62	61	55	54	59	53	51	55
2013	61	66	65	61	61	67	60	58	62
2014	59	68	65	58	62	63	61	57	61

Podíl vybraných sankcí z celkového počtu pravomocně odsouzených osob trestním příkazem v %							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Podmíněné odsouzení	66,5	65,6	77	79,5	77,3	82,4	78
Podmíněné odsouzení s dohledem	1,7	1,9	3,3	4,6	4,9	4,6	5,9
Obecně prospěšné práce	18,7	19,3	10,1	7,2	9,4	6,8	9,3
Peněžitý trest	9,1	9,4	6,5	5,8	5,5	4	4,6
Domácí vězení			0,1	0,3	0,5	0,2	0,2

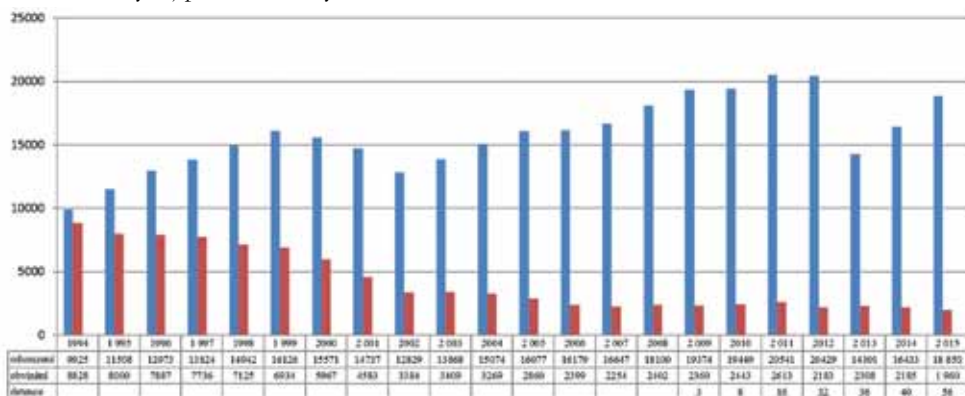
Pramen: Statistické údaje Ministerstva spravedlnosti - nestandardní sestavy

Přitom je patrné, že nejčastěji ukládanou sankcí je prosté podmíněné odsouzení. Ze zhodnocení praxe soudů pak vyplynulo, že v souvislosti s touto sankcí, ale i jinými

alternativními tresty, kde to zákon připouští, soudy jen ve velmi omezené míře využívají možnosti ukládat přiměřené povinnosti a přiměřená omezení, vyjma povinnosti nahradit škodu, či uhradit dlužné výživné.⁵ Zároveň se jak v případech obecně prospěšných prací, tak domácího vězení, po zavedení povinnosti si při jejich ukládání trestním příkazem opatřit stanovisko PMS, došlo k poklesu v jejich ukládání. Přitom, jak ukázalo šetření mezi soudci a státními zástupci, část považuje toto stanovisko za prospěšné, ale velká část za zpomalující řízení,⁶ což může vést v úvaze, že i v relativně vhodném případě pro uložení některé z těchto intenzivnějších sankcí, a to i s ohledem na zvyšující se počty recidivistů, je místo toho přistoupeno k podmíněnému odsouzení. Jiná otázka pak je, kolik z nich pak opět selže a dojde k přeměně na nepodmíněný trest.

Výše popsané změny v ukládání sankcí se pak logicky promítají i do počtů vězněných osob, kdy z grafu č. 6 je zřejmé, že nárůst v posledních dvou letech lze přičíst právě odsouzeným osobám, nikoli osobám ve vazbě.

Graf č.6: Vývoj počtu vězněných osob v ČR k 31. 12.

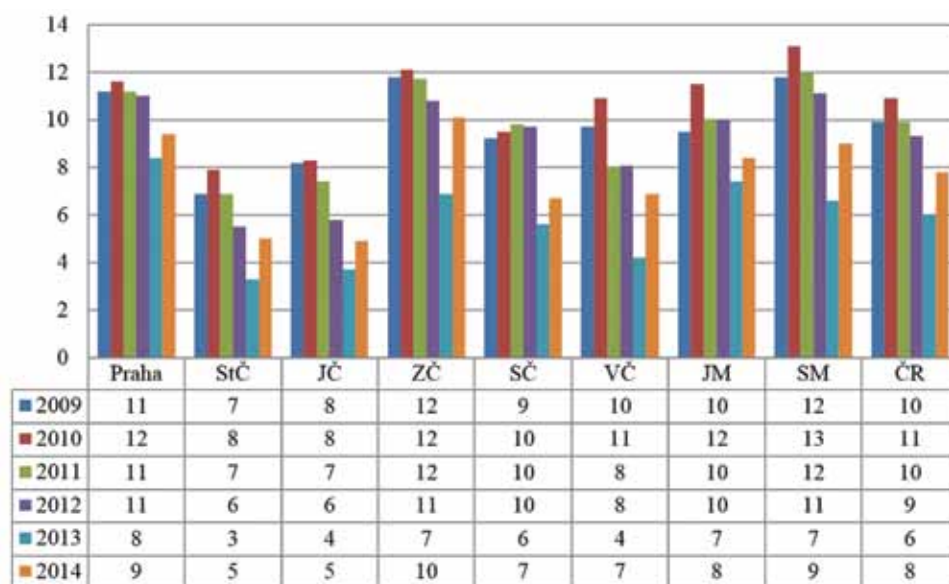
Pramen: Statistické ročenky Vězeňské služby ČR, za rok 2015 - Informace o stavu vězněných osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence za měsíc prosinec 2015. Vězeňská služba ČR

Tyto trendy lze pozorovat i v rámci jednotlivých regionů. Zároveň je ale zřejmé, že i v dlouhodobějším horizontu jsou patrné rozdíly ve struktuře sankcí ukládaných soudy mezi jednotlivými regiony, přičemž v zásadě a celkem logicky platí, že tam, kde se častěji rozhoduje trestním příkazem, se pak více využívají podmíněná odsouzení v obou formách a naopak, méně často nepodmíněné tresty odnětí svobody do jednoho roku.

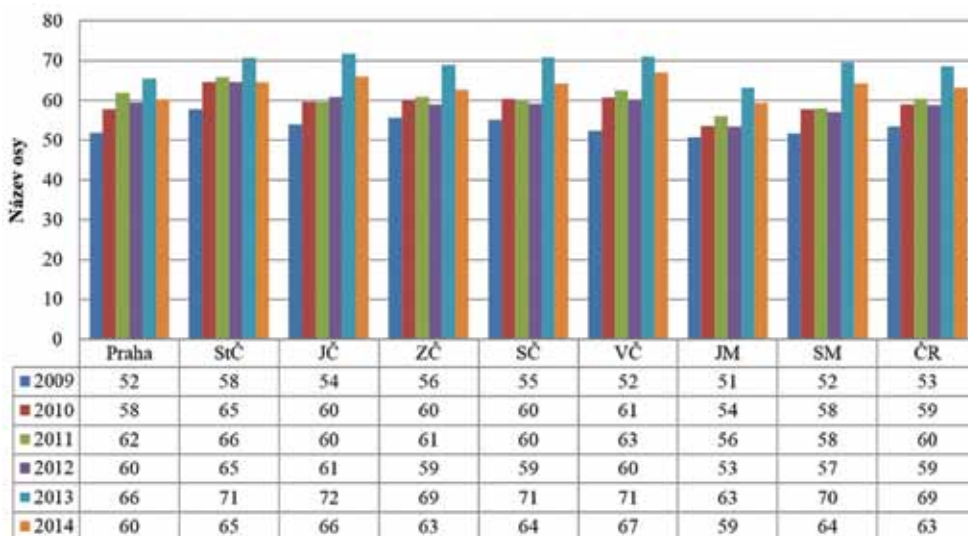
5 ŠÁMAL, P. Nejvyšší soud zhodnotil praxi soudů v oblasti ukládání a výkonu vybraných trestních sankcí v letech 2010 a 2011. *Trestněprávní revue*. 2014, č. 9, s. 200.

6 SCHEINOST, M. a kol. *Sankční politika pohledem praxe*. Praha: Institut pro sociologii a sociální prevenci, 2014, s. 19n.

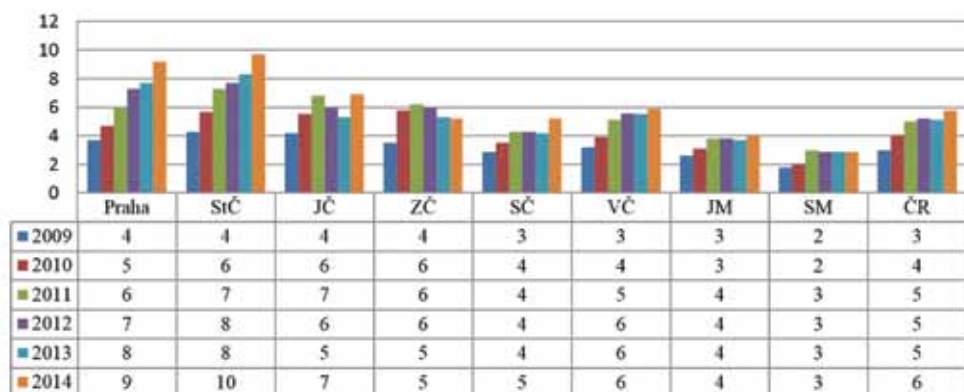
Graf č. 7: Podíl odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody do 1 roku dle regionů v %

Graf č. 8: Podíl odsouzených k podmíněně odloženému trestu odnětí svobody dle regionů v %

Graf č. 9: Podíl odsouzených k podmíněnému trestu odnětí svobody s dohledem dle regionů v %

Pramen: Přehledy o pravomocně vyřízených osobách podle soudů (odsouzených a vyřízených jinak), Ministerstvo spravedlnosti

Celkovou sankční politiku však dotváří též aplikace odklonů s restorativními prvky, a to zejména jejich aplikace v přípravném řízení, neboť mohou výrazně ovlivňovat strukturu pachatelů, kterým jsou ukládány sankce před soudem.

Z hlediska vývoje nejčastěji využívaných odklonů s restorativními prvky – tj. podmíněného upuštění podání návrhu na potrestání a podmíněného zastavení trestního stíhání – je již od roku 2009 patrný pokles jejich podílu, a pak určitá stabilizace, přičemž jako významný faktor lze označit změny úpravy zkráceného přípravného řízení, ale zřejmě je také třeba vzít v úvahu trend nárůstu recidivistů mezi stíhanými osobami, což snižuje pravděpodobnost jejich aplikace.

Zároveň je třeba upozornit na to, že v souvislosti s novelou trestního řádu č. 193/2012 Sb., s účinností od 1. 9. 2012 došlo k zavedení zpřísněné formy těchto odklonů, jejímž hlavním cílem bylo, aby podmíněné odložení podání návrhu na potrestání a podmíněné zastavení trestního stíhání bylo možné např. podmínit slibem podezřelého resp. obviněného, že se po zkušební dobu (až pětiletou) zdrží výkonu určité činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje jiný právní předpis, v jejíž souvislosti se dopustil trestného činu, typicky např. řízení motorových vozidel. To bylo v důvodové zprávě zdůvodněno tím, že v závažnějších případech, státní zástupce resp. soud nemohl využít tohoto typu odklonu, pokud se domníval, že povaha spáchaného skutku a osobnost pachatele odůvodňuje vyloučení pachatele z provozu na pozemních komunikacích, přestože ostatní podmínky pro uplatnění tohoto typu odklonu by splněny byly. V návaznosti na to by se dalo očekávat, že se to projeví v nárůstu odklonů. K tomu ovšem nedošlo. Pokud se začaly v širší míře využívat tyto odklony v případech závažnější trestné činnosti, které do té doby zpravidla nebyly řešeny formou odklonů, znamenalo by to

zároveň, že ještě více pokleslo jejich využívání v případě méně závažné kriminality. K takovému závěru by však bylo zapotřebí do budoucna provést detailnější analýzu.

Zajímavý je také poměrně výrazný rozdíl v jejich aplikaci, srovnáme-li především Severomoravský a Jihomoravský kraj se zbytkem ČR. Totéž, především v případě Severomoravského kraje, platí pro narovnání.

Podíl podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání PZT a PONP z celkového počtu stíhaných osob a osob ve ZPŘ v %									
	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2008	5	6	8	6	6	7	11	8	7
2009	4	5	6	6	7	7	9	7	7
2010	4	5	4	5	5	5	9	6	6
2011	4	5	4	5	4	5	10	7	6
2012	4	5	5	4	4	5	10	6	6
2013	3	5	4	4	4	5	9	6	5
2014	4	4	4	5	4	5	9	7	5

Počet narovnání (včetně ZPŘ) dle regionů									
	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2008	2	0	3	9	10	9	94	9	136
2009	3	1	6	13	7	9	43	101	183
2010	0	0	3	6	7	12	50	99	177
2011	0	1	3	6	9	7	34	103	163
2012	6	0	4	5	5	5	17	98	140
2013	0	0	5	4	4	7	18	79	117
2014	0	1	4	4	1	0	9	76	95

Pramen: Přehledy o vyřízených věcech a stíhaných a podezřelých osobách (SZ), Ministerstvo spravedlnosti ČR

3 Závěrem

Na závěr je třeba říci, že samotný pokles ukládání nepodmíněných trestů nemusí z dlouhodobější perspektivy znamenat pokles vězňených osob. Z hlediska kriminologického výzkumu je třeba se zaměřit na oblast ukládání sankcí formou trestních příkazů.

Zároveň je zřejmé, že významnější změny v sankční politice nelze dosáhnout pouze reformou trestního práva hmotného, přičemž je třeba najít vyvážený vztah mezi důrazem na rychlost řízení a důrazem na ukládání sankcí, které by adresně odpovídaly kriminogenním potřebám pachatele, včetně časového prostoru pro dokazování v této oblasti a možnost spolupráce soudců, státních zástupců, probačních úředníků případně dalších

subjektů, které se podílejí na výkonu těchto sankcí. V aplikační praxi je nutné klást důraz na větší individualizaci při ukládání sankcí a více využívat možnosti intenzivních forem alternativních sankcí u pachatelů, kteří se opakovaně vrací do systému trestní justice a jejichž podíl se zvyšuje.

Naopak, zejména v případech prvopachatelů méně závažných forem kriminality, by bylo třeba výrazně posílit aplikaci odklonů s restorativními prvky, a to již v přípravném řízení. Vhodné by bylo se též zaměřit na případy dobré praxe v rámci regionů, které je častěji využívají.

V neposlední řadě by pak bylo na místě zvážit alespoň částečnou dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy a snížení dolní hranice sazby trestu odnětí svobody u krádeže v případě recidivy.

Uplatňování trestních sankcí vůči osobám seniorského věku

The Application of Criminal Penalties against Elderly Persons

Jana Firstová*

Abstrakt

V souvislosti se změnami demografické situace v jednotlivých státech, stárnutím populace dochází též k pozvolnému nárůstu pachatelů z řad seniorů. Je nutné konstatovat, že dosavadní přístupy klasické trestní justice příliš nereflektují specifické potřeby seniorů a s tím související možnosti společnosti v oblasti zacházení s touto věkovou kategorií osob dopouštějících se protiprávní činnosti. Příspěvek se zabývá myšlenkou naplňování účelu trestu ve vztahu k pachatelům seniorského věku při respektu jednotlivých teorií trestu, tak jak jsou v jednotlivých opatřeních či sankcích zastoupeny. Zabývá se též specifiky zacházení se seniory ve výkonu trestu odnětí svobody, kdy poukazuje na nárůst podílu osob starších 65 let ve vězeňských zařízeních a na nutnost vypracování komplexního modelu zacházení s vězni seniorského věku, který se již v určitých náznacích objevuje též v nově zpracované koncepci vězeňství do roku 2025.

Klíčová slova

penitenciární péče; senior; věznice; teorie trestu; trest odnětí svobody; zacházení.

Abstract

Population ages, there are changes of demographic situation in individual countries. Also to slow the increase in offenders from the ranks of the elderly. It must be stated that the existing approaches of the classic criminal justice too do not reflect the specific needs of the elderly and related companies in the area of treatment options with this age categories of persons who perpetrate the illegal activity. The paper deals with the idea of fulfilling the purpose of punishment in relation to the perpetrators of the senior age in respect of the various theories of punishment, as they are in individual measures or sanctions. It deals with the specifics of treatment in prison, which refers to an increase in the proportion of persons aged 65 years in prison and the need to work out a comprehensive model of treatment of prisoners seniors.

Keywords

Penitentiary Care; Senior; Prison; Theory of Punishment; Imprisonment; Treatment.

* Plk. PhDr. JUDr. Jana Firstová, Ph.D., Katedra kriminologie, Fakulta bezpečnostně právní PA ČR v Praze / Department of Criminology, Faculty of Security and Law, The Police Academy of the Czech Republic, Prague, Czech Republic / E-mail: firstova@polac.cz

Problematické uplatňování trestních sankcí vůči seniorům¹ není v současné době v České republice v rámci systému trestního práva věnována dostatečná pozornost. Zájem laické, ale i odborné veřejnosti o tuto problematiku stoupá často až v okamžiku prezentace „senzačních“ kriminálních kauz, ve kterých jsou hlavními aktéry právě osoby vyššího věku, ve sdělovacích prostředcích. Titulky typu: „*Senior obviněn z bombových výbuřtek*“; „*Senior sňupal kokain přímo před policistou během silniční kontroly*“; „*Seniorka chtěla vyzkoušet vše, i prodej heroinu*“; „*Senior se pokusil zabít nájemníka vidlemi, broží mu až 20 let*“; „*Seniorovi se zalíbilo auto s klíči ve dveřích, ukradl ho před očima majitele*“, nás nutně vedou k zamyšlení se nad problémem adekvátních a efektivních forem trestněprávní reakce na kriminalitu seniorů a limity výkonu jednotlivých, ve vztahu k této specifické věkové kategorii pachatelů trestné činnosti, vhodných sankcí.

Populace stárne. Ve společnosti dochází k procentuálnímu nárůstu lidí vyššího věku. To jsou nesporná fakta, jež potvrzuje stávající demografická situace řady vyspělých států světa. V současné době senioři tvoří početnou část obyvatelstva, kterou nelze vnímat jako okrajovou. Seniorské je třeba vnímat jako specifickou cílovou skupinu, které je třeba věnovat náležitou pozornost a to jak z pohledu sociálního, medicínského, psychologického, tak též z aspektu kriminologického.

Senioři se stávají středobodem zájmu řady mezinárodních aktivit již od sedmdesátých let minulého století. Na půdě Organizace spojených národů byla 14. prosince 1978 přijata rezoluce č. 33/52 k problematice seniorů ve společnosti, v níž byly vytyčeny základní úkoly v této oblasti. V roce 1982 v souvislosti s vyhlášením tohoto roku jako „Roku starého člověka mezi námi“ přijalo Valné shromáždění OSN „Mezinárodní akční plán o stárnutí“, který sledoval zajištění sociálních a ekonomických jistot pro seniory v duchu zachování jejich statutu plnohodnotných, uznávaných a adekvátně angažovaných členů společnosti. Valné shromáždění OSN následně vyhlásilo v roce 1990 1. říjen za „Mezinárodní den seniorů“. V devadesátých letech minulého století se uskutečnila řada odborných akcí zaměřených právě na podporu kvality života seniorů. Rok 1999 byl vyhlášen Valným shromážděním OSN „Mezinárodním rokem starších lidí“. Členské státy OSN byly vyzvány k vytvoření národních strategií v oblasti zajištění potřebné péče a podpory seniorů. Cílem je prosazování konceptu úspěšného stárnutí za současného posilování zodpovědnosti a soběstačnosti seniorů za účelem úspěšné integrace ve společnosti.

¹ Definice seniorského věku prochází jistým vývojem. V současné době dochází k posunu hranice z 60 na 65 let. Dle některých autorů je dále seniorský věk blíže diferencován: „*Mladí senioři 65-74 let, kteří nejčastěji řeší otázky odchodu do důchodu, volného času, aktivit a seberealizace. Starší senioři 75 - 84 let, kteří se pak často zabývají otázkami adaptace na nové prostředí (v případě ústavní péče či dlouhodobé hospitalizace, nebo v případě pobytových služeb sociální péče), tolerance zátěže, stonání a osamělosti. Velmi starší senioři, u kterých dominuje problematika soběstačnosti a zabezpečení.*“ Viz KALVACH, Zdeněk; ZADÁK, Zdeněk; JIRÁK, Roman; ZAVÁZALOVÁ, Helena; SUCHARDA, Petr a kolektiv. *Geriatr a gerontologie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0548-6.

Do národních programů, v duchu naplnění těchto cílů, mají být implementovány tyto principy pro seniory v rámci OSN²:

- princip nezávislosti
- princip seberealizace
- princip zúčastněnosti
- princip starostlivosti
- princip důstojnosti

Národní akční plán ČR³ vychází též z „Mezinárodního akčního plánu o stárnutí“, jež byl přijat na Druhém světovém shromáždění k problematice stárnutí v roce 2002 (konaném ve dnech 8. – 12. dubna 2002 v Madridu).

Kvalita života seniora je silně individuální záležitostí, jež je ovlivňována řadou faktorů. Výrazným způsobem se mění situace seniora v období zahájení důchodu. Člověk se dostává do nové role, která je často negativně ze strany seniora vnímána a prožívána. Kvalita života seniora se mění.

Dle výzkumu Světové zdravotnické organizace WHOQOL (1997) se na kvalitě života podílí šest základních oblastí s různým počtem v nich zastoupených indikátorů:

1. Fyzické zdraví – mezi indikátory můžeme zahrnout: energii a únavu, bolest, spánek, odpočinek.
2. Psychické funkce – vlastní tělo a vize, negativní a pozitivní emoce, sebehodnocení, myšlení, učení, paměť a pozornost.
3. Úroveň nezávislosti – mobilita, aktivity každodenního života, závislost na lécích a zdravotních pomůckách, pracovní kapacita.
4. Sociální vztahy – osobní vztahy, sociální podpora, sexuální aktivity.
5. Prostředí – finanční zdroje, svoboda, fyzická bezpečnost, zdraví a sociální péče, prostředí domova, možnost získat informace a kompetence, doprava...
6. Spiritualita (náboženství, osobní přesvědčení).⁴

Tyto faktory je nezbytně nutné brát v potaz při zajišťování efektivní podpory a péče o osoby seniorského věku v duchu naplňování cílů výše uvedeného akčního plánu o stárnutí.

Kriminologická východiska

V souvislosti se stárnutím populace přibývá též napříč osobami seniorského věku sociálně deviantních jevů, mezi něž můžeme bezpochyby zařadit i kriminální činnost. Osoby seniorského věku, u kterých dochází především po 65. roku věku k řadě psychických, soma-

2 Obdobně: BALOGOVÁ, Beáta. Kvalita života seniorov. In: MÜHLPACHR, Pavel a kol. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 167. ISBN 80-210-3838-1.

3 Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017.

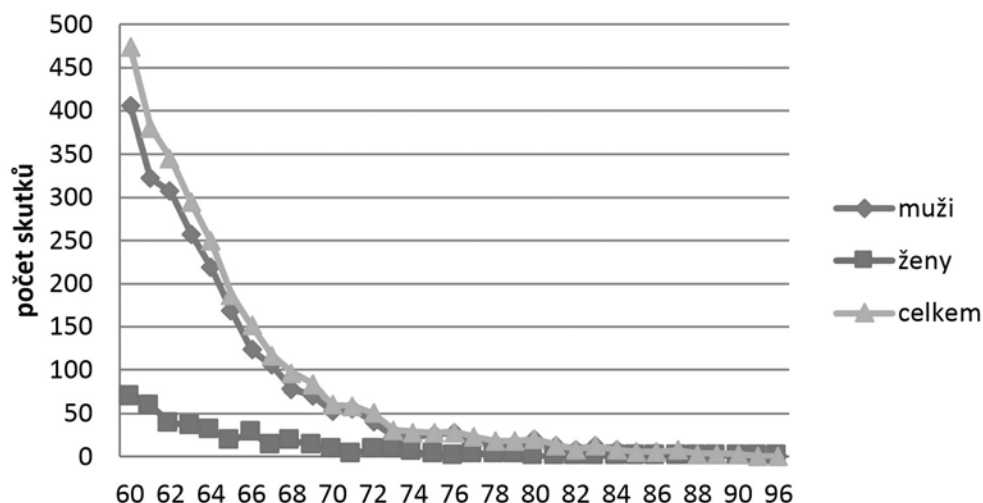
4 Převzato volně: BALOGOVÁ, Beáta. Kvalita života seniorov. In: MÜHLPACHR, Pavel a kol. *Schola Gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 164–165. ISBN 80-210-3838-1.

tických změn, k rozvoji či prohlubování různých onemocnění, ke změně životního stylu, společenského postavení, tuto situaci intenzivně prožívají a též na ni diferencovaně reagují. Jako další rizikový faktor u této kategorie osob působí vznik a prohlubování různých duševních onemocnění, jež mohou být doprovázeny nedůvěrou, labilitou, emoční nevyrovnaností, které mohou vyústit v některých případech až v různé projevy kriminality.

Kriminalita seniorů patří stále k problematice, které není v rámci odborných publikací věnována dostatečná pozornost. Je to dáno především nízkým procentuálním zastoupením pachatelů seniorského věku mezi pachateli evidované kriminality a to nejen v České republice. Taktéž výzkumné aktivity zaměřené na pachatele trestné činnosti kategorií seniorů stále opomíjejí. V České republice nemáme doposud data z relevantních výzkumných šetření, jež by se zabývala především etiologickými otázkami kriminality páchané osobami vyššího věku v zájmu vypracování a následné realizace efektivních nástrojů kontroly těchto sociálně deviantních jevů.

Podíváme-li se na data dostupná z neoficiálních výstupů Policejního prezidia dotýkající se věkového rozložení pachatelů evidované kriminality spáchané na území České republiky (graf č. 1), vidíme, že po dosažení 60 let věku evidovaná kriminální činnost pachatelů výrazněji klesá. Koresponduje to s poznatky současné vývojové kriminologie, která hovoří o ústupu od kriminální dráhy u pachatelů trestné činnosti v souvislosti s postupujícím věkem a s tím souvisejícím psychosociálním zráním osobnosti.

Graf č. 1: Celková evidovaná kriminalita dle věku pachatelů 60 let a více

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat poskytnutých PP ČR

Jednotlivé teorie se snaží o vysvětlení geneze kriminality reflektující přitom jednotlivé faktory, ať již statické, či dynamické a další významné skutečnosti, které sehrávají nezapustitelnou úlohu při hledání optimálních způsobů jejich kontroly. Teorie, které usilují

o vysvětlení vzniku a existence kriminality, by měly být podloženy výsledky empirických (zpravidla kriminologických) výzkumů. Validní výzkumy v oblasti etiologie kriminality páchané seniory provedeny nebyly, proto při výkladu etiologie protispoločenské činnosti této věkové kategorie pachatelů trestné činnosti vycházíme z obecných poznatků o etiologii kriminality jako takové. Je však třeba mít na paměti, že ani empiricky podložené, ověřené teorie nám nedávají univerzální model vysvětlující genezi kriminality, ale pouze částečně poskytují informaci o jejích možných příčinách. V 19. stol. převládaly tzv. jednodimensionální přístupy, hledající tzv. hlavní příčinu buď v oblasti sociálního prostředí, nebo v osobnosti jedince. Franz von Liszt (1905) se pokusil o sjednocení doposud vzájemně si konkurujících kriminologických škol, v této souvislosti hovoříme o tzv. integračních konceptech, které představují moderní multifaktorové kriminologické teorie.⁵ Právě absence speciálních výzkumů zaměřených prioritně na poznání příčin a podmínek páchaní kriminality osobami seniorského věku značně komplikuje efektivní kontrolu tohoto negativního jevu.

Mezi základní úkoly státu patří ochrana společnosti před kriminalitou. Prostředky sociální kontroly jako jsou náboženství, morálka, výchova, právo je zabezpečována konformita jednotlivých členů společnosti, je reagováno na odchýlné sociální chování, kriminalitu nevyjímaje.⁶ Reakce na kriminalitu osob seniorského věku je značně komplikovaná. Její složitost je dána specifiky této věkové kategorie, tak jak byly uvedeny výše, jež se nutně odrážejí též v etiologii jejich protispoločenské činnosti. V souvislosti s volbou vhodných opatření, jakožto prostředky reakce na jejich kriminální chování vyvstávají do popředí otázky související s naplňováním účelu trestu.

Vymezení účelu trestu, tak jak bylo definováno v dřívějším trestním zákoně z roku 1961⁷, v současném trestním zákoníku nenacházíme. Trestní zákoník č. 40/2009 Sb. však stále akcentuje tzv. smíšenou teorii trestání, která spojuje jak ochrannou, nápravnou tak i preventivní funkci trestu. V souvislosti s „trestáním“ pachatelů seniorského věku je však třeba se zamyslet, zda jsou tyto funkce naplňovány. Při ukládání sankcí pachatelům trestné činnosti je třeba respektovat obecné zásady trestání a ukládání ochranných opatření. Jedná se o zásady zákonnosti („nulla poena sine lege“), přiměřenosti, personalit sankce, neslučitelnosti určitých druhů sankcí u téhož pachatele, individualizace a humanity použitých sankcí.⁸ Poslední dvě zmiňované je třeba brát v potaz zvláště u pachatelů seniorského věku. Dle zásady individualizace použitých sankcí se při stanovení druhu a výměry trestu berou v potaz jak okolnosti vztahující se k závažnosti spáchaného trestného činu, tak

5 Blíže: VÁLKOVÁ, Helena; KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 53 a násl. ISBN 978-80-7400-429-2.

6 VÁLKOVÁ, Helena; KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 220. ISBN 978-80-7400-429-2.

7 Zákon č. 140/1961Sb., trestní zákon.

8 GRÍVNA, Tomáš; SCHEINOST, Miroslav; ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie*. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 180. ISBN 978-80-7478-614-3.

k možnostem sociální reintegrace pachatele a jeho poměrům. Tyto okolnosti je nutné důkladně posoudit u každého pachatele, u seniora pak zvláště. Druh trestu a samotný jeho výkon by měl směřovat k úspěšné sociální reintegraci pachatele⁹, který bude po jeho absolvování schopen žít plnohodnotný život občana v souladu se společenskými normami.

Dle zásady humanity je nepřípustné ukládání krutých a nepřiměřených trestů ve vztahu ke konkrétnímu pachateli. V této souvislosti je nutné vždy přihlídnout individuálně k sociálním, psychickým, zdravotním, ekonomickým faktorům, jež ovlivňují život pachatele – seniora jak na svobodě, tak ve výkonu trestu odnětí svobody, ale i po jeho vykonání. Právě ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody seniorům v sobě nese další rizika související s aktuálním zdravotním stavem a prognózou jeho vývoje, udržitelností pozitivních sociálních vztahů využitelných pro další bezkonfliktní, spořádaný život po propuštění, udržitelnost bydlení a v neposlední řadě též možnosti obnovy narušených sociálních vztahů mezi pachatelem a obětí a s tím související přiměřené satisfakce oběti trestného činu.

Budeme-li vycházet z jednotlivých teorií trestu, které se v praxi nutně prolínají, povede nás to k zamyšlení nad tím, která z těchto teorií nachází své opodstatnění v případě reakce na trestnou činnost seniorů. Odplatná neboli retributivní teorie patří k těm nejstarším teoriím, jež spatřuje v trestu určitou újmu, která na pachatele působí za spáchané provinění. V posledních letech můžeme hovořit o jisté renesanci této teorie v důsledku poukazu na neúčinnost rehabilitačních a resocializačních přístupů při zacházení s pachateli trestné činnosti. Je jistě nesporné, že na každé porušení obecně stanovených norem, pravidel chování by mělo být ze strany kompetentních institucí reagováno a každému pachateli trestného činu a to i osobě seniorského věku uložena patřičná sankce (odplata). Aplikačním problémem se pak stává otázka přiměřenosti újmy (trestu) ve vztahu k (nebezpečnosti) závažnosti protiprávního jednání (trestného činu). Samotná újma, která vzniká pachateli uložením příslušného trestu, může v konkrétním případě pachatele odradit od dalšího porušování právních norem (individuální prevence). Současně je tak naplňována jedna z dalších teorií trestu a to je odstrašení. Při uplatňování této teorie je tak třeba více přihlížet k osobnosti pachatele, k jeho vlastnostem, dosavadním zkušenostem, zastávaným hodnotám, dosaženému stupni rozumových schopností. Trest má dle této teorie odrazovat pachatele případně potencionálního pachatele od páčání trestné činnosti. Zločin se nesmí vyplácet a trest by měl v sobě nést též ztrátu, odejmutí všech výhod trestným činem získaných. Realizované výzkumy ukazují že „*preventivní funkce trestu nespočívá v jeho tvrdosti, ale v jeho neodvratitelnosti*“.¹⁰

⁹ U osob seniorského věku ve VTOS se jedná o nelehký úkol s ohledem na jejich klesající kognitivní schopnosti.

¹⁰ Obdobně: VÁLKOVÁ, Helena; KUČHTA, Josef a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 226. ISBN 978-80-7400-429-2. GRIVNA, Tomáš; SCHEINOST, Miroslav; ZOUBKOVÁ, Ivana a kol. *Kriminologie*. 4. vyd. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2014, s. 176. ISBN 978-80-7478-614-3.

V souvislosti s „trestáním“ seniorů nás často napadá význam rehabilitační neboli nápravné funkce trestu. Výkon trestu odnětí svobody je vnímán jako prostředek nápravy, převýchovy pachatele. Můžeme však u osoby seniorského věku hovořit ještě o nějaké „převýchově“? V procesu převýchovy jde o nápravu určitých nedostatků či chyb předcházejícího výchovného procesu. Za účelem úspěšné převýchovy je nutné provést důkladnou analýzu příčin a podmínek, které vedly k nežádoucímu chování, což vyžaduje důkladnou individuální práci s jedincem, kterého je nutné též v zájmu úspěšného reedukačního působení získat a podnítit u něj zájem o změnu. Toto může být u osob seniorského věku značným problémem. Základní cestou převýchovy vychovávaného v boji s jejich negativními vlastnostmi je pak využití vlastností kladných, které musíme u jedince nalézt a následně je rozvíjet.¹¹ V této souvislosti je v penologické praxi užíván pojem resocializace. Resocializace je chápána jako „*korektivní nebo druhotná socializace jedinců, u nichž proces socializace v dřívějších vývojových etapách neproběhl úspěšně buď proto, že se v něm vyskytly různé jednotlivé nedostatky a nepříznivé podmínky (v tom případě jde o socializační deficitní), nebo proto, že byli „socializováni“ v antisociálním smyslu, tj. zapojení do systému hodnot a norem rozporných s morálními hodnotami a zákonnými normami (socializace deviantní)*“.¹² Současná právní úprava výkonu trestu odnětí svobody však pojem resocializace neužívá a pracuje s pojmem zacházení. V praxi však tyto dva pojmy splývají, kdy zacházení s pachateli trestných činů je realizováno procesem resocializace.

Při posuzování trestné činnosti pachatelů je nutné zaměřit svou pozornost na poznání příčin a podmínek (kriminogenních faktorů), které je k porušování právních norem vedly. Jen důkladné poznání těchto faktorů může vést k efektivní aplikaci adekvátních opatření ve smyslu účinné sociální kontroly. V reakci na vývoj kriminality obecně, na proměnu její struktury a to nejen z pohledu druhu páchané trestné činnosti, ale též struktury pachatelů se objevují též nové postupy, metody, programy zacházení s pachateli s cílem jejich úspěšné sociální reintegrace. Ve vztahu k seniorům je třeba vytvářet nové resocializační programy, které je možné aplikovat při zacházení s touto skupinou odsouzených jak ve výkonu trestu odnětí svobody, tak především v rámci alternativních způsobů řešení trestních věcí. Především soudci stojí před nelehkou úlohou volby adekvátního trestu pro konkrétního pachatele v souvislosti s posuzováním otázky „napravitelnosti“ pachatele a prognózy jeho dalšího vývoje.

Ochrannou funkci trestu nejlépe, ale pouze dočasně, naplňuje eliminační teorie trestu. Nepodmíněný trest odnětí svobody izoluje pachatele od majoritní společnosti a tím mu zabraňuje (zuzuje možnosti) v páchání další trestné činnosti. Pro některé pachatele již samotná izolace může být takovou újmou, která jej odradí od dalšího páchání trestné

11 ONDICOVÁ, Magdaléna. *Penitenciárna pedagogika. I. časť*. Bratislava: APZ v Bratislave, 2004, s. 99. ISBN 80-8054-311-9.

12 ČEPELÁK, Jiří. *Penitenciární psychologie*. 1. díl. Praha: Správa Sboru nápravné výchovy, 1982, s. 2. In: ČERNÍKOVÁ, Vratislava, FIRSTOVÁ, Jana a Jan SOCHŮREK. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 144. ISBN 978-80-7380-138-0.

činnosti. K tomuto jevu však dochází často pouze u „méně narušených“ jedinců, zpravidla prvopachatelů, u kterých je obecně riziko dalšího kriminálního selhání podstatně nižší. Senior se jako prvopachatel do výkonu trestu odnětí svobody dostává málokdy a převažují zde právě recidivující osoby.

Jako vhodné doplnění, rozšíření možností volby reakce na trestnou činnost a širší uplatnění individuálního přístupu k pachateli se jeví aplikace principu restorativní justice.¹³ V České republice jde o doplnění či rozšíření realizovaných klasických trestních postupů. Restorativní (restituční, kompenzační) teorie kladou důraz prioritně na odstranění následků trestného činu, na narovnání narušených sociálních vztahů mezi pachatelem a obětí, pachatelem a společností, na kompenzaci újmy způsobené obětí. Restorativní justice usiluje o širší aplikaci alternativních způsobů řešení trestních věcí, alternativních sankcí a nabízí tak širokou škálu možností zacházení s pachateli trestné činnosti z řad seniorů. Může se jednat o aplikaci nejčastěji ukládaného alternativního trestu podmíněčného odsouzení, či podmíněčného odsouzení s dohledem, výkonu odpovídající (zdravotnímu stavu, dovednostem, schopnostem seniora), přiměřené činnosti v rámci trestu obecně prospěšných prací, případně při důkladném zvážení okolností spáchaného trestného činu, poměrů seniora, jeho dosavadního způsobu života a negativních dopadů ukládané sankce ve smyslu prohloubení sociální izolace též trestu domácího vězení. Za úvahu by jistě stály další možnosti vytváření a následné aplikace programů probační a mediační služby cílené na skupinu pachatelů seniorského věku při respektu jejich specifík a potřeb, případně využívání různým komunitních sankcí, tak jak je známe ze zahraničí.

Z výše uvedeného vyplývá, že současná podoba trestní justice, její aplikační praxe v sobě zahrnuje sankce či opatření, v rámci kterých se v různém rozsahu odrážejí všechny výše uvedené teorie. Stejně tak je tomu i v případech reakce na trestnou činnost seniorů. Pro naplnění účelu trestu je i zde nezbytně nutný přístup založený právě na tzv. smíšené teorii. Ve vztahu k zacházení s pachateli- seniory bych si však na tomto místě dovolila apelovat na širší aplikaci principů restorativní justice. Prioritou by na tomto místě mělo být uplatnění nároku poškozeného před samotným potrestáním, převýchovou, izolací či odstrašením pachatele. Na druhou stranu je však třeba si uvědomit, že i osoby seniorského věku se dopouštějí takových druhů závažné trestné činnosti – zločinů, kdy je využití restorativních postupů nepřípustné a uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody se jeví jako jediné možné řešení.

Pachatel seniorského věku ve výkonu trestu odnětí svobody

Od roku 1990 dochází sice k mírnému, ale k systematickému nárůstu podílu vězňů seniorského věku v zařízeních pro výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody na území České republiky. Tento fakt nás nutně vede k zamyšlení nad stávající praxí v oblasti

¹³ VÁLKOVÁ, Helena a Alexandr SOTOLÁŘ. Restorativní justice-trestní politika pro 21. století? *Trestní právo*, 2000, č. 1, s. 4–11. ISSN 1211-2860.

zacházení s touto specifickou kategorií odsouzených. Vezmeme-li v potaz charakteristiky této věkové skupiny osob, musí se tyto nutně též promítnout do oblasti zacházení s vězňnými, jež by mělo stát prioritně na principu sociální práce, podpory a pomoci.

Studie zaměřené na práci s vězni v penitenciárních institucích¹⁴ poukazují na jistá negativa, jež práci s touto věkovou kategorií odsouzených komplikují. Jedná se například o menší rozmanitost legislativních opatření i metod penitenciární práce oproti ostatním skupinám odsouzených. Věžňové – senioři jsou v důsledku přítomnosti řady, převážně zdravotních hendikepů omezeni v účasti na různých vězeňských aktivitách, určených obecné populaci vězňných. Senioři pak v důsledku toho vykonávají svůj trest pasivně na celách. Tato věková kategorie vězňů není legislativně blíže rozlišována a penitenciární aktivity určené seniorům jsou tak zákonodárci marginalizovány.¹⁵

Zacházení s odsouzenými seniorského věku musí nutně respektovat specifika této věkové kategorie osob při současném respektu účelu trestu jako takového. Novelou zákona o výkonu trestu odnětí svobody s účinností od 1. 1. 2014 došlo ke specifikaci účelu VTOS – „účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páchání trestné činnosti“¹⁶. Účel trestu takto vymezený v zákoně o výkonu trestu odnětí svobody vychází z výše uvedených zásad trestněprávního postihu pachatelů za současného respektu smíšených teoretických přístupů.

Při umístování odsouzených do příslušné věznice se postupuje na základě tzv. vnější diferenciacie, dle právní kvalifikace spáchaného trestného činu o ní rozhodují příslušné soudy. Odsouzení, včetně seniorů, se zařazují do čtyř typů věznic: s dohledem, dozorem, ostrahou, se zvýšenou ostrahou. V těchto věznicích jsou dále pro určité skupiny odsouzených zřizována specializovaná oddělení – pro seniory, dle možností jednotlivých věznic, oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné vězňné osoby. U zařazování vězňných osob na specializovaná oddělení můžeme hovořit o tzv. vnitřní diferenciaci.¹⁷ Ta se řídí dle ŘVTOS a podrobně je pak upravena metodickým listem ředitele odboru výkonu vazby a trestu č. 11/2007, kterým se stanoví zásady při realizaci vnitřní diferenciacie odsouzených ve věznicích a vazebních věznicích VS ČR.

14 Blíže: GRZESIAK, Sławomir. *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe 2013. ISBN 978-83-7432-902-6.

15 GRZESIAK, Sławomir. Pokročilý věk v polských trestních institucích – současnost a perspektivy. In: VÁLKOVÁ, Helena, ČERNÍKOVÁ, Vratislava; FIRSTOVÁ, Jana a kol. *Aktuální otázky vězeňství*. Praha: PA ČR v Praze, 2014, s. 79–86. ISBN 978-80-7251-426-7.

16 Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění.

17 Více k diferenciaci odsouzených: SOCHŮREK, Jan. *Kapitoly z penologie. II. díl. Teorie a praxe zacházení s vězňnými*. Liberec: TUV Liberec, 2007, s. 24–28. ISBN 978-80-7372-204-3.

Na základě zpracované komplexní zprávy o odsouzeném, kterou zpracovává tým odborníků na nástupním oddělení, se vypracuje individuálně pro každého odsouzeného s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti program zacházení. Program zacházení musí obsahovat cíl, kterým bude na odsouzeného působeno, metody a způsob jeho dosažení. Cílem vypracovaného programu zacházení je dosažení účelu výkonu trestu při současném respektu potřeb odsouzeného.¹⁸ V současné době se v rámci Vězeňské služby ČR využívá pro zpracování komplexní zprávy nástroj SARPO, pomocí kterého se vyhodnocují individuálně rizika a kriminogenní potřeby.¹⁹

Osoby seniorského věku jsou v rámci českých věznic zpravidla umístovány na specializovaná oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné vězně, v rámci kterých je práce s odsouzenými realizována na základě zpracovaných specializovaných terapeutických programů. Na oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné odsouzené se zařazují odsouzení:

- kteří jsou starší 65 let, pokud nepožádali o zařazení do práce,
- pokud byli uznáni invalidními ve třetím stupni, nebo
- jejichž zdravotní stav neumožňuje trvalé pracovní zařazení.

Trvale pracovní nezařaditelní jsou umístováni odděleně od ostatních odsouzených, s ohledem na jejich zdravotní stav. Za splnění stanovených podmínek může být se souhlasem lékaře zařazen do vhodné pracovní terapie. Působení na odsouzeného ve specializovaném oddělení se realizuje zejména prostřednictvím komunitního a režimového systému, individuální a skupinové terapie a relaxace. V rámci programu zacházení je odsouzenému poskytována specializovaná individuální péče. Účelem specializovaného oddělení je diferencované zacházení s odsouzenými s ohledem na jeho věkové a zdravotní zvláštnosti. U tohoto odsouzeného je uplatňován individuální přístup a preference psychoterapeutických prvků. Rovněž programy zacházení jsou přizpůsobeny specifickým zvláštnostem a potřebám odsouzeného a vycházejí z psychologického či speciálně pedagogického posouzení osobnosti odsouzeného a jsou zaměřeny především na oblast vzdělávací, terapeutickou a zájmovou.²⁰ Dle možností věznice je odsouzeným poskytována též rehabilitační péče. Tato oddělení jsou zřizována ve všech typech věznic od dohledu až po zvýšenou ostrahu.

Mezi vězněnými seniory je řada imobilních občanů vyžadujících zvláštní péči. Za tímto účelem jsou též ve VTOS proškolení další odsouzení k pečovatelským úkonům nutným pro zacházení s touto kategorií odsouzených, případně těmto odsouzeným pomáhají odsouzení – dobrovolníci - a to v rámci aktivit, které nepotřebují specializované proškolení. Specializovaná oddělení jsou velice náročná, co se týče zacházení s odsou-

18 Blíže: ČERNÍKOVÁ, Vlastislava; FIRSTOVÁ, Jana a Jan SOCHŮREK. *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 103. ISBN 978-80-7380-138-0.

19 PETRAS, Michal a Jindřich HŮRKA. Zavedení nástroje SARPO do penitenciární praxe. *České vězeňství*. 2012, roč. 2012, č. 4, s. 15. ISSN 1213-9297.

20 Převzato: Řád specializovaného oddělení pro odsouzené trvale pracovní nezařaditelné ve Vazební věznici Praha- Ruzyně, Vězeňská služba ČR.

zenými. Setkáváme se zde s odsouzenými s tělesným postižením, s poruchou sluchu, zraku, řeči, s duševními onemocněními, s odsouzenými s nízkou mentální úrovní, mající nízkou sebekontrolu, u kterých je adaptace na vězeňský režim pomalá. Toto vše činí nemalé nároky též na vězeňský personál, který musí vykazovat jisté osobnostní, kvalifikační předpoklady a k této náročné profesi musí též přistupovat s vysokým nasazením. V tomto ohledu se jeví jako nezbytně nutné další profesní vzdělávání vězeňského personálu v oblasti gerontologie se zaměřením na specifika zacházení se seniory omezenými na osobní svobodě.

Na základě praxe vězeňských pracovníků a taktéž studií realizovaných v oblasti penitenciárního zacházení s osobami seniorského věku²¹ se doporučují určité změny konceptu doposud realizované penitenciární péče dotýkající se vězňů seniorského věku s cílem úspěšné reintegrace těchto osob zpět do společnosti, ve které budou schopni žít v souladu se společenskými a právními normami. Významným aspektem v tomto ohledu se jeví již samotná legislativa, která musí nutně zohledňovat specifické potřeby osob seniorského věku, aby nedocházelo k jejich marginalizaci či diskriminaci a to ani ve vězeňském prostředí. Vězněným seniorům, kteří se chtějí účastnit aktivit programů zacházení realizovaných s cílem jejich úspěšné společenské reintegrace, by měla být umožněna účast na těchto aktivitách s ohledem na jejich možnosti a specifické potřeby. Je nutné si též uvědomit, že tato práce nekončí propuštěním vězněného seniora na svobodu. Jako nezbytně nutné se jeví vytvoření efektivního systému následné péče o seniory opouštějící zařízení pro výkon trestu odnětí svobody. Právě senioři tvoří v tomto ohledu v současné moderní dynamické společnosti tu nejohroženější skupinu obyvatel.

Závěr

Seniory je nutné vnímat jako specifickou skupinu pachatelů trestné činnosti. Tak jak stárne populace, dochází též k pozvolnému nárůstu počtu pachatelů z řad seniorů. Dosavadní přístupy klasické trestní justice příliš nereflektují specifické potřeby seniorů a s tím související možnosti společnosti v oblasti zacházení s touto věkovou kategorií osob dopouštějící se protiprávní činnosti. Je nutné se tedy hlouběji zamýšlet nad naplňováním účelu trestu ve vztahu k pachatelům seniorského věku při respektu jednotlivých teorií trestu, tak jak jsou v jednotlivých opatřeních či sankcích zastoupeny. Současné moderní trestněprávní systémy volají po širší aplikaci postupů v rámci restorativní justice, které se v mnohém jeví též jako vhodnější při řešení protiprávní činnosti seniorů. Pokud však jako jediné možné řešení reakce společnosti na kriminalitu seniora přichází nepodmíněný trest odnětí svobody, je nezbytně nutné, zabývat se též novou koncepcí penitenciární péče o osoby seniorského věku v našich vězeňských zařízeních. Koneckonců nová koncepce vězeňství již výhledově uvažuje v tomto kontextu o určitých změnách v rámci penitenciárního procesu.

²¹ GRZESIAK, Sławomir. *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe 2013. ISBN 978-83-7432-902-6.

Kriminologický pohľad na ekonomickú trestnú činnosť

Criminological View on Economic Crimes

Lucia Šimunová*

Abstrakt

Autorka sa v príspevku zaoberá problematikou ekonomickej trestnej činnosti. Konkrétne poskytuje kriminologický pohľad na tento dynamicky rozvíjajúci sa fenomén. V úvodných častiach sa, autorka príspevku, zaoberá opisom stavu ekonomickej kriminality na základe analýzy štatistických údajov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky o ekonomickej kriminalite a determinovaním charakteristických znakov ekonomickej kriminality. Jadro príspevku je venované páchatelovi ekonomickej kriminality. Záverom sa, autorka príspevku, zamyšľa nad súčasným stavom trestnoprávnej kontroly ekonomickej kriminality.

Klíčová slova

ekonomická kriminalita; páchatel ekonomickej kriminality; trestnoprávna kontrola ekonomickej kriminality.

Abstract

The author of this contribution deals with question of economic criminality. Specifically, she offers criminological view on this dynamically developing phenomenon. Preliminary part of this contribution belongs to analysis of statistic data about economic criminality and to determine of characteristic letters of economic crime. Substance of this contribution focus on perpetrator of economic crime. Finally, author of this contribution describes about present state of criminal control of economic criminality.

Keywords

Economic Criminality; the Perpetrator of Economic Criminality; Criminal Control of economic Criminality.

Úvod¹

Ekonomická kriminalita je často diskutovaným fenoménom týkajúcim sa modernej spoločnosti a jej ekonomiky. Je problémom, s ktorým sa snaží zápasit' nielen právna veda, ale aj prax. Ekonomickú kriminalitu možno definovať ako spoločensko-patologický jav, ktorý zahŕňa také úmyselné protiprávne konania nenásilnej povahy, prostredníctvom ktorých páchatelia dosahujú neoprávnený finančný alebo iný prospech na úkor poškodeného subjektu (štát, právnická osoba, obchodná spoločnosť, v ojedinelých prípadoch aj fyzická

* JUDr. Lucia Šimunová, PhD., Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave / Faculty of Law, Trnava University, Trnava, Slovak Republic / E-mail: lucia.simunova@truni.sk

¹ Vedecký článok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu Agentúry na podporu výskumu a vývoja s názvom Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky, projekt číslo APVV-0179-12, zodpovedný riešiteľ projektu doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

osoba). Tieto konania naplňajú znaky skutkových podstát konkrétnych trestných činov uvedených najmä v IV., V., VI., VIII. hlave osobitnej časti zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (*ďalej len Trestný zákon*). Pod pojem *ekonomická kriminalita* možno zaradiť trestné činy ako *sprenevera, podvod*, skrátenie dane a poistného, pytlactvo či nevyplatenie mzdy a odstupného (v tabuľke č. 1., tohto príspevku, uvádzam zoznam najčastejších ekonomických trestných činov podľa štatistických údajov Ministerstva vnútra Slovenskej republiky).

Ekonomická kriminalita ako dynamicky rozvíjajúci sa fenomén napáda základné pravidlá trhového hospodárstva aj spoločenského života tým, že vytvára neodôvodnené majetkové rozdiely medzi ľuďmi a polarizuje spoločnosť. V najkrajnejších prípadoch (ktoré sú častokrát skryté v latencii) ekonomická kriminalita zasahuje aj do oblasti politiky štátu, kde niektorí jedinci, ktorí monopolne ovládnu pozície, môžu prostredníctvom svojich sprostredkovateľov ovplyvňovať niektoré oblasti štátnej politiky a môžu byť úspešní aj v politickom živote.²

Ekonomická kriminalita je typická najmä tým, že destabilizuje rôzne faktory spoločenského života, ako sú politika, právo, justícia, ekonomika (podnikanie) a pružne reaguje na zmeny v spoločnosti. Osobitnú úlohu v *ekonomickej kriminalite* zohráva *osobnosť páchateľa a jej trestnoprávna kontrola a prevencia*. Na rozdiel od „bežnej kriminality“ (*mravnostnej či násilnej*) ktorú *spoločnosť odsudzuje jednoznačnejšie a punitívnejšie*, *ekonomická kriminalita v spoločnosti vyvoláva skôr znechutenie a nedôveru v inštitúcie (štátne či súkromné)*.

Netreba zabudnúť ani na skutočnosť, že spolu s vývojom hospodárstva štátov, vedecko-technologického pokroku a pod vplyvom globalizácie, sa objavujú novšie a rafinovanejšie formy ekonomickej trestnej činnosti. Tieto formy rozširujú rámec ekonomickej kriminality a posúvajú ju tak na rebríček prvých troch najobávanejších druhov kriminality. Medzi jej aktuálne formy patrí predovšetkým korupcia, klientelizmus, pranie špinavých peňazí, či subvenčné podvody a poškodzovanie finančných záujmov Európskych spoločenskostí.

Čoraz častejšie sa objavuje politická korupcia, ktorá má devastujúci vplyv na celý spoločenský systém a je často napájaná na oligarchické štruktúry. Domnievam sa, že táto forma ekonomickej kriminality je jednak skrytá v latencii a jednak dlhodobo nestíhateľná. Na základe slabej finančnej a spoločenskej situácie sa objavujú aj také formy, ako sú napríklad úverové podvody. Tieto formy trestnej činnosti sú typické pre neskúsených páchateľov, ktorí chcú dosiahnuť za krátky čas vysoký zisk. Netreba zabudnúť aj na to, že ekonomická kriminalita je páchaná oveľa rafinovanejším a sofistikovanejším spôsobom, na rozdiel od iných druhov kriminality, následkom čoho je predovšetkým jej vysoká miera latencie.³

2 KUCHTA, J. Hospodárska kriminalita. In: KUCHTA, J.; VÁLKOVÁ, H. et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 350. ISBN 80-7179-813-4.

3 Bližšie pozri: CEJP, M. Společenské faktory ovlivňující vývoj kriminality. In: SCHEINOST, M. et al. *Kriminalita očima kriminologů*. Praha: IKSP, 2010, s. 19–34. ISBN 978-80-7338-096-0.

1 Stav, štruktúra a dynamika ekonomickej kriminality⁴

Dôležitým ukazovateľom ekonomickej kriminality sú údaje o jej stave, dynamike a štruktúre. Na rozdiel od obdobia pred rokom 1989, kedy predstavovala približne jednu tretinu celkovej kriminality ročne, bol jej podiel v rokoch 1989 až 2001 pomerne nízky. Z grafu č. 1 možno vidieť aj viac ako 50 %-ný pokles podielu ekonomickej kriminality v roku 1990 v porovnaní s rokom 1989. Tento fakt mnohí odborníci vysvetľujú aj tým, že v roku 1990 v rámci novelizácie Trestného zákona boli vypustené viaceré skutkové podstaty trestných činov, ktoré spadali pod ekonomickú kriminalitu.⁵ Najnižší podiel ekonomickej kriminality bol zaznamenaný v roku 1991. Tvoril konkrétne 4,1 %. Od tohto roku do roku 1995 podiel ekonomickej kriminality každoročne mierne stúpal. Zreteľnejší nárast ekonomickej kriminality je badať až od roku 2002. V roku 2002 ekonomická kriminalita výraznejšie stúpila (14 448 zistených ekonomických trestných činov). Podiel tohto druhu kriminality v porovnaní s rokom 1998 stúpol teda až o 50 %. Od roku 2004 možno vidieť nárast podielu ekonomickej trestnej činnosti na celkovej kriminalite. Do konca za roky 2013, 2014 a 2015 je historicky najvyšší a činí približne 21,4 %. To je približne štyrikrát viac ako v roku 1991.

Z grafu č. 1 možno vidieť aj ďalšie dôležité pozorovania. Od roku 1994 klesá (až na malú výnimku v roku 2004) podiel majetkovej kriminality. Druhy kriminalít, ako napr. násilná a mravnostná kriminalita, si udržiujú v súčasnom období štandardne podiel pod 10 %. Naopak, výrazne vzrastá podiel ekonomickej kriminality. Toto zistenie si vysvetľujem tzv. „preskokom“ páchatelov majetkovej trestnej činnosti do sféry ekonomickej kriminality, ktorá je ľahšie dostupnejšia a aj lákavejšia. Tiež netreba opomenúť nárast výskytu trestných činov, ktoré Trestný zákon upravuje v IV. hlave osobitnej časti - majetková trestná činnosť (napríklad: podvod, úverový podvod).

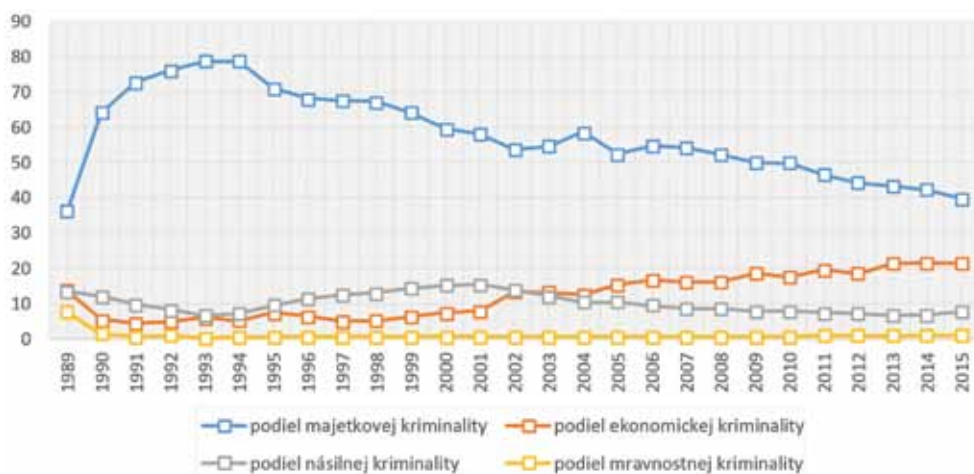
Treba však rátať so skutočnosťou, že uvedené údaje sledujúce trestnú činnosť sú súčasťou zistených zdrojov o zjavnej kriminalite, teda o skutočne nahlásených prípadoch trestnej činnosti. Neberú preto na zreteľ prípadnú latenciu kriminality (tzv. čierne čísla), s ktorou treba počítať pri úvahách o fenomenológii celkovej kriminality či jej jednotlivých druhov. Obzvlášť pri ekonomických trestných činoch sa domnievam, že čísla jej latencie predstavujú viacnásobok registrovanej kriminality. Je nevyhnutné napísať,

4 Údaje v tejto časti príspevku sú spracované na základe štatistických údajov Ministerstva vnútra SR. Dostupné na internete. [22. 1. 2016]: <http://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-csv>

5 Po roku 1989 rozsiahle ekonomické, spoločenské zmeny vyvolali najmä zmenu v legislatívnej oblasti (konkrétne v trestnoprávnej úprave). Novelami trestného zákona boli vypustené trestné činy hospodárskeho charakteru, ktoré nezodpovedali požiadavkám doby. Boli to trestné činy proti majetku v socialistickom vlastníctve, teda §132-§139, tretieho dielu druhej hlavy Trestného zákona č.140/1961 Sb. Ako napríklad rozkrádanie majetku v socialistickom vlastníctve, neoprávnené užívanie vecí z majetku v socialistickom vlastníctve, zatajenie vecí z majetku v socialistickom vlastníctve. Zrušené boli napríklad aj skutkové podstaty trestných činov ako špekulácia (§ 117), zneužívanie socialistického podnikania (§ 120), narušovania riadenia, plánovania a kontroly národného hospodárstva (§ 125).

že za viac ako dvadsať rokov u nás nastal kvalitatívny aj kvantitatívny posun vo vývoji celkovej kriminality, nielen ekonomickej. Napríklad len vyradenie niektorých skutkových podstat trestných činov poplatných minulému režimu z trestného zákona malo za následok zmeny v zistených údajoch o kriminalite. Tiež treba podotknúť, že v súčasnosti kriminalita nadobúda nové nebezpečnejšie formy, ako sú napríklad terorizmus, organizovaný zločin a ekonomická trestná činnosť vrátane veľkej korupcie. Tieto formy presahujú národný rámec a stávajú sa tak hrozbou nielen pre náš štát, ale aj pre iné krajiny vo svete.

Graf č. 1: Podiel jednotlivých druhov kriminality na celkovej kriminalite za obdobia rokov 1989-2015.

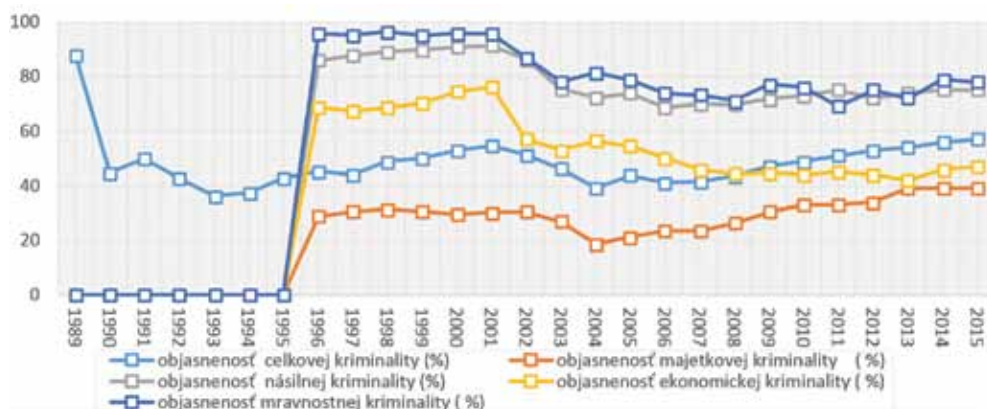

Významným ukazovateľom ekonomickej kriminality je tiež jej objasnenosť, resp. jej miera vyjadrená v percentách. Odbor správy informačných systémov polície Prezídia Policajného zboru Slovenskej republiky nedisponuje údajmi o objasnenosti akéhokoľvek druhu kriminality do roku 1996. Výklad objasnenosti teda popíšem až od roku 1996. V roku 1996 dosiahla objasnenosť ekonomickej kriminality 68,78 % pri počte 6439 zistených ekonomických trestných činov. Dokonca v tomto období objasnenosť mierne stúpala až do roku 2001, kedy dosiahla hranicu 76,2 % pri 7448 zistených ekonomických trestných činoch. Od tohto roku objasnenosť ekonomickej kriminality klesala a od roku 2007 sa pohybuje pod hranicou 45 %. V roku 2013 dosiahla historické minimum. Činila len 42 %, pričom celkový počet zistených ekonomických trestných činov bol v tomto období tretí najvyšší (19218). Za rok 2015 bola objasnenosť ekonomickej kriminality 47 %.

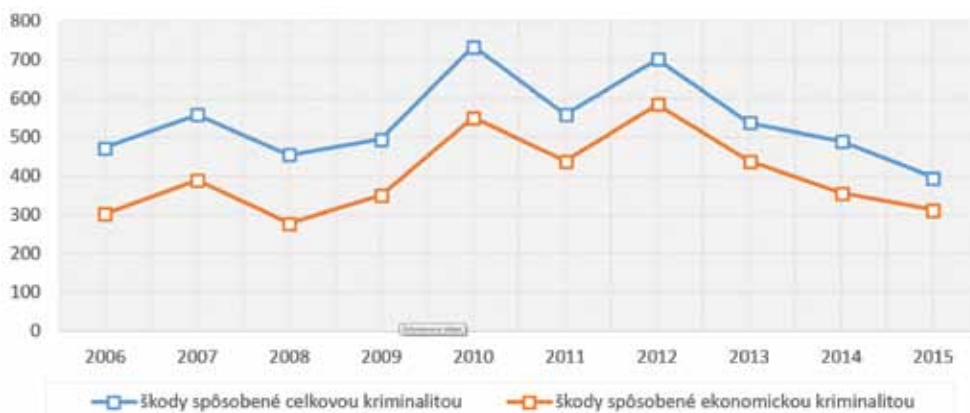
Treba povedať, že objasnenosť ekonomickej kriminality nemožno porovnávať s mravnostnou či násilnou kriminalitou. U týchto druhov trestnej činnosti sa miera objasnenosti pohybuje v období posledných piatich rokov okolo úrovne 70 %. Od roku 1997 do roku 2002 bola dokonca veľmi vysoká (okolo 80 %, miestami dosahovala až 90 %).

Tu však treba brať do úvahy skutočnosť, že počet registrovaných trestných činov, bez ohľadu na ich latentnú časť, či už násilných alebo mravnostných je oveľa menší a orgány činné v trestnom konaní sú pripravené podstatne lepšie na takéto formy trestnej činnosti ako pri dynamicky sa vyvíjajúcej ekonomickej kriminalite.

Graf č. 2: Objasnenosť jednotlivých druhov kriminality za obdobia rokov 1989-2015.

Graf č. 3: Porovnanie škôd spôsobených ekonomicou kriminalitou so škodami spôsobenými celkovou kriminalitou za obdobia rokov 2006-2015 (údaje sú v mil. eur).

Štatistiky kriminality Policajného zboru Slovenskej republiky evidujú aj údaje o spôsobených škodách. Právom ekonomickú kriminalitu zaraďujú na prvé miesto vo výške spôsobených finančných škôd. Číselné údaje sú prekvapivo vysoké. V roku 2015 bola celkovou kriminalitou spôsobená škoda 396, 449 milióna eur. Z toho škody spôsobené ekonomicou kriminalitou činili 313, 247 miliónov eur. Ekonomická kriminalita výškou svojich spôsobených finančných škôd tvorí viac ako $\frac{3}{4}$ z celkového súhrnu finančných škôd spôsobených trestnou činnosťou. Takto vzniknuté škody zasahujú nielen do hospodárstva štátu, ale aj do finančného rozpočtu právnických a fyzických osôb v rámci svojej podnikateľskej činnosti.

	Trestný čin	počet zistených TČ	počet objasnených TČ	objasnenosť TČ (%)
1	<i>skrátene dane a poisťného</i>	4 911	3 145	64
2	<i>podvod</i>	2 700	1 036	38
3	<i>neoprávnené obstaranie platobnej karty</i>	1 779	416	23
4	<i>ochrana meny</i>	1 458	40	3
5	<i>úverový podvod</i>	1 445	1 115	77
6	<i>sprenevera</i>	785	489	63
7	<i>nevyplatenie mzdy a odstupného</i>	329	140	63
8	<i>pytláctvo</i>	323	230	71
9	<i>falšovanie a menenie verejnej listiny</i>	271	190	70
10	<i>poškodzovanie veriteľa</i>	242	46	19
11	<i>porušovanie ochrany rastlín a živočíchov</i>	178	72	40
12	<i>subvenčný podvod</i>	134	98	73
13	<i>skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie</i>	108	30	28
14	<i>legalizácia príjmu z trestnej činnosti</i>	103	11	11
	ostatné EKONOMICKÉ TČ	1 003	343	34,2
	SPOLU	15 661	7 375	47

Tabuľka č. 1: Tabuľka najčastejších ekonomických trestných činov za rok 2015.

Skladba ekonomickej trestnej činnosti odzrkadľuje politickú, ekonomickú či legislatívnu situáciu na Slovensku. Najčastejším ekonomickým trestným činom je od roku 2012 skrátenie dane a poisťného. Výška spôsobených finančných škôd presahovala 93 834 000 €. Na druhé miesto najčastejšie dopúšťajúcich sa ekonomických trestných činov zaraďujeme trestný čin podvodu. Objasnenosť tohto trestného činu je veľmi nízka, len 38 %. Pritom škoda spôsobená podvodným konaním dosiahla výšku 62 594 000 €. Páchatelia týchto trestných činov sa zameriavali na podvody páchané pri predaji a kúpe nehnuteľností a pri nákladnej preprave tovaru.

Úverových podvodov bolo zistených 1 445, čo je v porovnaní s rokom 2011 o 717 trestných činov menej. Hoci táto trestná činnosť zaznamenáva klesajúcu tendenciu, stále sa nachádza na 4. mieste. Dokonca v rokoch 2006 a 2007 bola táto trestná činnosť na prvom mieste. Trestnou činnosťou bola spôsobená škoda vo výške 9 383 000 €. Správa o bezpečnostnej situácii v Slovenskej republike uvádza, že charakteristika páchatelov sa pri úverových, poisťovacích, kapitálových a subvenčných podvodoch v zásade nezmenila. Išlo predovšetkým o tzv. „biele kone“, ktorými sú často ľudia zo sociálne slabších vrstiev obyvateľstva. Tieto osoby boli nasadené organizátormi tejto trestnej činnosti, ktorí z nej priamo profitujú a podvodným spôsobom v ich mene (vystupujú ako konatelia spoločností) následne žiadali od finančných inštitúcií úvery, ktoré neboli riadne kryté majetkom a ani žiadnymi aktívami a neboli následne riadne splácané. Prípadne bol

od iných subjektov v rámci vzájomných obchodných vzťahov získaný tovar, či služby, za ktoré tiež neboli riadne vykonávané finančné úhrady. Išlo predovšetkým o konanie v spoločnosti založenej a evidovanej v obchodnom registri.

Ďalej išlo o podnikateľské subjekty, ktoré predovšetkým na úseku úverových podvodov vyvíjali svoju činnosť tak, že v bankách predstierali prevody vysokých súm, čím vyvolávali dojem zdravej firmy. Na základe toho získali možnosti prečerpania svojho vkladu zriadením tzv. kontokorentného účtu, prípadne získaním vysokej pôžičky, resp. úveru. Po ich získaní náhle vyhlásili bankrot, či nútenú správu, čím sa pohľadávky pre banky stávali nedostupnými. Páchateľmi tejto trestnej činnosti boli osoby zo strednej vrstvy obyvateľstva, strední a malí podnikatelia. Zaznamenané boli pokusy o výbery úverov u nezamestnaných osôb, ktoré sa snažili predovšetkým predložením falošných potvrdení o príjme od fiktívnych zamestnávateľov takto získať úver. Ohrozené boli tiež nebankové subjekty, ktoré poskytovali tzv. rýchle pôžičky s vysokým úročením najmä pre fyzické osoby.⁶⁶

Aj trestná činnosť na úseku ochrany meny (jedná sa najmä o trestný čin falšovania, pozmeňovania a neoprávnenej výroby peňazí a cenných papierov) zaznamenávala do roku 2014 rast. Podľa správy o bezpečnostnej situácii Slovenskej republiky z roku 2012 bol, nárast počtu prípadov spôsobený zvýšenou koncentráciou organizovaných skupín pôsobiacich na území Slovenskej republiky práve na predmetnú trestnú činnosť, obzvlášť u skupín, ktoré majú previazanosť na Maďarsko a krajiny Balkánu. Nemalý podiel na danej situácii má aj rozvoj turizmu. Najväčší podiel zaznamenaných prípadov evidujeme v Bratislavskom kraji a Košickom kraji, pričom táto situácia pretrváva už niekoľko posledných rokov. Falšovanie eurobankoviek bolo tuzemskými páchateľmi vykonávané prevažne amatérskym spôsobom v relatívne malom rozsahu. Spravidla išlo o výrobu len niekoľkých kusov falzifikátov s využitím komerčne dostupnej výpočtovej techniky. Vo všetkých objasnených prípadoch išlo o výpočtovú techniku nižšej ceny a teda pre obyvateľstvo dostupnejšiu. Páchatelia spravidla využívali atramentovú tlač, v ojedinelých prípadoch sa vyskytli falzifikáty tlačené laserovou technológiou. Pokiaľ ide o výskyty falzifikátov mincí, najviac boli zastúpené dvojeurovou mincou, pričom kvalita falzifikátov bola veľmi vysoká a pre bežného občana ťažko rozlíšiteľná.⁶⁷

V roku 2015 sa do prvej desiatky najčastejšie páchaných ekonomických trestných činov dostali aj trestné činy nevyplatenia mzdy a odstúpného, pytlactva, sprenevery. Jedná sa o stabilnú ekonomickú trestnú činnosť. Za desiatimi najčastejšími trestnými činmi nachádzame stále častejšie nové formy ekonomickej kriminality ako napr. subvenčný podvod, skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie, či legalizáciu príjmu z trestnej činnosti.

6 Správa o bezpečnostnej situácii Slovenskej republiky. [online]. Dostupné na internete. [24. 1. 2016]. <http://www.minv.sk/>

7 Správa o bezpečnostnej situácii Slovenskej republiky. [online]. Dostupné na internete. [24. 1. 2016]. <http://www.minv.sk/>

2 Páchateľ ako významný faktor ekonomickej kriminality

Problematika ekonomickej kriminality je úzko spätá so skúmaním jej páchatel'a. V poslednej dobe sa toto skúmanie posúva nielen o kriminologické profilovanie či typológiu páchatel'ov, ale aj o analýzu osobnostného rozmeru páchatel'a (tzv. foreznopsychologický rozmer).

Na základe získaných poznatkov z analýzy výskumného súboru z roku 2014⁸, som navrhla spôsob kategorizácie páchatel'ov ekonomickej kriminality. Pri vytváraní týchto pracovných kategórií som vychádzali hlavne z analýzy údajov, ako boli vek, motivácia, pracovná pozícia, spôsobená škoda, spôsob spáchania skutku. Tieto kategórie však nechcem označovať ako konečnú typológiu páchatel'a, keďže som mala len obmedzený súbor, ktorý nedovoľoval štatisticky relevantne preskúmať túto oblasť. Mnou navrhované kategórie páchatel'ov ekonomickej kriminality sú:

1. *žištní podnikatelia* – do tejto kategórie patria hlavne osoby z podnikateľskej sféry, ktoré využili svoje skúsenosti a postavenie vo firme na nelegálne zvýšenie svojich ziskov. Predpokladám, že ide skôr o osoby vyššieho veku. Ich trestná činnosť je páchaná, perom a mozgom“. Ich hlavnou doménou páchania je oblasť daní, ale neštítia sa ani podvodných konaní, pokiaľ by mali priniesť zisk a pokiaľ sú presvedčení, že im na to nik nepríde. Poškodzujú najmä štát. Jedná sa skôr o prvopáchateľov. Domnievam sa, že práve táto skupina tvorí časť tých, ktorých Sutherland nazval bielymi goliermi. Často im súdy dávajú podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody, prípadne finančný trest. Ten môžu brať ako ľahkú formu vykúpenia sa.
2. *podvodníci v nepriaznivej finančnej situácii* – do tejto kategórie zaradujem prevažne nezamestnaných, ktorí častokrát z núdze (ale nie vždy) konajú podvody (úverové, poisťovacie), kde poškodené osoby sú najmä bankové a nebankové subjekty. Títo páchatelia sú väčšinou v mladšom a strednom dospelom veku. Síce spôsobujú rádovo tisícové škody, ale nepatria medzi páchatel'ov s najvyššími spôsobenými škodami. Často ide o páchatel'ov recidivistov, ktorí boli predtým trestaní za rovnakú (alebo obdobnú činnosť). Ekonomickú trestnú činnosť videli ako najjednoduchšie alebo jediné východisko zo svojej nepriaznivej finančnej situácie.
3. *dobrovoľní zločinci* - do tejto kategórie som zaradila prevažne páchatel'ov falšovateľov peňazí a pašerákov tovaru cez štátne hranice. Ich spoločnou črtou je, že si sami

8 Objektom výskumu bolo 72 právoplatne ukončených rozhodnutí Krajského súdu v Prešove, od roku 2005 do roku 2010, ktoré sa nachádzali v archíve tohto súdu a týkali sa deväťdesiatich odsúdených za ekonomickú trestnú činnosť. Pri štatistickom spracovaní som teda pracovala so súborom N = 90. Pritom som pracovala so skutočne širokou vzorkou ekonomických trestných činov. Napríklad ako: podvodu, úverového podvodu, poisťovacieho podvodu, sprenevery, legalizácie príjmov z trestnej činnosti, skrátenia dane a poisťného, neodvedenia dane a poisťného, uvádzania falšovaných, pozmenených a neoprávnene vyrobených peňazí a cenných papierov, falšovania, pozmeňovania a neoprávnenej výroby peňazí a cenných papierov, porušovania predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru, zneužitia účasti na hospodárskej súťaži, skresľovania údajov hospodárskej a obchodnej evidencie, zneužívania informácií v obchodnom styku, porušovania autorského práva, pytlactva, či zneužívania právomoci verejného činiteľa.

a dobrovoľne vytvorili príležitosť, namiesto toho aby ich ku kriminalite dohnala núdza či neodolanie ľahkej možnosti obohatenia. Na rozdiel od páchatel'ov – zištných podnikateľ'ov – sa nezdružali takpovediac zašpiniť si ruky, napríklad výrobou falzifikátov, či prevozom nelegálneho tovaru. Ich motiváciou je hlavne finančný zisk. Konajú zväčša organizovane a v menších skupinách. Vo väčšine prípadov poškodzujú štát.

4. „*sivé*“ *golieri* – do tejto kategórie patria najmä radoví zamestnanci firiem a štátnych inštitúcií, ktorí neodolali príležitosti, ktorá sa im vyskytla pri výkone svojej profesie. Nepredpokladám, že k trestnej činnosti ich priviedla mamona, ako v prípade zištných podnikateľ'ov, alebo ťaživá finančná situácia, ale presvedčenie o tom, že na ich činy sa nepríde, pretože sú akoby skrytí v mašinérii celej organizácie, v ktorej pracujú. Jedná sa hlavne o prvopáchatel'ov, ktorí poškodzujú vo väčšine prípadov svoju domovskú organizáciu. Nezameriavajú sa na vybranú trestnú činnosť, skôr využijú príležitosť k trestnej činnosti, aká sa im naskytne.

Predpokladám však, že existuje ešte jedna kategória páchatel'ov. Týchto páchatel'ov zväčša nenájde v štatistikách Policajného zboru SR, či súdov, pretože latencia ich trestnej činnosti súvisí práve s ich vysokým postavením v spoločnosti a schopnosťou ovplyvňovať orgány činné v trestnom konaní a súdy. Títo páchatelia sú napojení na oligarchov, politické strany či významné skupiny, ktoré im zabezpečujú akúsi beztrestnosť a nestíhatelnosť. Toto moje presvedčenie je len úvahou, ktorá sa nedá podložiť, pokiaľ protiprávne činy týchto ľudí budú tolerované. Títo páchatelia sú časťou bielych golierov o ktorých hovoril v 20. storočí E. H. Sutherland.⁹

3 Trestná zodpovednosť právnických osôb v Slovenskej republike

Pozitívnym medzníkom v oblasti boja s ekonomickou kriminalitou je dlho očakávaný vládny návrh zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý bol schválený NR SR 13. novembra 2015, a ktorým sa zavádza práva trestná zodpovednosť právnických osôb s účinnosťou od 1. júla 2016.¹⁰ Predmet zákona upravuje základy trestnej zodpovednosti právnických osôb, druhy trestov ukladaných právnickým osobám a postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov v trestnom konaní proti právnickým osobám. Vytvoreniu vládne-

⁹ Bližšie pozri: ŠIMUNOVÁ, L. *Kriminologický profil páchatel'a ekonomickej kriminality v Slovenskej republike, trestnoprávna kontrola a prevencia*. [dizertačná práca]. Trnava: PF TU, 2014, s. 112–118.

¹⁰ Tento zákon pozostáva zo šiestich častí. Prvá časť upravuje predmet a pôsobnosť zákona. Druhá časť obsahuje základy trestnej zodpovednosti, kde nosnou časťou je vymedzenie okruhu trestných činov právnických osôb, či podmienky trestnej zodpovednosti právnickej osoby. Tretia časť určuje a opisuje jednotlivé tresty a zásady ich ukladania (trest zrušenia právnickej osoby, trest prepadnutia majetku, trest prepadnutia vecí, peňažný trest, trest zákazu činnosti, trest zákazu prijímať dotácie alebo subvencie, trest zákazu prijímať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie, trest zákazu účasti na verejnom obstarávaní a trest zverejnenia odsudzujúceho rozsudku). Štvrtá a piata časť súvisia s trestným konaním. Štvrtá časť upravuje osobitné ustanovenia o trestnom konaní proti právnickým osobám (ako napríklad vzťah ku konaniu o správnom delikte, či ustanovenia o spoločnom konaní). Piata časť sa zaoberá výkonom samotných trestov. Šiesta časť obsahuje spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

ho zákona predchádzali medzinárodné záväzky Slovenskej republiky, ako aj komparácia existujúcich úprav v rámci vybraných členských štátov Európskej únie (okrem Spolkovej republiky Nemecko a Španielska).

V právnom poriadku Slovenskej republiky nejde o prvú iniciatívu riešenia problematiky zavedenia trestnej zodpovednosti právnických osôb. Zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb bolo navrhované už v rámci rekodifikácie trestného práva v roku 2005, pričom k jej schváleniu nedošlo. Rovnako tak bol odmietnutý samostatný zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb (dvakrát v roku 2006 a následne v roku 2007). Vo všetkých vymenovaných prípadoch išlo o zavedenie tzv. priamej zodpovednosti právnických osôb.¹¹

K implementácii trestnej zodpovednosti právnických osôb do právneho poriadku Slovenskej republiky, aj keď v nepriamej forme tzv. *pseudo trestnej zodpovednosti*¹², došlo až prijatím zákona č. 224/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon. Týmto zákonom sa zaviedli nové trestnoprávne sankcie v podobe ochranných opatrení voči právnickým osobám (zhabanie peňažnej čiastky, zhabanie majetku), pričom uloženie týchto ochranných opatrení nie je podmienené väzbou na trestné stíhanie fyzických osôb, ale je podmienené splnením podmienok podľa § 83a a 83 b Trestného zákona v platnom znení. Oficiálne tak Slovenská republika, prijatím zákona č. 224/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon, splnila svoje medzinárodné záväzky. Ale v praxi, vychádzajúc z dostupných štatistických údajov predkladateľ neeviduje využitie týchto ustanovení, t. j. k ich aplikácii zatiaľ nedošlo a v trestnom konaní nebola prostredníctvom tejto úpravy platnej od roku 2010 postihnutá žiadna právnická osoba.¹³

Od novej právnej úpravy priamej trestnej zodpovednosti očakáva právna prax, že nebude len formálnym vyjadrením trestnoprávnej kontroly nad právnickými osobami, ale že bude skutočne účinným a efektívnym inštitútom trestného práva.

Záver

Ekonomická kriminalita je často diskutovaným fenoménom, ktorý sa vyskytuje v súčasnej spoločnosti. Tieto trestné činy úzko súvisia s veľkými finančnými stratami a taktiež napádajú štruktúru a morálne hodnoty spoločnosti. Podľa najnovších údajov počet zistených takýchto trestných činov priebežne narastá od roku 2004. Jej objasnenosť v roku 2015 bola pritom necelých 50%. Škody spôsobené ekonomickou trestnou činnosťou

11 Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb. [online]. Dostupné na internete. [24. 1. 2016]. <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5662>

12 Dôvodová správa k vládne návrhu zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb. [online]. Dostupné na internete. [24. 1. 2016]. <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=5662>

predstavujú dve tretiny celkových škôd spôsobených kriminalitou. Preto sa viacerí kriminológovia a odborníci z oblasti trestného práva snažia skúmať ekonomickú kriminalitu. Kladú dôraz na poznávanie jej príčin, analýzu fenomenológie, opis páchatel'ov a obetí. Vzhľadom na jej závažnosť, ktorá pramení z jej vysokej latencie, veľkých finančných škôd a nových rafinovaných foriem je dôležité nájsť účinné spôsoby jej kontroly.

V príspevku sa prezentuje detailný opis páchatel'a ekonomickej kriminality založený na vlastnom kriminologickom výskume. Táto časť sa obzvlášť zaoberá typológiou páchatel'a ekonomickej kriminality a navrhujem v nej päť hlavných typov páchatel'a. Záver príspevku patrí stručnému opisu príčin a samotnému vzniku nového zákona č. 91/2016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý sa pokúša reálne vyriešiť nepostihnuteľnosť právnických osôb za závažné ekonomické trestné činy.

Nad plánovanou novelou zákona o obětech trestných činů

Above the Planned Amendment of the Crime Victims Act

Michal Jílovec,* Vítězslav Kozák**

Abstrakt

Článek se zaměřuje na návrh novely zákona o obětech trestných činů, který je v současnosti v legislativním procesu. Předmětný návrh má za cíl plně dokončit implementaci směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU a dále reagovat na některé poznatky a nedostatky, které byly doposud detekovány aplikační praxí. Nově má být vymezena zvlášť zranitelná oběť, změněna úprava informování obětí či řízení o poskytnutí peněžité pomoci. V článku bude pozornost rovněž věnována i některým nedostatkům, kterými trpí stávající právní úprava, a které nejsou ani do budoucna řešeny. Po analýze a zhrubném představení klíčových problémů stávající právní úpravy následují doporučení pro zákonodárce, resp. návrhy de lege ferenda.

Klíčová slova

Oběť trestného činu; aplikační praxe; novela; nedostatky právní úpravy.

Abstract

The article focuses on the amendment bill regarding Crime Victims, which is currently in the legislative process. The goal of the amendment is to fully finish implementing the regulations of the European Parliament and the European Council 2012/29/EU and to react to certain findings and deficits that were detected in the current application. Some of the new additions should be a new definition of an especially vulnerable victim, a change to the legislation regarding informing the victim, or the proceedings about providing financial aid. The article will also deal with some of the shortcomings of the current legislation, which are not being resolved. After the analysis and brief presentation of the key problems of the current legislation follows the recommendations for the lawmakers, respectively the proposals de lege ferenda.

Keywords

Crime Victims; Current Application; Amendment; Deficits of Current Legislation.

* Mgr. Michal Jílovec, doktorand na Katedře trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, a právní čekatel v obvodu působnosti Krajského státního zastupitelství v Brně / Ph.D. student, Department of Criminal Law, Faculty of Law, Masaryk university, Brno, Czech Republic / E-mail: m.jilovec@mail.muni.cz

** Mgr. Vítězslav Kozák, justiční čekatel Okresního soudu v Šumperku / judicial trainee to District court in Šumperk / E-mail: 347958@mail.muni.cz

1 Úvodem

Tento článek navazuje na článek „*Nad praktickými nedostatky právní úpravy obětí trestných činů*“, publikovaný v rámci III. Kriminologických dnů.¹ V uvedeném článku jsme kritizovali zákonodárce za jeho ledabylý přístup již při samotné tvorbě zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon“ či „ZOTČ“), neboť existovala, a doposud bohužel stále existuje, celá řada oblastí, které nejsou plně souladné s unijním právem. Rovněž tak lze nalézt celou řadu nedostatků, které jsou při každodenní praktické aplikaci zákona shledávány a tu méně² či více³ kritizovány nejen doktrínou, ale zejména aplikační praxí.

Zákonodárce se tak, a my doufáme, že alespoň z dílčí části i na náš popud, inspiroval touto dlouhodobě zaznívající kritikou, a nedostatky, které byly se zavedením zcela nového a do jisté míry revolučního zákona (ostatně jako kteréhokoliv jiného zcela nového právního předpisu) spojeny, se pokouší odstranit či alespoň zmírnit v rámci nynějšího návrhu novely zákona, který je v současnosti v legislativním procesu, neboť dne 2. července 2015 byl ministrem spravedlnosti JUDr. Robertem Pelikánem, Ph.D. vložen do elektronické knihovny úřadu vlády (tzv. e-klep)⁴ návrh zákona, kterým se mění zákon, a další související zákony (dále jen „návrh novely zákona“). Návrh novely zákona byl následně dne 9. listopadu 2015 schválen vládou, a to jejím usnesením č. 910, a nyní je v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky, a to jako sněmovní tisk č. 658.⁵

Návrh novely zákona cílí v první řadě na zvýšení míry implementace směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů a kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí Rady

1 KOZÁK, Vítězslav a Michal JÍLOVEC. Nad praktickými nedostatky právní úpravy obětí trestných činů. In: HOFERKOVÁ, Stanislava et al (eds.). *III. Kriminologické dny. Sborník příspěvků z konference konané v Hradci Králové ve dnech 19. a 20. ledna 2015*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2015, s. 242–252. ISBN 978-80-7435-572-1.

2 Z nedávné doby např. JELÍNEK, Jiří a Vladimír PELC. Zákon o obětech trestných činů – jeho nedostatky a možnosti řešení. *Bulletin advokacie*. 2015, roč. 23, č. 11, s. 19–23. ISSN 1210-6348.

3 Z nedávné doby např. KOZÁK, Vítězslav. Nad praktickými nedostatky aplikace zákona o obětech trestných činů. *Trestněprávní revue*. 2015, roč. 14, č. 9, s. 209–211. ISSN 1213-5313.

4 Jedná se o neveřejný informační systém veřejné správy určený k rozesílání legislativních a nelegislativních materiálů určených pro tzv. meziresortní připomínkové řízení, do něhož nemá veřejnost přístup, neboť přístup do něj je možný pouze pro registrované uživatele vládní elektronické knihovny Úřadu vlády (tzv. e-klep). Slouží k oběhu dokumentů mezi ústředními orgány státní správy, Parlamentem a Kanceláří prezidenta republiky.

5 Samotný materiál včetně důvodové zprávy je veřejnosti přístupný na portálu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Sněmovní tisk č. 658 včetně důvodové zprávy. *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. Praha [cit. 17. 1. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7 & CT=658 & CT1=0>.

2001/220/SVV (dále jen „směrnice“), a dále reaguje na poznatky praxe jednotlivých subjektů aplikujících zákon (zejména Probační a mediační služby ČR a subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů), jež byly Ministerstvem spravedlnosti ČR shromážděny po roce jeho účinnosti. Návrh novely zákona tak přichází např. se změnou v otázkách vymezení zvláště zranitelných obětí, změnou úpravy informování obětí, poskytování překladů nebo řízení o poskytnutí peněžité pomoci.

2 Evropské pozadí, aneb stručný úvod do problematiky

Zákon má původ v unijním právu. Původně bylo stěžejní Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV o postavení obětí v trestním řízení společně se směrnicí Rady 2004/80/ES o odškodňování obětí trestných činů (na tyto právní předpisy konečně sám zákon v § 1 odkazuje). Tyto v zákoně výslovně uvedené právní předpisy však nelze považovat za jediné unijní zdroje, neboť je dále potřebné vycházet i ze směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a ochraně obětí, kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí Rady 2002/629/SVV; v současné době stěžejním dokumentem zůstává směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU. Česká republika však nedostala svým závazkům vyplývajícím pro ni z čl. 288 Smlouvy o fungování Evropské unie, neboť ačkoliv již transpoziční lhůta uplynula, a to ke dni 16. listopadu 2015, není doposud její právní řád souladný s unijními požadavky, za což již byla v minulosti Česká republika opakovaně kritizována.

3 Obsah návrhu novely zákona

Návrh novely zákona vychází z požadavku souladnosti národních právních řádů s unijním právem a je nezbytný pro to, aby česká právní úprava více odpovídala smyslu a účelu směrnice, a to zejména v oblasti poskytování informací obětem trestných činů a v oblasti vymezení tzv. zvláště zranitelných obětí.

Zákon v souladu s požadavky směrnice rozeznává speciální kategorii obětí, které jsou zvláště zranitelné, tedy u nich existuje zvýšené riziko sekundární viktimizace. Této kategorii obětí zákon ve srovnání s ostatními oběťmi přiznává některá další práva (např. právo na bezplatnou odbornou pomoc za stanovených podmínek, právo na zabránění kontaktu obětí s pachatelem, právo na provádění výslechu zvláště citlivě, a to pro tyto účely speciálně vyškolenou osobou stejného nebo opačného pohlaví podle výběru obětí, atd.), která mají zajistit minimalizaci sekundární viktimizace.

Návrh novely zákona v této souvislosti usiluje o sjednocení okruhu zvláště zranitelných obětí tak, aby úprava v zákoně odpovídala plně požadavkům směrnice. Návrh novely zákona tedy rozšiřuje katalog tzv. zvláště zranitelných obětí, kterým je poskytováno zvláštní zacházení v souvislosti se spáchaným trestným činem, a to o oběti vysokého věku, oběti trestného činu teroristického útoku (ve smyslu § 311 zákona č. 40/2009 Sb., trestního

zákoníku, ve znění pozdějších předpisů; dále jen „trestní zákoník“), oběti tzv. hate crimes (trestných činů spáchaných pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob; typicky půjde o trestný čin hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 trestního zákoníku nebo trestný čin podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 trestního zákoníku) a oběti trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny ve smyslu § 107 odst. 1 trestního zákoníku, neboť i těmto kategoriím obětí by měla být podle směrnice věnována při poskytování práv, pomoci a podpory zvláštní pozornost.⁶

Toto rozšíření okruhu zvláště zranitelných obětí vyplývá z čl. 22 odst. 3 a čl. 24 odst. 2 směrnice. Rozšíření kategorie zvláště zranitelných obětí o osoby vysokého věku vychází ze skutečnosti, že se senioři stávají stále více obětmi nejrůznějších forem trestné činnosti, a to zejména majetkového charakteru.

Dále se výslovně zavádí pravidlo, že v pochybnostech je třeba osobu považovat za zvláště zranitelnou oběť⁷ (požadavek vyplývající z čl. 24 odst. 2 směrnice). Obdobné pravidlo je již ve stávajícím § 3 odst. 1 ZOTČ zavedeno, ovšem pouze obecně ve vztahu k „oběti“, ovšem již nikoliv speciálně ke „zvláště zranitelné oběti“. Opačný přístup by mohl mít za následek, že by u zvláště zranitelných obětí bylo v důsledku nedostatečně citlivého a individualizovaného přístupu orgánů činných v trestním řízení (dále jen „OČTŘ“) či poskytovatelů pomoci obětem trestných činů nedůvodně zvyšováno riziko vzniku jejich sekundární viktimizace.

V oblasti poskytování informací obětem ze strany OČTŘ a poskytovatelů pomoci obětem trestných činů současná právní úprava zakotvuje rozsáhlou informační povinnost. Z pohledu směrnice ovšem poskytnutí některých informací abscentuje (např. informace o nejbližše dostupných pobytových službách či poskytovatelích zdravotních služeb). Ostatní informace jsou pak poskytovány všem kategoriím obětí již při prvním kontaktu s nimi, a to bez ohledu na to, zda je konkrétní oběť v konkrétním případě skutečně po-

⁶ Ustanovení § 2 odst. 4 ZOTČ má mít po novelizaci následující znění: „Zvláště zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí

a) dítě,

b) osoba, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým bendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy,

c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku) a trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku),

d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval násilí či pobuřku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení drubotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.“

⁷ Nově vložená věta druhá do § 3 odst. 1 ZOTČ ve znění: „Existují-li pochybnosti o tom, zda je oběť zvláště zranitelnou, je třeba ji za zvláště zranitelnou považovat.“

třebuje (zákon stanoví povinnost informace poskytnout bez ohledu na to, zda je oběť skutečně objektivně potřebuje, což zatěžuje nejen OČTŘ, ale samozřejmě i oběti, kterým jsou automaticky poskytovány informace, o které nestojí, a to navíc velice neodborným způsobem, neboť není žádným tajemstvím, že informace se obětem poskytují na tiskopise a veškeré poučení se soustředí do teze „tady mi to podepište“).

Cílem návrhu novely zákona je tak zajistit, aby oběti byly skutečně poskytnuty veškeré informace, jejichž poskytnutí směrnice vyžaduje, a dále umožnit jednotlivé informace poskytnout v rozsahu, který odpovídá konkrétním potřebám oběti s ohledem na individuální povahu a závažnost spáchaného trestného činu.

Návrh novely zákona také rozšiřuje stávající informační povinnost o některé informace, jejichž poskytnutí současná právní úprava výslovně neupravuje, a které je třeba podle požadavků směrnice poskytnout (informace o nejbližše dostupných pobytových službách a poskytovatelích zdravotních služeb, písemné potvrzení přijetí trestního oznámení příslušnými orgány, na žádost oběti informace o skutku, ze kterého je osoba, proti níž se řízení vede, obviněna, včetně jeho právní kvalifikace, a době a místě konání veřejného projednání věci v řízení před soudem, informace o opatřeních přijatých k zajištění bezpečí oběti).⁸

Na druhou stranu navrhovaná úprava stanoví oproti současnému znění možnost jednotlivé informace obětem poskytovat pouze v rozsahu, který odpovídá jejich konkrétním potřebám s ohledem na povahu a závažnost trestného činu, neboť podle stávající právní úpravy jsou oběti v praxi mnohdy zahlcovány nepřehledným množstvím nepotřebných informací hned při prvním kontaktu s příslušným orgánem, třebaže jsou některé z těchto informací poskytovány ústně a jiné pouze písemně. Mimo to jsou oběti zcela běžně poskytovány informace, které pro její konkrétní případ nejsou vůbec relevantní. To má ve spojení s nepříznivým psychickým stavem oběti vyvolaným trestným činem za následek, že oběť není schopna v tak krátké době po jeho spáchání veškeré užitečné informace vstřebat a pochopit, což způsobuje, že ačkoliv má být účel, smysl a cíl zákonné úpravy přesně opačný, ve skutečnosti má oběť o svých právech a o tom, co se od ní v řízení vedeném proti pachateli očekává, jen mizivou představu. Reálný přínos tímto způsobem splnění informační povinnosti je tak buď jen velmi malý či dokonce nulový. Návrhem novely zákona se tak má umožnit, aby jednotlivé OČTŘ mohly v tomto ohledu při plnění informační povinnosti podle zákona zaujmout ve vztahu k obětem individuální a citlivý přístup, a aby oběti poskytly v příslušném stadiu trestního řízení jednotlivé informace pouze v potřebném rozsahu tak, aby mohlo být dosaženo smyslu a účelu zákona.

V této souvislosti se také nově stanovuje právo, resp. povinnost OČTŘ neposkytnout oběti příslušné informace, pokud oběť vysloví přání, aby jí tyto informace, na které má zákonný nárok, nebyly poskytnuty (právo nebýt informován).

⁸ Blíže viz dikci novelizovaného § 8 odst. 1 písm. h) a i) ZOTČ a též § 11 odst. 1 písm. c) ZOTČ.

Konečně se rovněž navrhuje některé dílčí změny registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, které mají pomoci k tomu, aby registr byl uživatelsky komfortnější, a byla tak zajištěna větší dostupnost služeb poskytovaných obětem v nepříznivé životní situaci, ve které se vlivem spáchaného trestného činu ocitly.

Přestože obecně vítáme posun, který má návrh novely zákona přinést, lze za jistý, a to dokonce podstatný praktický problém, který se může objevit hned na začátku procesu, považovat povinnost sdělit oběti určitý obsah informací ihned a najednou (sumarizovaně, čímž dojde k okamžitému zahlcení oběti informacemi) při prvotním kontaktu s policejním orgánem (§ 8 odst. 1 ZOTČ) či se státním zástupcem (§ 8 odst. 3 ZOTČ) v souvislosti s přijímáním oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin ve smyslu § 158 odst. 2 ve spojení s § 59 odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů (dále jen „trestní řád“). Jak policejní orgán, tak státní zástupce jsou mimo jiné již při prvním kontaktu povinni poskytnout např. informace o tom, u kterého konkrétního orgánu získá osoba další informace o věci, ve které se stala obětí trestného činu. Při prvotním kontaktu lze ale jen stěží předvídat, u kterého konkrétního orgánu získá oběť další informace, neboť přesné určení konkrétního orgánu na počátku řízení bude často vzhledem ke stavu prvotních informací a z toho plynoucí věcné a místní příslušnosti fakticky nemožné. Za mnohem vhodnější řešení bychom proto považovali po vzoru zahraničních právních úprav nahradit dosavadní požadavek informovat oběti okamžitě a sumarizovaně „při prvním kontaktu“ vhodnější formulací umožňující individuální přístup k oběti a jejím potřebám. Takový přístup ostatně volí i směrnice (viz dle čl. 4 odst. 1 „*od jejich prvního kontaktu s příslušným orgánem bez zbytečného odkladu*“).⁹ Tím by se navíc zajistil i šetrnější přístup k oběti, když by jí byly informace poskytovány postupně (a to zejména s ohledem na její momentální psychický stav), což by umožnilo lépe zohlednit individuální situaci konkrétní oběti, a efektivněji tak naplnit smysl a účel zákona.

I přes shora nastíněnou kritiku lze celkově návrh novely zákona považovat za přínosný a řešící některé doposud sporné oblasti. Vyzdvihnout lze rovněž fakt, že návrh novely zákona byl připravován v úzké spolupráci nejen s Probační a mediační službou ČR, ale i se subjekty poskytující pomoc obětem trestných činů. V tomto ohledu je tak návrh novely zákona možné považovat za racionální. Nelze tedy než doufat, že návrh novely zákona bez větších problémů či zásahů ze strany poslanců a senátorů hladce projde legislativním procesem a nabude účinnosti tak, jak je plánováno, tedy k 1. červenci 2016.

4 Související novela trestního řádu

Přijetím samotného zákona došlo v minulosti mimo jiné i k novele trestního řádu, konkrétně § 102 odst. 1, a to za účelem zvyšování standardu ochrany práv obětí. Došlo tak

⁹ Srov. k tomu KOZÁK, Vítězslav. Nad praktickými nedostatky aplikace zákona o obětech trestných činů. *Trestněprávní revue*. 2015, roč. 14, č. 9, s. 210. ISSN 1213-5313.

k úpravě způsobu vedení výsledku osoby mladší 18 let o okolnostech, jejichž oživování v paměti by mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj (výsledek je třeba provádět zvláště šetrně a po obsahové stránce tak, aby jej v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat). Věk byl uvedenou novelizací trestního řádu stanoven na 18 let (oproti původním 15 letům).

I nynější návrh novely zákona kromě jiného novelizuje např. i trestní řád, a to tím způsobem, že sjednocuje doposud rozdílné věkové hranice 15, resp. 18 let, a to na 18 let (novela stávajícího § 158 odst. 9, § 164 odst. 1, § 183a odst. 2, 3 a konečně § 215 odst. 2 trestního řádu), neboť dosavadní dvojkoľejnost a určitou vnitřní nejednotnost byly nuceny OČTŘ překlénovat výkladem, což nebylo shledáno jako vhodným řešením.

Byť je stávající znění § 102 odst. 1 trestního řádu obecným ustanovením (ustanovení novelizované právě v souvislosti s přijetím zákona o obětech trestných činů) obsahujícím směrnice pro způsob provádění výsledku osob mladších 18 let, a to bez ohledu na stádium trestního řízení, na provedenou změnu nebylo nikterak reflektováno v některých navazujících ustanoveních trestního řádu upravujících způsob provádění výsledku osob mladších stanoveného věku v jednotlivých stádiích trestního řízení (tedy před zahájením trestního stíhání, při vyšetřování, či v řízení před soudem; výčet ustanovení viz výše).

5 Závěrem

Záměrem článku bylo přiblížit chystaný návrh novely zákona, který má za cíl odstranit některé nedostatky, které byly detekovány v rámci každodenní aplikace zákona, a to zejména nedostatku pramenících z aplikační praxe. Jak již bylo shora naznačeno, zákonodárce ani nyní neprovádí novelu zákona způsobem, který by byl plně souladný s unijním právem. Návrh novely zákona rovněž bohužel nezohledňuje individuální konkrétní potřeby a osobní situaci oběti, když nedává možnost postupného, a tedy více promyšleného, koordinovaného, ale především citlivějšího poskytování informací oběti o jejich právech a možnostech, čímž nedostatečně zohledňuje situaci, ve které se může oběť v konkrétním čase nacházet, čímž opět nenaplnuje účel zákona.

Již dříve jsme za největší nedostatek současné právní úpravy označili skutečnost, že cíle, jakého bylo původně zákonodárcem zamýšleno, tj. zlepšení postavení obětí trestných činů v průběhu trestního řízení, se doposud nepodařilo dosáhnout.¹⁰ Po více než dvou letech účinnosti zákona, a i z hlediska nastíněného návrhu novely zákona, však nezbývá než konstatovat, že zlepšení postavení obětí trestných činů se doposud stále nepodařilo – a ani v případě nabytí účinnosti návrhu novely zákona – nepodaří dosáhnout.

¹⁰ KOZÁK, Vítězslav a MICHAL JÍLOVEC. Nad praktickými nedostatky právní úpravy obětí trestných činů. In: HOFERKOVÁ, Stanislava et al (eds.). *III. Kriminologické dny. Sborník příspěvků z konference konané v Hradci Králové ve dnech 19. a 20. ledna 2015*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, 2015, s. 242–252.

Máme za to, že v rámci řízení o nesplnění povinnosti podle čl. 258 a násl. Smlouvy o fungování Evropské unie bychom neustáli, že forma zákona je sice téměř dokonalá, ovšem bez reálného přínosu pro ty, pro které byla původně určena, neboť zákon je sice napsaný skvěle a téměř dokonale a odpovídá tak unijním požadavkům, avšak se standardy, které pro oběti zavádí, se v aplikační praxi bohužel setkat nelze, natož zcela automaticky. Zákonodárce by tedy měl jít více po obsahu a reálném dopadu norem než po jejich formě.¹¹

¹¹ Tamtéž.

Krátké zamyšlení nad dvěma úskalími uplatnění, přiznání a následného vymáhání nároku poškozeného

Short Contemplation above Two Pitfalls of the Application, Granting and Subsequent Enforcement of the Victim's Claim

Jolana Sedláčková*

Abstrakt

Autorka se ve svém článku zaměřuje na praktické aspekty uplatnění a přiznání náhrady škody poškozeným v rámci adhezního řízení a následné vymáhání práv a nároků poškozeného (věřitele) vůči odsouzenému (dlužníkovi), který se nachází v úpadku. Problematiku popisuje na vzorovém případě insolvenčního řízení formou oddlužení a možnosti uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení s ohledem na paralelně probíhající řízení insolvenční.

Klíčová slova

poškozený; insolvenční řízení; náhrada škody; adhezní řízení; trestní řízení; právnická osoba; dlužník.

Abstract

The author in his contribution focused on practical aspects of the application and granting of compensations to victims under the control of adhesion and subsequent enforcement of rights and entitlements of injured party (the lender) against the convicted person (debtor), which is in bankruptcy. Explains it in a standard case of insolvency proceedings in the form of debt relief and the possibility of claiming damages in criminal proceedings with regard to parallel insolvency proceedings.

Keywords

Damaged, Insolvency Proceedings; Damages; Adhesion Proceedings; Criminal Proceedings; Legal Entity; Debtor.

1 Úvod¹

Institut osoby poškozené a její právní postavení v průběhu trestního řízení je v rámci české trestněprávní úpravy zakotveno v ustanovení § 43 a násl. zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů. Uvedené ustanovení kromě pozice poškozeného, jakožto účastníka trestního řízení, podrobně upravuje

* Mgr. Bc. Jolana Sedláčková, doktorandka na Katedře trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, a asistentka předsedy senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu / Ph.D. student, Department of Criminal Law, Faculty of Law, Masaryk university, Brno, Czech Republic, and law clerk to judge of the Supreme Court of the Czech Republic / E-mail: jolana.sedlackova@mail.muni.cz

¹ Tento článek vznikl za podpory specifického výzkumu „Postavení poškozeného a obětí v českém trestním řízení v porovnání se sousedními státy“ (MUNI/A/0847/2013).

i rozhodování o jeho (ne)uplatnění nároku na náhradu škody v adhezním řízení. Vývoj úpravy již v bývalém československém trestním řízení směřoval k poměrně širokému vymezení pojmu poškozeného, aby měl dostatečná práva zúčastnit se, jako aktivní strana trestního řízení, s plnou možností uplatnění svých práv a získání náhrady škody za jemu způsobený delikt před soudem.²

Podle platné a účinné právní úpravy, konkrétně citovaného § 43 odst. 1 trestního řádu, je osoba poškozená ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Trestní řád přiznává poškozenému právoplatné postavení strany v trestním řízení. Zákonodárce také svěřil osobě poškozené řadu práv a povinností, kterými jsou zejména právo činit návrh na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu, hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání nebo o schválení dohody o vině a trestu a před skončením řízení se k věci vyjádřit.³ V rámci úzkého zaměření tohoto příspěvku se bude autorka dále zabývat výlučně právem poškozeného navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal a následující reálné možnosti vymození povinnosti, k níž pachatele soud vůči poškozenému zaváže.

Důležité je připomenout, že klasický institut odpovědnosti za škodu je institutem odpovědnostním, regulovaným zásadně hmotným právem, kdy při naplnění zákonných předpokladů pro vznik práva na náhradu škody o existenci odpovědnosti za škodu rozhoduje nezávislý soud podle norem procesního práva. Tzv. adhezní řízení, tedy odpovědnostní institut v rámci trestního řízení, je však odlišné. Adhezní řízení totiž netvoří samostatnou či časově a formálně oddělenou část trestního řízení, ale naopak je jeho součástí. Přitom je však nutno vždy brát v úvahu samotný primární účel trestního řízení vyjádřený v ustanovení § 1 odst. 1 trestního řádu, jenž spočívá zejména v náležitém zjištění trestných činů a ve spravedlivém potrestání jejich pachatelů.

K tomu lze z pohledu ustálení soudní judikatury poukázat i na druhou stranu problematiky. Jde o to, že charakteristickým znakem právního státu v kontinentálním evropském pojetí je skutečnost, že vymezení trestného činu, stíhání pachatele a jeho potrestání, je věcí vztahu mezi státem a pachatelem trestného činu, když je to výhradně stát, který rozhoduje podle zásad trestního řízení o tom, zda byl spáchán trestný čin a kdo jej spá-

2 Viz LÁTAL, Jaroslav. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení*. Praha: [Ministerstvo spravedlnosti České republiky], 1994, s. 5–10.

3 Srovnej ibidem, s. 35; JELÍNEK, Jiří. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, s. 39.

chal. Za té situace se tedy stát nemůže této své úlohy, ale i zásadní povinnosti vzdát také proto, že ve vztahu k poškozeným osobám, případně stranám v trestním řízení není vymezeno žádné ústavně zaručené subjektivní právo fyzické nebo právnické osoby na to, aby jiná osoba byla trestně stíhána a za spáchaný trestný čin spravedlivě potrestána.⁴

2 Teorie versus praxe

Když se tedy ohlédneme zpět na výše citovaná teoretická východiska uplatňování nároku na náhrady škody v adhezním řízení, zdají se být zákonodárcem vymezená pravidla vcelku jasná a přehledná. Pokud tedy poškozený uplatní v rámci trestního řízení svůj nárok, prokáže jej, soud mu přizná jeho náhradu a poškozený svá práva uspokojí. Jak to však skutečně chodí v praktickém životě a je-li pro poškozeného opravdu jednoduché domoci se svých práv a nároků, na to se v tomto příspěvku autorka dále zaměří a upozorní.

Jako první je možné uvést jeden z klasických praktických případů, kdy si mladík krátce po třicátém roku života koupí do osobního vlastnictví byt, začíná v tuto chvíli samostatný život a staví se tzv. na vlastní nohy.⁵ Vezme si půjčku, a protože současně vystudoval také vysokou školu, dostane důvěru právnické osoby - společenství vlastníků bytových jednotek (z níž si jednu bytovou jednotku zakoupil) a dostane se do funkce jeho statutárního orgánu. Jelikož jsou domy z velké většiny postavené již v padesátých letech minulého století, rozhodne se je společenství opravit a zvelebit (novou fasádou či stavbou lodžii). K tomuto účelu se společenství, resp. jednotliví jeho členové, zaváží vysokou půjčkou, ač současně čerpají podporu také z nejrůznějších fondů. Uvedený mladík se v tomto okamžiku dostává k vysoké finanční částce, která je na účtu společenství vedena a vybírána skrze platební kartu, kterou má plně k dispozici. V mezidobí se dostal do finanční tísně (půjčil si velké množství peněžních prostředků také od nebankovních subjektů), proto se rozhodne svoji situaci řešit tím, že po malých částkách z účtu společenství vybírá finance pro svou vlastní, soukromou potřebu. Protože se ale veškeré opravy na bytových domech a za ně účtované částky evidují, právnická osoba posléze zjistí, že tento člen statutárního orgánu si její majetkovou hodnotu neoprávněně присвоjuje - a podá na něj trestní oznámení. O věci proběhne standardní trestní řízení,⁶ v rámci něhož pachatel - nyní již obviněný a posléze obžalovaný - přizná v plné míře svoji vinu, svého činu lituje. Se svým nárokem se přihlásí již v počáteční fázi trestního stíhání poškozená právnická osoba. Obviněný uzná nárok poškozené společnosti v plném rozsahu, avšak v průběhu trestního řízení ji ničeho neuhradí. Nutno podotknout, že zmiňovaný byt již obžalovaný těsně po spáchání trestného činu prodal třetí osobě

4 Usnesení Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2003, sp. zn. II. ÚS 32/03.

5 V angloamerickém prostředí viz faktory a typy trestných činů spáchaných pachateli z určitých vrstev In: DAVIES, P.; FRANCIS, P. a CH. SAGE GREER (eds.). *Victim, Crime and Society*. 2007, s. 51–54, 58–59.

6 V úvahu připadá také řízení zkrácené, kdy však pro účely tohoto příspěvku můžeme konstatovat, že toto proběhlo, avšak byl podán odpor ze strany příslušného státního zástupce, jelikož nesouhlasí s příliš mírnou výměrou trestu, a proto probíhá řízení standardní.

a poškozená strana nevěděla a nevyužila v předmětné době možnosti podat tzv. odpůřčí žalobu (42a zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů)⁷ vůči novému nabyvateli nemovitosti. Z obžalovaného, dlužníka společenství, se tedy na základě pravomocného rozsudku stal pachatel odsouzený za přečin zpronevěry podle § 206 odst. 1, 3 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, a to (příkladmo) k trestu odnětí svobody v délce 12 měsíců s odkladem na zkušební dobu 24 měsíců. Současně mu byl uložen také trest zákazu činnosti spočívající v zákazu výkonu funkce statutárního orgánu nebo jeho člena ve společenství vlastníků jednotek na dobu 24 měsíců. Spolu s tímto byla pachateli uložena povinnost uhradit poškozenému na náhradu škody částku ve výši 350.000 Kč. Jelikož se všechny zúčastněné strany vzdaly po vyhlášení rozsudku práva na odvolání, nabyl shora uvedený rozsudek právní moci bez jakýchkoli problémů.

V tuto chvíli to vypadá, že celý případ „úspěšně“ skončil, že spravedlnosti i poškozenému bylo dáno za pravdu, trestní řízení je pro orgány v něm činné, ukončené. Nikoli však pro poškozeného. Je to právě ten, komu dlouhá cesta teprve začíná. Odsouzený – nyní tedy již dlužník společenství, jakožto věřitele – totiž svoji povinnost nedodržel a poškozenému náhradu škody neuhradil. Věřitel tedy zvolil další institut, tentokrát již civilního práva, a podal vůči dlužníkovi návrh na nařízení exekuce. Nutno podotknout, že dlužník svému věřiteli v průběhu trestního řízení (jež má plnit také funkci preventivní, vůči němu samému) ústně i v elektronické formě přislíbil úhradu celé částky (již si vyřizoval úvěr, dostal lukrativní práci apod.). Současně však nemá žádný majetek a trvalé bydliště má nahlášené na příslušném městském úřadě. Svému věřiteli tedy závazek neuhradil, a to ani v jeho části, a ve velmi krátké době po svém pravomocném odsouzení za majetkovou trestnou činnost využil jiného prostředku řešení svých finančních problémů – insolvenčního řízení.⁸

Podle znění ustanovení § 395 odst. 1 písm. a) ve spojení s odst. 3 písm. b) zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění účinném do 31. 12. 2014, insolvenční soud zamítne návrh, pokud je jím sledován nepoctivý záměr. Tento může být spatřován ve skutečnosti, že podle výpisu z rejstříku trestů v posledních 5 letech před zahájením insolvenčního řízení proběhlo trestní řízení, které skončilo pravomocným odsouzením pro trestný čin majetkové nebo hospodářské povahy dlužníka. V popisovaném případě si v momentu podání návrhu na oddlužení dlužník musel být vědom skutečnosti svého odsouzení, poněvadž se vedle dalšího výslovně vzdal v trestní věci při vyhlášení rozsudku práva na odvolání. V rámci podání návrhu insolvenčnímu soudu však doložil výpis z evidence Rejstříku trestů fyzických osob vy-

7 Nový zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník upravuje v § 589 a násl. odporovatelnost úkonu již odlišně, a to pod názvem relativní neúčinnost.

8 Nutno uvést, že v souladu s ustanovením § 109 odst. 1 písm. c) insolvenčního zákona lze po zahájení insolvenčního řízení exekuci, která by postihovala majetek ve vlastnictví dlužníka, jakož i jiný majetek, který náleží do majetkové podstaty, nařídit nebo zahájit, nelze ji však provést.

hotovený před datem jeho odsouzení, ze kterého vyplývá, že je osobou trestně bezúhonnou, ačkoli to v kritické době již nebyla pravda. Dlužník tedy úmyslně a vědomě zatajil insolvenčnímu soudu informace podstatné pro další průběh insolvenčního řízení, tedy, že nesplňuje všechny zákonné podmínky pro možnost podání insolvenčního návrhu.

Současně je vždy dlužník při podání insolvenčního návrhu povinen v souladu se zněním ustanovení § 104 odst. 3, věta první, insolvenčního zákona v seznamu závazků označit jako své věřitele všechny osoby, o kterých je mu známo, že vůči němu mají pohledávky nebo jiná majetková práva, nebo které vůči němu pohledávky nebo jiná majetková práva uplatňují. Jak vyplývá ze shora citovaného, nejpозději ode dne konání hlavního líčení bylo dlužníku prokazatelně známo, že má věřitel proti němu vykonatelnou pohledávku ve výši 350.000 Kč a on je zavázán ji splnit. I přes výše uvedené však v seznamu svých závazků jmenovaného věřitele neuvedl.

Insolvenční soud se proto ztotožnil s názorem věřitele, který podal negativní vyjádření a upozornil, že se dlužník cestou podání insolvenčního návrhu na svoji osobu pokoušel zcela úmyslně vyhnout splnění závazku vůči věřiteli a podáním návrhu na insolvenční, resp. oddlužení, sledoval jednoznačně nepoctivý záměr a návrh dlužníka na oddlužení zamítl⁹. Vzhledem ke skutečnosti, že případ byl rozhodován až po 1. 1. 2014,¹⁰ rozhodl soud podle § 405 odst. 2 insolvenčního zákona o způsobu řešení dlužníkovy úpadku konkurzem. Jelikož dlužník využil svého zákonného práva, je dále rozhodováno soudem odvolacím o jeho odvolání.

Na tomto stručném příkladu z běžné praxe se ukazuje, že ačkoli zákonodárce v rámci trestního řízení světil poškozenému velké množství práv, aby bylo dosaženo také jeho větší ochrany, není v návaznosti na další právní úpravu, která je v českém právním řádu zakotvena, postavení poškozeného v celém kontextu jednoduché. Ačkoli se do procesu dostává neočekávaně, často i jako právní laik, musí se dále vcelku složitými právními instituty domáhat svých práv, a to v zákonných lhůtách. Byť se jeho pozice, nastavená pravidly trestního řádu zdá zprvu jasná, v praxi se však mnohokrát stává, že velmi složitými procesy vymáhá pohledávku, která mu zřetelně náleží, a to zvláště proto, že zákonodárce prostě umožnil (nejen) pachatelům trestných činů se z její úhrady (byť i částečně) vyvázat.

Jaké jsou pak možnosti uplatnění nároku na náhradu škody vůči dlužníkovi v úpadku podle účinné právní úpravy?

⁹ V tuto chvíli autorka upouští od možných úvah o tom, že se pachatel mohl dopustit dalšího trestného činu vůči tomuto svému věřiteli (např. trestného činu poškození věřitele podle § 222 odst. 1 písm. f) trestního zákoníku.

¹⁰ Po novele zákona prostřednictvím zákona č. 294/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 312/2006 Sb., o insolvenčních správcích, ve znění pozdějších předpisů.

Jak již bylo zmíněno výše, s účinností od 1. 1. 2014 došlo k novelizaci insolvenčního zákona, přičemž změna se podstatným způsobem dotkla také možnosti uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení s ohledem na paralelně probíhající řízení insolvenční. Do znění citovaného zákona byla doplněna mimo jiné ustanovení § 140a až 140e. Cílem zákonodárce byl v tomto případě zákaz „vyrábět“ za trvání insolvenčního řízení takové pohledávky, jež vzhledem k ustanovení § 170 insolvenčního zákona, případně k přihlašovacím lhůtám a taxativnímu výčtu pohledávek za majetkovou podstatou a pohledávek jim na roveň postavených, které stejně nebudou moci být v insolvenčním řízení uspokojeny.

Podle § 140a odst. 1 insolvenčního zákoníku nastávají účinky rozhodnutí o úpadku okamžikem jeho zveřejnění v insolvenčním rejstříku. Rozhodnutím o úpadku se přerušují soudní a rozhodčí řízení o pohledávkách a jiných právech týkajících se majetkové podstaty, které mají být v insolvenčním řízení uplatněny přihláškou, nebo na které se v insolvenčním řízení pohlíží jako na přihlášené, anebo o pohledávkách, které se v insolvenčním řízení neuspokojují (§ 170). Není-li dále stanoveno jinak, v těchto řízeních nelze pokračovat po dobu, po kterou trvají účinky rozhodnutí o úpadku.

Podle znění ustanovení § 140 b insolvenčního zákona, nejde-li o řízení uvedená v § 140a, nelze v jiných soudních nebo rozhodčích řízeních po dobu, po kterou trvají účinky rozhodnutí o úpadku, rozhodnout o pohledávkách a jiných právech týkajících se majetkové podstaty, které mají být v insolvenčním řízení uplatněny přihláškou, nebo na které se v insolvenčním řízení pohlíží jako na přihlášené, anebo o pohledávkách, které se v insolvenčním řízení neuspokojují (§ 170). To neplatí, jde-li o pohledávky věřitelů na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem, pokud v trestním řízení o tomto trestném činu byl zajištěn majetek v majetkové podstatě dlužníka. K rozhodnutím vydaným v rozporu s tímto zákazem se v insolvenčním řízení nepřihlíží.¹¹

V případě nově zahájených řízení platí ustanovení § 140c, kdy v době, po kterou trvají účinky rozhodnutí o úpadku, nelze zahájit soudní a rozhodčí řízení o pohledávkách a jiných právech týkajících se majetkové podstaty, které mají být v insolvenčním řízení uplatněny přihláškou, nebo na které se v insolvenčním řízení pohlíží jako na přihlášené, nejde-li o incidenční spory, ani řízení o pohledávkách, které se v insolvenčním řízení neuspokojují (§ 170).¹²

Pokud bychom tedy popsaná ustanovení použili na uvedený případ, který bychom obměnili v tom smyslu, že v době trestního řízení, jež by bylo vedeno v roce 2014, bylo, byť i v průběhu zahájeno řízení o úpadku dlužníka (obžalovaného), avšak nedošlo k za-

11 Zákazy obsažené v § 140 b insolvenčního zákona se samozřejmě neuplatní zpětně od účinnosti rozhodnutí o úpadku, která nastala před 1. 1. 2014, ale nejdříve až od 1. 1. 2014.

12 Ustanovení § 140d insolvenčního zákona podrobně upravuje jiná než soudní a rozhodčí řízení, § 140e insolvenčního zákona pak dopadá na výkon rozhodnutí a exekuce.

jištění jeho majetku (k uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody ani z jiného důvodu), tedy z výše citovaných zákonných ustanovení zřetelně vyplývá, že by nebylo možné o řádně uplatněném nároku na náhradu škody poškozené společnosti rozhodnout. Současně lze konstatovat, že ani např. případné možné popření pohledávky dlužníkem by nemělo vliv na její zajištění (§ 192 odst. 3 insolvenčního zákona); účinkem popření však vždy je, že pro pohledávku, kterou dlužník popřel co do její pravosti nebo výše, není v rozsahu popření upravený seznam přihlášených pohledávek exekucním titulem. Z tohoto závěru výkladem a contrario vyplývá, že v případě pohledávky, která nebyla popřena, je upravený seznam přihlášených pohledávek exekucním titulem. Pokud by tedy poškozená strana včas a řádně přihlásila svoji pohledávku v řízení insolvenčním (totožnou s nárokem v rámci řízení trestního) a tato nebyla popřena. Poškozená strana již tedy má k dispozici exekucní titul. Podle § 44 odst. 3 trestního řádu by za této situace nemohla svůj nárok (zde konkrétně nárok na náhradu škody v trestním řízení¹³) uplatnit znovu.¹⁴

Jak se tedy nejnovější úprava insolvenčního zákona dotkla v praxi poškozeného, resp. celého adhezního řízení? Prostřednictvím této úpravy musí poškozený vyčkat ukončení řízení insolventního a prakticky se tak v rámci řízení adhezního nemůže domoci přiznání svého práva, nároku, ani zadostiučinění. Pokud zákonodárce chtěl pomoci poškozenému jednodušší cestou k uplatnění jeho práv, současně vychovávat pachatele a pozitivně působit na společnost, je velkou otázkou, zda toho popsanou novelizací skutečně stále dosahuje. Samozřejmě stále platí, že pokud by přiznání nároku poškozenému znamenalo pro trestní soud nutnost dalšího dokazování a protahování trestního stíhání, nerozhoduje o ní, resp. odkáže poškozeného na řízení občanskoprávní. V případě řízení insolvenčního je ale pozice poškozeného jiná. Může se stát, že dlužníku bude schválena forma úpadku oddlužení, z důvodu své nesolventnosti však nedodrží stanovené podmínky (splátkový kalendář) a bude rozhodnuto o konkurzu. Poté může dojít také ke zrušení schváleného konkurzu a věřitel se (často po dlouhém časovém období) ocitne opět na počátku, kdy mu dlužník dluží částku. Získá po několika letech v souladu s § 312 odst. 4 insolvenčního zákona sice exekucní titul, ale až nyní může rozhodovat, co s ním učiní, podat např. návrh na nařízení exekuce. Jedná se tedy často o zdlohavější cestu, kterou může dlužník pouze prodlužovat celou úhradu svých závazků, jelikož mu to platný právní řád umožňuje. Poškozený se ocitá v pozici věřitele, který byl poškozen, byla mu upřena jakákoli satisfakce – trestní řízení bylo dále vedeno „bez něho“ a v insolvenčním řízením je často jedním z mnoha věřitelů. Je velmi spornou otázkou, zda byla zavedením tohoto systému jeho práva opravdu posílena, nebo zda naopak nedošlo k jejich mírnému potlačení.

¹³ V tomto případě by nepřipadalo v úvahu ani využití usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 9. 2013, sp. zn. 7 Tdo 677/2013.

¹⁴ Viz např. usnesení Okresního soudu v Českém Krumlově ze dne 6. 11. 2014, sp. zn. 10 T 163/2014.

3 Postřehy ze zahraniční právní úpravy

Také německá právní úprava počítá s výraznou účastí poškozeného v trestním řízení. Velmi jasně je v německém trestním řízení - Strafprozeßordnung (dále také „StPO“) kladen důraz na práva poškozeného, jakožto současně oběti a oznamovatele trestného činu (relativně nedávno především právo na seznámení s výsledky daného řízení, právo nahlížení do spisu aj.¹⁵). Pokud byla poškozenému trestným činem způsobena majetková škoda, může si podle znění ustanovení § 403 a násl. následný nárok na její náhradu na obžalovaném uplatnit u příslušného soudu – písemně, ústně do protokolu nebo v hlavním líčení ústně, před započetím závěrečných řečí.¹⁶ Velmi specifickým institutem, který české právní prostředí nemá, je také vymožení nároku poškozeného cestou soukromé žaloby. Tento postup lze zvolit pouze u tzv. soukromožalobních deliktů vymezených v ustanovení § 374 StPO, a to typicky poté, co státní zastupitelství u oznámeného trestného činu neshledá veřejný zájem na stíhání dané trestné činnosti.¹⁷ Další možností, která pro poškozeného na území Německé spolkové republiky připadá v úvahu je podání tzv. vedlejší žaloby, kterou se poškozený snaží získat zejména zadostiučinění za spáchaný trestný čin a to v souladu se zněním § 395 StPO. V jejím rámci se poškozený připojuje k veřejné žalobě (podané státním zástupcem).¹⁸

Svá práva, která by mohl poškozený uplatňovat cestou civilního řízení, může poškozený v mezích německé právní úpravy uplatnit také v řízení adhezním. Zde je postup velmi obdobný české právní úpravě. Podle znění § 403 StPO si může poškozený uplatňovat pouze majetkoprávní nároky (typicky náhradu škody), které vycházejí ze spáchaného deliktu a které doposud jinak soudně neuplatnil.¹⁹ O takto podaném návrhu soud rozhoduje tak, že od rozhodnutí upustí a poškozený si jej může uplatnit v řízení občansko-právním. Pokud naopak shledá uplatnění nárok přípustným a oprávněným, zahrne výrok o jeho (i částečném) přiznání do rozsudku a toto jeho rozhodnutí je postaveno na roveň rozhodnutí učiněném v civilním řízení.²⁰

¹⁵ Viz např. § 406e a násl. StPO.

¹⁶ STOČESOVÁ, Simona. Poškozený v německém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a Tomáš GRIVNA. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 96.

¹⁷ Typicky spadající do osobnostní sféry člověka, jakými jsou pomluva či trestné činy podle autorského zákona či zákona o ochranných známkách.

¹⁸ Nejčastěji se jedná o trestné činy zasahující do osobní integrity člověka – znásilnění, sexuální nátlak, pokus vraždy či zabití aj.

¹⁹ STOČESOVÁ, Simona. Poškozený v německém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a Tomáš GRIVNA. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, s. 104.

²⁰ Viz Beulke, W. *Strafprozeßrecht*. 5. přepracované vydání. Heidelberg: Müller Verlag, 2001, s. 303.

Závěr

Úplným závěrem lze uvést, že výskyt majetkových trestných činů vzhledem k jejich frekvenci v praxi předurčuje vývoj celkové kriminality a je závažným společenským problémem. Ruku v ruce s ním jdou také práva a nároky poškozených (fyzických i právnických osob), do jejichž sféry danou trestnou činností pachatel zasáhne. Ačkoli byly po dlouhá léta legislativní tendence takové, že je třeba novelizovat jednotlivé (zejména trestněprávní) předpisy tak, aby se dostalo požadavku účinnější právní pomoci poškozených a náhrady nákladů s tím spojených²¹, nastíněné aktuální praktické problémy poukazují na stále velmi složité postavení poškozeného. Osoby, která se v takovém postavení ocitne často bez své příčiny, ale jen velmi těžce vymáhá zpět svá práva v rámci trestního s následně jednotlivých civilních řízení.

Německá právní úprava procesního postavení poškozeného je relativně obsáhlou a poškozený v něm má vcelku silné postavení. Současně však rozlišuje i instituty, v jejichž rámci je zásadně nutné podání soukromé (či vedlejší) žaloby a postavení poškozeného je pak obtížnější než v českém právním prostředí. Je tedy otázkou, zda by se český zákonodárce měl a mohl, např. při přípravě nového trestního řádu,²² inspirovat v německé právní úpravě soukromé žaloby. Je totiž možné, že v případě dostatečně aktivního poškozeného, by on sám mohl o vybraných trestných činech, kde veřejný zájem na stíhání do značné míry ustupuje zájmu soukromému, postupovat sám. Současně by tím však zákonodárce ustoupil ze své pozice ochránce práv poškozeného a je sporné, zda by při současné rychlosti jednotlivých civilních řízení byl tento ústupem prospěšný. Před zákonodárcem tak v současné době stojí velká výzva ve formě přípravy nového trestního řádu a možnosti zaujetí nové pozice vůči osobě poškozeného a následných vymáhání jejího nároku v rámci adhezního řízení, ale také dalších institutů, jakými jsou insolvenční řízení či řízení exekuční.

21 Srovnej SOVÁK, Z. Postavení poškozeného v trestním řízení z pohledu současné a připravované právní úpravy. In: KULÍŠKOVÁ, K. *K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1999.

22 Viz Ministerstvo spravedlnosti ČR. *Návrh nového trestního řádu má po dnešku jasnější kontury*. [online]. Justice. cz. © 2014 [cit. 13. 12. 2014]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=2375&d=339390>

RECENZE A ANOTACE

MATES, P., ŠKODA, J., VAVERA, F.: *Veřejné sbory*

Praha: Wolters Kluwer, 2011, 384 s. ISBN 978-80-7357-572-4.

Pavel Všeticka*

Problematicke tzv. „policejního práva“, jakožto specifické (a nutno říci, že svým způsobem okrajové) záležitosti z oblasti vědy správního práva není dlouhodobě ze strany většiny autorů odborné literatury věnována přílišná pozornost. Jen hrstka autorů se ve svých publikacích „pouští“ do hlubší analýzy této problematiky. Jedná se především o několik u nás známých odborníků na tuto oblast veřejné správy (mezi něž patří např. P. Macek, P. Mates, J. Škoda, R. Šmerda, F. Vavera), kteří se ve svých pracích danou problematikou dlouhodobě zabývají.

V roce 2011 vyšla z „dílny“ autorského kolektivu Mates, Škoda, Vavera zajímavá publikace s názvem „Veřejné sbory“. Autoři se v této knize rozhodli věnovat jedné z oblastí veřejné správy, jež je upravena především normami výše zmíněného „policejního práva“, a to problematice organizace a činnosti jednotlivých veřejných sborů, které v současné době působí v České republice. Co se týká rozsahu a formy zpracování zvoleného tématu, jedná se (pokud je mi známo) o jedinou takovou publikaci svého druhu vydanou dosud v České republice, jež nebyla z hlediska svého významu pro studium předmětné problematiky dodnes překonána.¹ Z tohoto důvodu dílo výše jmenovaných autorů neztratilo ani v současné době nic na své aktuálnosti. Je sice pravdou, že publikace věnující se „policejnímu právu“ (případně „policejní vědě“) se na českém knižním trhu čas od času objevují, avšak tyto publikace jsou věnovány převážně problematice, jež spadá pouze do působnosti Policie České republiky. Originalita mnou recenzovaného díla tkví ve skutečnosti, že se autoři danému tématu věnují napříč všemi jednotlivými veřejnými

* Mgr. Pavel Všeticka, doktorand na Katedře správní vědy a správního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Ph.D. student, Department of Administrative Studies and Administrative Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 365523@mail.muni.cz

¹ Jak v úvodu knihy uvádějí samotní autoři, iniciací ke zpracování této publikace byla zejména skutečnost, že obdobná publikace na trhu dle jejich názoru chyběla. Srov. MATES, P.; ŠKODA, J. a F. VAVERA. *Veřejné sbory*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. XVIII.

sbory.² Proto jsem se rozhodl uveřejnit předkládanou recenzi této publikace i přes uplynutí jisté doby od jejího vydání.

Kniha je mimo jiné zajímavá i tím, že kolektiv autorů v rámci této své publikace upouští od poměrně zažitého pojmu „bezpečnostní sbory“ (jak bývají tradičně nazývány orgány veřejné správy, jejichž posláním je zajištění vnitřního pořádku a bezpečnosti, jakož i ochrana osob a majetku) a nahrazuje tento termín pojmem „veřejné sbory“. Proč autoři zvolili toto (ne zcela běžné) označení částečně objasňují (s odkazem na Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 642/08) hned v úvodní kapitole.³ Označení „veřejné sbory“ má však dle mého názoru ještě další rozměr, který autoři „naznačili“ samotným rozsahem předmětné problematiky, jíž se publikace zabývá. A to ten, že pojem „veřejný sbor“ je pojmem širším, kdy tento v sobě zahrnuje (mimo bezpečnostních sborů v užším smyslu) i ty orgány státní správy, jejichž posláním není primárně zachování bezpečnosti, (jako je například Hasičský záchranný sbor, který je sborem záchranným, Celní správa, která je především správním úřadem a orgánem dozoru, Generální inspekce bezpečnostních sborů, jež je orgánem inspekčním a orgánem činným v trestním řízení a dále též zpravodajské služby, které se v mnoha ohledech řídí vlastním specifickým režimem, především co se týká Úřadu pro zahraniční styky a informace).

Koncepce knihy je očividně vedena snahou obsáhnout danou problematiku v co možná nejširších souvislostech a představit čtenářům ucelený a logicky uspořádaný souhrn informací o jednotlivých veřejných sborech, jež v současnosti působí v rámci České republiky. Pokud jde o systematické uspořádání jednotlivých tematických okruhů, jimiž se autoři ve svém díle zabývají, bylo by možno obsah knihy rozdělit do tří oblastí. Hned v úvodu se autoři rozhodli přiblížit některé základní pojmy vážící se k dané problematice, bez jejichž náležitého výkladu by bylo pochopení některých souvislostí pro nezasvěcené čtenáře poměrně obtížné. Jedná se především o výklad (v našem právním řádu stěžejní) obecné právní zásady, kterou je ovládána veškerá činnost všech orgánů veřejné moci směřující vůči adresátům svého působení, již představuje zásada „legality“. Dále zde nalezneme výklad vybraných právně teoretických pojmů užívaných v souvislosti s označením právních forem činností realizovaných především veřejnými sbory, jako jsou např. „bezprostřední zásahy“ či „faktické pokyny“. V neposlední řadě se autoři v úvodu věnují některým neurčitým (vágním) právním pojmům, jako např. „bezpečnost“ či „veřejný pořádek“. Jádrem samotné knihy je pojednání o organizaci, funkcích, formách spolupráce, zpracování informací, postupech uplatňo-

2 Pojem „veřejné sbory“ zahrnuje Policii České republiky, Vojenskou policii, Obecní policii, Hasičský záchranný sbor, Celní správu, Vězeňskou službu, Bezpečnostní informační službu, Vojenské zpravodajství a Úřad pro zahraniční styky a informace.

3 „To, co činí tyto sbory veřejnými, je jejich veřejnoprávní charakter, jak co do jejich zřízení, které se děje zákonem, resp. na základě zákona, tak i obsahu činnosti, která je regulována předpisy veřejného, především správního práva, přičemž jejich zřizovatelem je stát nebo obec“. MATES, P.; ŠKODA, J. a F. VÁVERA. *Veřejné sbory*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 1.

vaných při náhradě škody způsobené v souvislosti s plněním úkolů a kontrole jednotlivých veřejných sborů, jakož i o povinnostech jejich příslušníků. Mimo těchto „obecných“ záležitostí, jež jsou pro většinu veřejných sborů společné, se autoři věnují formám činností, jež jsou pro plnění úkolů jednotlivých veřejných sborů v různé míře charakteristické, jako je oprávnění k omezení osobní svobody, zásahy proti věcem, vstup do obydlí a jiných prostor, vykázaní, ochrana osob, použití donucovacích prostředků a zbraní a použití pátracích prostředků. Nakonec se autoři zaměřují na správní delikty, jejichž skutkové podstaty souvisí s činností veřejných sborů, jakož i specifické činnosti jednotlivých veřejných sborů upravené v rámci zvláštních zákonů.

Vzhledem k „širce záběru“ je logické, že kniha nemůže v jednotlivých kapitolách zabíhat do přílišných podrobností, neboť v takovém případě by tuto publikaci musel tvořit minimálně trojnásobný počet stran. Je tedy zjevné, že autoři si nekladou za cíl obsáhnout dané téma naprosto vyčerpávajícím způsobem, ale spíše systematicky a v ucelené podobě přiblížit čtenářům v jasných souvislostech základní otázky fungování, jakož i formy činností realizované jednotlivými veřejnými sbory v rámci plnění jejich úkolů. Mimo to je třeba vyzdvihnout snahu autorů o vyjasnění jednotlivých rozdílů (či naopak společných znaků) mezi jednotlivými veřejnými sbory navzájem. Předmětná publikace zachovává v rámci celého svého obsahu spíše „informační“ a výkladový charakter a příliš se nepouští do polemiky o případných sporných otázkách, např. v oblasti komparace legislativní úpravy s aplikační praxí, což je ovšem vzhledem k cílům autorů představených v úvodu knihy pochopitelné.

Kniha je určena všem zájemcům o problematiku „policejního práva“, a to at' již z řad příslušníků (či zaměstnanců) veřejných sborů, tak i odborné a laické veřejnosti.⁴ Publikace představuje též vhodnou pedagogickou pomůcku v podobě zdroje cenných a kvalitních informací, použitelnou v rámci studia správního práva na vysokých školách či ve školách a školských zařízeních Ministerstva vnitra, kde se uskutečňuje základní odborná příprava příslušníků veřejných sborů. Tuto publikaci lze doporučit každému, kdo hodlá proniknout hlouběji do předmětné problematiky.

⁴ Srov. MATES, P.; ŠKODA, J. a F. VAVERA. *Veřejné sbory*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. XIX.

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Alternatívne tresty v aplikačnej praxi v Slovenskej republike

Alternative Penalties in the Application Practice in the Slovak Republic

Gustáv Dianiška,* Tomáš Strémy**

Abstrakt

Náš príspevok sa odvíja z obsahu plnenia vedecko-výskumnej úlohy Agentúry na podporu výskumu a vývoja s názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky“. V prvej etape sme zhodnotili teoreticko-metodologické aspekty tejto problematiky (vydanie zborníka¹ a monografií²). V súčasnosti pracujeme na obsahu druhej etapy, kde problém restoratívnej justície a alternatívnych trestov posudzujeme vo výskumných súvislostiach. V tejto etape vystúpili do popredia práce na spresnení teoretických východísk výskumných aktivít, s dôrazom na využitie a uplatnenie kompenzačnej (restitučnej) teórie.

Klíčová slova

alternatívne tresty; metodológia; kriminálna geografia; prax sudcov; verejná mienka.

Abstract

Our contribution is based on content from the scientific and research tasks of the Agency to support research and development on „Restorative Justice and Alternative Sanctions System in the Slovak Republic“. In the first stage, we evaluated the theoretical aspects of this issue (edition monographs and conference proceedings). We are currently working in the contents of the second stage, where the issue of restorative justice and alternative penalties assessed in the context of research. At this stage, they come to the fore work to refine the theoretical results of research activities, with emphasis on the use and application of compensation (restitutionary) theory.

Keywords

alternative punishments, methodology, criminal geography, practice judges, public opinion.

* Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., Katedra propedeutiky právnických predmetov, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave / Department of Legal Propaedeutics, Faculty of Law, Trnava University, Trnava, Slovak Republic / E-mail: gustav@dianiska.sk

** Doc. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave / Department of Criminal Law, Criminology and Criminalistics, Faculty of Law of Comenius University, Bratislava, Slovak Republic / E-mail: tomas.stremy@truni.sk

1 STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach*. Praha: Leges, 2014, 544 s. ISBN 978-80-7502-034-5.

2 STRÉMY, Tomáš; KURILOVSKÁ, Lucia a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, 344 s. ISBN 978-80-7502-075-8.

1 Úvod³

Východisko pre voľbu metodologických princípov výskumu tvorila hypotéza o tom, že restoratívna justícia v Slovenskej republike je uplatňovaná v značnej nerovnováhe s retributívnou justíciou. Práce pokračovali tvorbou metodologických východísk a voľbou výskumných metód, osobitne s využitím metód kriminologického výskumu. Súbežne s prípravou výskumu prebiehala analýza zahraničných skúseností s uplatňovaním restoratívnej justície v právnej praxi, na základe ktorej bola spracovaná monografia s názvom „Restoratívna justícia“⁴.

Po schválení konkrétneho metodologického náčrtu úloh druhej etapy sa začali práce na konkrétnych metódach: metóda kriminálnej geografie, dotazník verejnej mienky o alternatívnych trestoch (ďalej len „VMAT“), dotazník uplatňovania alternatívnych trestov v aplikačnej praxi sudcov, predmetové heslá obsahovej analýzy súdnych spisov. Po ich prediskutovaní v riešiteľskom kolektíve sa rozbehli výskumné aktivity, ktoré priniesli zaujímavé výsledky. Nepodarilo sa však, vzhľadom na neochotu niektorých súdov, zatiaľ uskutočniť obsahovú analýzu súdnych spisov. Prácu riešiteľského kolektívu charakterizovala dobrá spolupráca, diskusia, ktorá podporila jeho úsilie o kvantitatívne vyhodnotenie výsledkov výskumu, ako aj ich kvalitatívnu interpretáciu. Súbežne s tým sa pripravil obsahový zámer konferencie, sústavne a priebežne sa riešilo jej materiálo-technické zabezpečenie. Snaha riešiteľského kolektívu vyvrcholila organizáciou medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom „Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi“, ktorá sa konala dňa 29. 9. 2015 v priestoroch Trnavskej univerzity v Trnave, na ktorej bolo prítomných viac ako 50 hostí (z toho bolo 25 aktívnych účastníkov). Na tejto konferencii prezentovali členovia riešiteľského kolektívu výsledky metodológie výskumu, ako príspevok k aplikačnej praxi restoratívnej justície; kriminálnej geografie alternatívnych trestov v Slovenskej republike; výsledky dotazníka uplatňovania alternatívnych trestov v aplikačnej praxi a niektoré poznatky z činnosti sudcov; výskum verejnej mienky o alternatívnych trestoch pomocou sociálnych sietí. Bola zamýšľaná aj obsahová analýza súdnych spisov, ale pre nevôľu niektorých súdov nebolo možné túto analýzu realizovať.

V príspevku prezentujeme niektoré výskumné zistenia, ktoré súvisia s problematikou kriminálnej geografie s prístupom sudcov k problematike restoratívnej justície a ukladania alternatívnych trestov, ako aj problematike verejnej mienky k tomuto problému. V týchto otázkach dominovali predovšetkým členovia riešiteľského kolektívu: Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave - Ivan Šimovček, Gustáv Dianiška, Tomáš Strémy, Adrián Jalč, Miroslava Vráblová, Lucia Šimunová, Eva Szabová, Andrea Gregušová, Štefan Zeman, Kristína Jurišová.

Slovenská normotvorba v oblasti trestného práva od jeho rekodifikácie sa snaží uplatniť princípy restoratívnej justície v ich hmotných aj procesnoprávných aspektoch. Restoratívna justícia však neznamena len ukladanie alternatívnych trestov. Restoratívna

³ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0179-12.

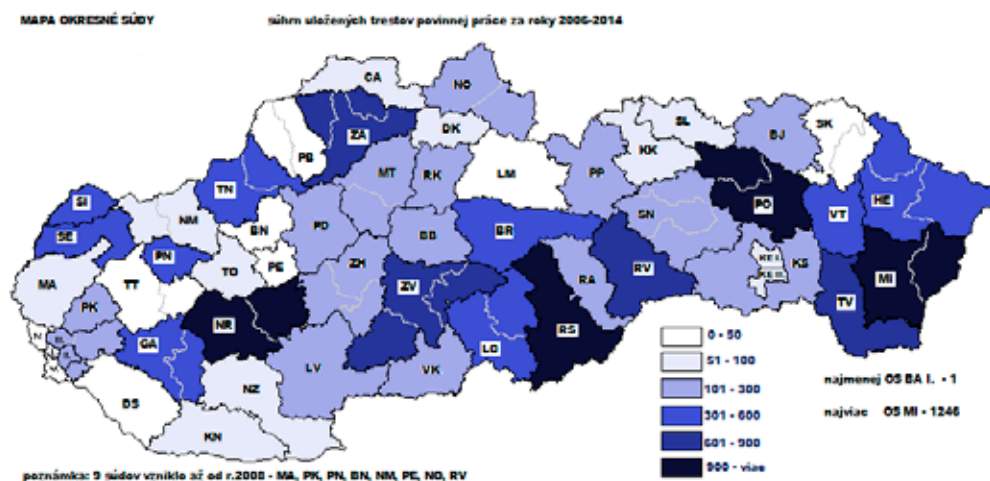
⁴ STRÉMY, Tomáš; KURILOVSKÁ, Lucia a MIROSLAVA VRÁBLOVÁ. *Restoratívna justícia*. Praha: Leges, 2015, 344 s. ISBN 978-80-7502-075-8.

justícia je koncepciou spravodlivosti, ktorá sa nesnaží dominantne o potrestanie páchatel'ov a ich izoláciu, ale o odčinenie nepriaznivých dôsledkov trestného činu a znovuobnovenie vzťahu so spoločnosťou za aktívnej spoluúčasti páchatel'a. Tento prístup, na rozdiel od retributívnej spravodlivosti, sa neobracia k minulosti, ale je orientovaný do budúcnosti.⁵

Riešiteľský kolektív za teoretické východisko výskumného problému považuje kompenzačnú (reštitučnú) teóriu a jej špecifickú podobu - restoratívnu justíciu. Metodológiu výskumu prezentujeme nielen ako súhrn či súbor metód, ale predovšetkým ako širší systémový teoretický celok tvoriaci ich rámec.

Presvedčili sme sa, že pre úspešné zvládnutie výskumnej etapy vedeckej úlohy je nevyhnutná spolupráca kriminológov a trestných právnikov. Východiskom pre túto spoluprácu je metodológia sociálnej vedy a analýza teórie o účele trestu. Teoretické východisko pre výskumné aktivity výskumného kolektívu tvorí kompenzačná (reštitučná) teória a jej špecifická podoba - restoratívna justícia. **Nejde o potlačenie iných teórií o účele trestu, ale o dosiahnutie ich určitej rovnováhy v resocializačnom procese.** Zatiaľ je restoratívna justícia uplatňovaná v značnej nerovnováhe s retributívnou justíciou.⁶

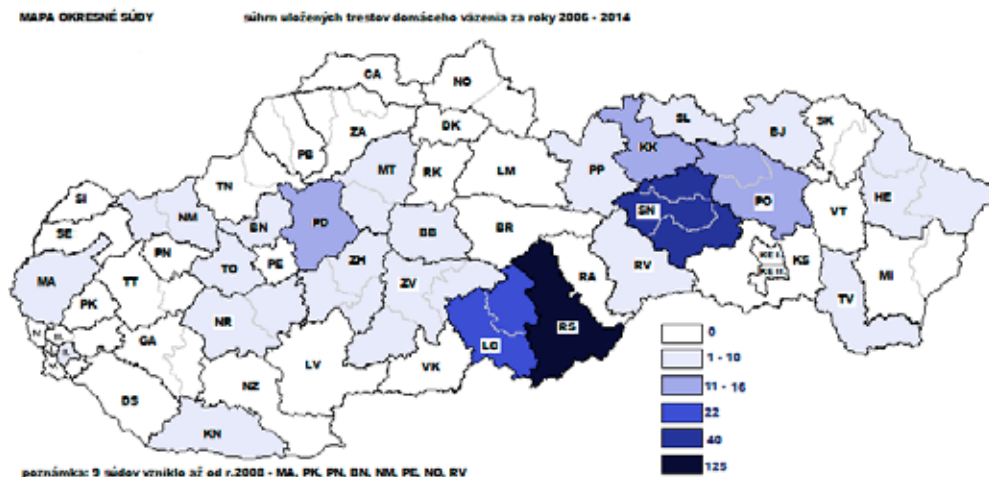
Osobitná pozornosť sa venovala ukladaniu trestov z hľadiska kriminálnej geografie v Slovenskej republike.

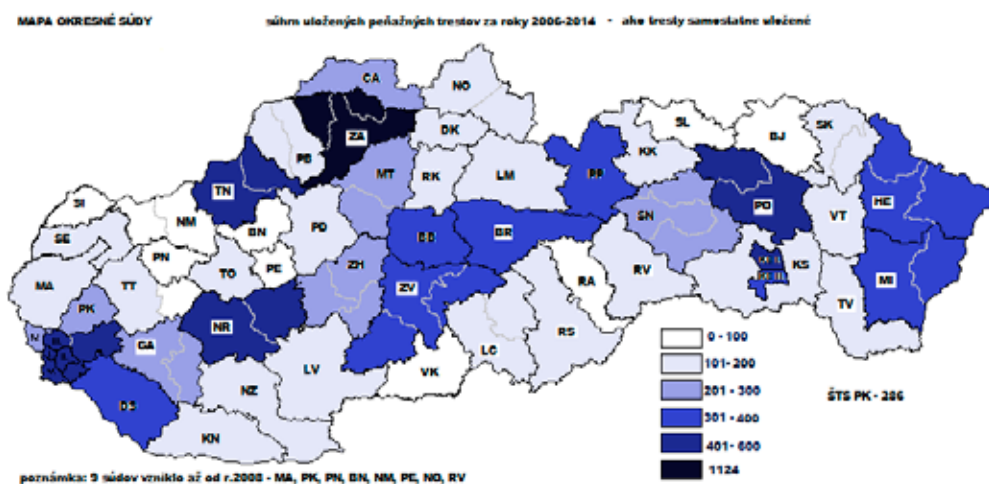
Mapa č. 1: Kriminálna geografia trestu povinnej práce v Slovenskej republike v rokoch 2006-2014

⁵ ŠIMOŤEK, Ivan. Ukladanie alternatívnych trestov ako problém normotvorby s dôrazom na trestné právo procesné. In: STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 106–124. ISBN 978-80-7502-104-5.

⁶ DIANIŠKA, Gustáv. Metodológia výskumu ako príspevok k aplikačnej praxi restoratívnej justície. In: STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 206–215. ISBN 978-80-7502-104-5.

Mapa č. 2: Kriminálna geografia trestu domáceho väzenia v Slovenskej republike v rokoch 2006-2014

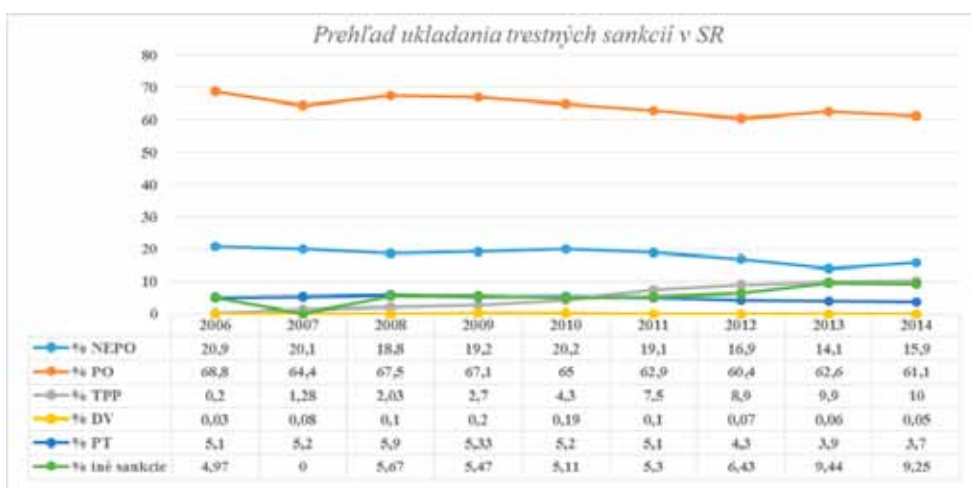
Mapa č. 3: Kriminálna geografia peňažného trestu v Slovenskej republike v rokoch 2006-2014

Z týchto zistení vyplynuli tieto závery:

- nízky počet uložených trestov domáceho väzenia – od 1. 1. 2016 predpokladaný nárast, a to spoukazom na zavedenie elektronického monitoringu osôb (ďalej len „ESMO“);
- každoročne vzrastajúci počet uložených trestov povinnej práce, ale ich pomer je k nepodmienečným trestom odňatia slobody stále relatívne nízky (aj s peňažnými trestami);

- trest domáceho väzenia sa v súčasnosti aplikuje vo väčšej miere len v Rimavskej Sobote;
- trest povinnej práce sa takmer vôbec neaplikuje v Trnave, Dunajskej Strede, Liptovskom Mikuláši;
- trest povinnej práce sa najviac aplikuje v Michalovciach, Poprade, Rimavskej Sobote a Nitre.
- peňažný trest sa aplikuje najmä v Bratislave, Žiline a Poprade.⁷

Riešiteľský kolektív (L. Šimunová, A. Gregušová) venoval značnú pozornosť alternatívnym trestom v súdnej praxi, resp. vzťahu sudcov ukladaníu alternatívnych trestov.

Graf č. 1: Prehľad ukladania vybraných trestných sankcií (v percentách) v SR od roku 2006-2014.

Z grafu je vidieť, že stále prevláda ukladanie podmieneného odkladu výkonu trestu odňatia slobody (červená čiara) ako tradičnej alternatívy k nepodmienenému trestu odňatia slobody. Za rok 2014 bol tento trest uložený až 61 percentám odsúdených. Za podmieneným odkladom výkonu trestu možno naďalej pozorovať ukladanie nepodmieneného výkonu trestu ako najštandardnejšieho spôsobu trestania. Až potom nasledujú nové formy alternatívneho trestania ako trest povinnej práce, peňažný trest či trest domáceho väzenia, zatiaľ s menšinovým až raritným ukladáním.

⁷ STRÉMY, Tomáš a Alexandra DONEVOVÁ. Ukladanie alternatívnych trestov z hľadiska kriminálnej geografie. In: STRÉMY Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 216–228. ISBN 978-80-7502-104-5.

Graf č. 2: Graf vyjadrujúci frekvenciu rozhodovania sudcov o uložení alternatívnych trestov.

Aj otázka frekvencie ukladania alternatívnych trestov patrí medzi základné otázky v dotazníku. Vyjadruje, ako často opýtaní sudcovia ukladajú alternatívne tresty. Mala za úlohu zistiť funkčnosť alternatívnych trestov.

Z grafu č. 2 je možné vidieť, že viac ako polovica respondentov ukladá alternatívne tresty pravidelne alebo často. Vidíme, že 83 % sudcov ukladá tieto tresty aspoň v obmedzenej miere, ale je aj skupina 17 % sudcov, ktorí tieto tresty absolútne ignorujú a neukladajú.⁸

Riešiteľský kolektív osobitne zaujímalo zistenia vzťahu sudcov k ukladaniu alternatívnych trestov. A. Gregušová prostredníctvom dotazníka skúmala úskalía ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia, trestu povinnej práce a peňažného trestu. Osobitne zaujímavé zistenia priniesla analýza úskalí ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia. Z výsledkov je zrejmé, že v danom čase (nakoľko od 1. 1. 2016 je celoplošne v Slovenskej republike spustený projekt „ESMO“) respondenti vyhodnotili, ako najväčšie úskalie nedostatočné zabezpečenie kontroly výkonu trestu domáceho väzenia. Ako druhý aspekt, nedostatočný vplyv trestu na resocializáciu páchateľa.

⁸ ŠIMUNOVÁ, Lucia. Uplatňovanie alternatívnych trestov v súdnej praxi I. – Vzťah sudcov k ukladaniu alternatívnych trestov. In: STŘEMÝ Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 229–241. ISBN 978-80-7502-104-5.

Úskalia ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia	N
nedostatočná spolupráca s PaMÚ	2
nedostatočné zabezpečenie kontroly výkonu trestu DV (elektronický monitoring)	19
nedostatočný vplyv trestu na resocializáciu páchateľa	12
absencia zákonnej možnosti uložiť trest DV mladistvému	7
nemožnosť premeny TPP a PT na DV	3
iné	4

Tabuľka č. 1: Tabuľka vyjadrujúca počet z celkového počtu respondentov (47), ktorí označili konkrétne úskalia ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia.

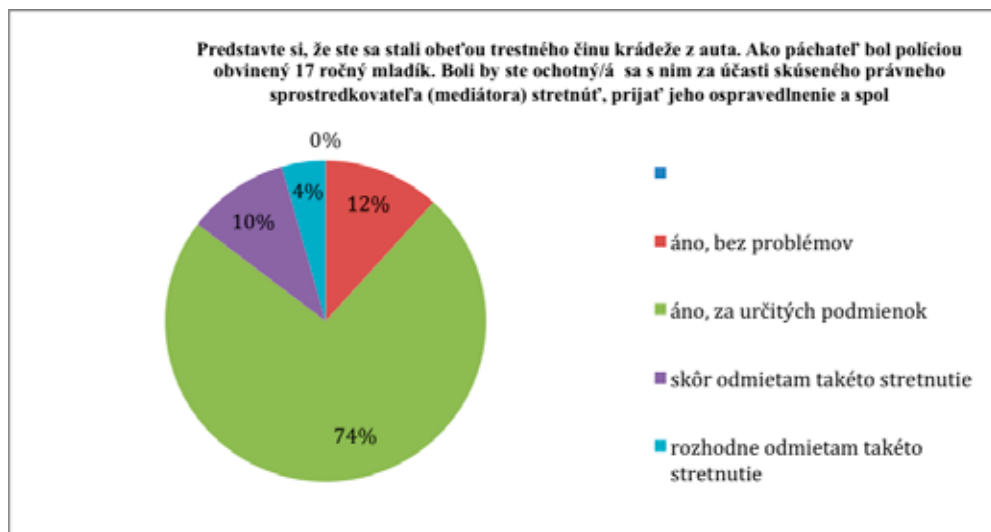
Úskalia ukladania trestu povinnej práce sú spojené s nedostatočnými možnosťami pre pracovné zaradenie odsúdených a u peňažného trestu pretrvávajú nedôvera sudcov vo vplyv trestu na resocializáciu odsúdeného. Z dotazníkového šetrenia jasne vyplýva, že spolupráca s probačnými úradníkmi v súvislosti s kontrolou výkonu trestu nie je z pohľadu respondentov zásadným problémom aplikačnej praxe, lebo len zanedbateľné percento sudcov označilo túto možnosť ako úskalia ukladania a výkonu alternatívnych trestov. Výsledky dotazníka podporujú úsilie Slovenskej republiky pre koncepčné riešenie nedostatkov spojených najmä s ukladáním a výkonom trestu domáceho väzenia, a to pristúpením k projektu ESMO a kreovaním zodpovedajúcej legislatívy, ktoré reagujú na potreby praxe. Navrhujeme pre budúcnosť zvážiť prijatie ďalších legislatívnych zmien a opatrení na odstránenie nedostatkov súvisiacich s ukladáním a výkonom trestu povinnej práce a peňažného trestu.⁹

Predmetom záujmu riešiteľského kolektívu bola aj verejná mienka o alternatívnych trestoch (tzv. „VMAT“). Dotazníkový výskum realizovala Kristína Jurišová. Dotazník VMAT bol venovaný verejnej mienke o aspektoch restoratívnej justície v oblasti trestnej politiky. Zamerala sa v ňom na názory slovenskej verejnosti k alternatívnym trestom a restoratívnej justícii, mieru punitivity, tolerancie medzi občanmi, ako aj vnímanú informovanosť verejnosti o danej problematike.

Dotazník bol spracovaný online. Ide o vyhodnotenie výsledkov sondy na sociálnych sieťach. Autorka konkrétne analyzovala otázky zamerané na verejnú mienku o alternatívnych trestoch, a to konkrétne trestu povinnej práce, trestu domáceho väzenia, peňažného trestu a zákazu účasti na verejných podujatiach.

K dominantným zisteniam patrila aj špecifikácia verejnej mienky k restoratívnej justícii.

⁹ GREGUŠOVÁ, A.: Uplatňovanie alternatívnych trestov v súdnej praxi II. – Prax sudcov pri ukladaní alternatívnych trestov. In: STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 242–258. ISBN 978-80-7502-104-5.

Graf č. 3: Vzťah k restoratívnej justícii (v %)

Môžeme konštatovať, že na základe odpovedí našich respondentov je záver pre restoratívnu justíciu veľmi lichotivý. Až 74 % by za určitých podmienok pristúpilo na nami navrhnuté riešenie, 12 % by bez problémov pristúpilo k takémuto riešeniu a iba 4 % respondentov by rozhodne odmietli takéto riešenie.¹⁰

Výskumné aktivity riešiteľského kolektívu budú ďalej pokračovať:

V ďalšej etape riešenia výskumu sústredíme pozornosť nielen technicko-organizačnému pokračovaniu výskumu, ale osobitne zberu ďalších výskumných dát a údajov, ich následnému spracovaniu a vyhodnoteniu vo forme výstupovej časti zberu údajov. Je nevyhnutné pokračovať v oslovení ďalších respondentov, osobitne tých, ktorí majú skúsenosti s uloženými alternatívnymi trestami, probačnými a mediačnými úradníkmi, ako aj probantom verejnej mienky v klasickej (sociologickej) podobe.

Potrebné sa javí metodologicky zhodnotiť použité metódy s cieľom prispieť k ich skvalitneniu z hľadiska budúceho výskumu restoratívnej justície a alternatívnych trestov.

Výskumný kolektív plánuje znovu sa zaoberať obsahovou analýzou súdnych spisov alternatívnych trestov v niektorých okresných a krajských súdoch. Počítame tiež s agentúrnym výskumom verejnej mienky a riadenými rozhovormi s probačnými a mediačnými úradníkmi. Výskumné aktivity považujeme za potrebné obohatiť o kontinuálny výskum normotvorby alternatívnych trestov a podmienok ich efektívneho trestnoprávneho procesu vedúcich k účinnej resocializácii páchatel'a.

¹⁰ JURIŠOVÁ, K.: Verejná mienka o alternatívnych trestoch – výsledky sondy na sociálnych sieťach. In: STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi*. Praha: Leges, 2015, s. 259–274. ISBN 978-80-7502-104-5.

Konkrétne bude úsilie jednotlivých členov riešiteľského kolektívu sústredené na riešenia týchto problémov:

- a) metodologické zhodnotenie výsledkov výskumu, použitých metód a vypracovanie postupov presadzovania výskumov do právnej praxe (Gustáv Dianiška, Ivan Šimovček, Tomáš Strémy),
- b) normotvorba alternatívnych trestov a analýza podmienok efektívneho trestno-právneho procesu ukladania týchto trestov (Ivan Šimovček, Eva Szabová),
- c) výskum verejnej mienky – agentúrny výskum (výberové konanie) a využitie výsledkov pre záverečnú správu (Gustáv Dianiška, Tomáš Strémy),
- d) priamo riadený rozhovor s probačnými a mediačnými úradníkmi (Miroslava Vráblová, Adrián Jalč),
- e) priamo riadený rozhovor s odsúdenými k alternatívnym trestom (Tomáš Strémy),
- f) prieskum dotazníkom pre páchatel'ov odsúdených alternatívnymi trestami (Viliam Hečko).
- g) obsahová analýza spisov alternatívnych trestov zameraná na kriminálnu kariéru páchatel'ov a osobnosť páchatel'a na Okresnom súde v Trnave (Lucia Šimunová, Ivan Smieško).

Postupné kroky sú namierené do právnej praxe, do vedeckej a pedagogickej činnosti, do rôznych popularizačných akcií zameraných na rôzne profesie v oblasti práva a príbuzných odborov pre konkretizáciu publikačných výstupov. V nasledujúcom období počítame s rozšírením literárnych zdrojov z oblasti alternatívnych trestov.

2 Záver

V článku sme sa poukázali na aplikovanie alternatívnych trestov v Slovenskej republike. Z obsahu príspevku je zrejmé, že najmenej ukladaným alternatívnym trestom v podmienkach Slovenskej republiky je trest domáceho väzenia, pričom otázkou zostáva, ako zareaguje aplikačná prax na zákon č. 87/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami v znení neskorších predpisov, ktorým sa zavádza elektronický systém monitorovania osôb, tzv. ESMO. Vo väčšej miere sa aplikuje v Slovenskej republike tradičný prvok restoratívnej justície, a to trest povinnej práce (cca 3.000 ročne) a o niečo menej peňažný trest (cca 1.300 ročne). Zároveň sme v článku rozoberali analýzu úskalí ukladania a výkonu trestu domáceho väzenia, z ktorého vyplýva, že za najväčšie úskalie respondenti považujú nedostatočné zabezpečenie kontroly výkonu trestu domáceho väzenia. Na záver príspevku sme sa zmienili o výskume VMAT, na základe ktorého môžeme konštatovať, že 74 % respondentov by za určitých podmienok pristúpilo na nami navrhnuté riešenie (stretnúť sa s mediátorom a prijať ospravedlnenie od páchatel'a trestného činu), 12 % by bez problémov pristúpilo k takémuto riešeniu a iba 4 % respondentov by rozhodne odmietli takéto riešenie.

X. ročník mezinárodní vědecké konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků - Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2016

X. Annual International Scientific Conference
of PhD Students and Young Scientists The Milestones
of Law in the Area of Central Europe 2016

Marcela Lukášová,* Zdeněk J. Skupin**

Ve dnech 10. až 12. března 2016 se pod záštitou Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě a Kancelárie Národnej Rady Slovenskej Republiky pořádal jubilejní 10. ročník mezinárodní vědecké konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků. Konference proběhla v prostorách ÚZ NR SR Častá-Papiernička.

Letošní ročník je možné označit s ohledem na počet účastníků jako výjimečný, jelikož překročil hranici sto dvaceti přihlášených účastníků. Ze zájmu je patrné, že konference představuje etablované fórum pro setkání jak právních teoretiků, tak právních praktiků. Studentům tak poskytuje možnost vytvořit si cenné kontakty s kolegy z jiných právnických fakult a institucí a především s odborníky z praxe.

Letošní rok byla konference rozprostřena do tří dnů. Již první den po oficiálním zahájení proběhla některá jednání v odborných sekcích. Den byl následně zakončen neformální diskuzí a prohlubováním profesních vazeb. Páteční den byl, od dopoledních hodin do pozdních odpoledních hodin, věnován jednáním ve zbylých sekcích. Po vyčerpávajících odborných diskuzích byl připraven pro účastníky kulturní program v podobě poznávacího výletu do přílehlé vinařské oblasti. Večer byl pak věnován neformální společenské recepci, při které bylo možné utužovat mezifakultní a mezioborové přátelské vztahy. Sobotní ráno proběhlo v duchu ohlednutí se nad vydařenou konferencí a prostor byl věnován i úvahám o tématech sekcí příštího ročníku.

Každoročně jsou na konferenci probírána aktuální témata z oblasti práva a právní vědy, která letos byla rozdělena do třinácti sekcí, přičemž rokováno bylo ve třech jazycích – slovenština, čeština a angličtina. Čtvrteční den byl věnován sekcím z oblasti finančního práva, mezinárodního práva soukromého, mezinárodního práva veřejného, pracovního práva a správního práva.

* Marcela Lukášová, studentka pátého ročníku Mgr. studia, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / student, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 391284@mail.muni.cz

** Zdeněk J. Skupin, student pátého ročníku Mgr. studia, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / student, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: 392870@mail.muni.cz

Sekce finančního práva se zabývala tématem „Špecifické kontrolné mechanizmy vo finančnom práve“ (garant doc. JUDr. Ľubomír Čunderlík, PhD.). Obsahy příspěvků se týkaly zejména nové právní úpravy v zákoně o finanční kontrole, aktuálních změn v daňové legislativě či kontrolních mechanismů činnosti bank.

Předmětem sekce mezinárodního práva soukromého byl „*Vplyv práva EÚ na medzinárodné právo súkromné*“ (garant doc. JUDr. Michal Ďuriš, PhD.). Příspěvky se zaměřovaly příkladmo na uznání osobního statutu v právu EU, na procesněprávní aspekty ochrany soukromí v prostoru internetu nebo na zásady evropského smluvního pojišťovacího práva.

V sekci mezinárodního práva veřejného bylo probíráno téma „*50. výročie prijatia Medzinárodných paktov o ľudských právach (1966) – aktuálne problémy tvorby a aplikácie medzinárodného práva v oblasti ochrany občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv*“ (garant doc. JUDr. Peter Vršanský, CSc.). Jednotlivé příspěvky se týkaly dosažených úspěchů na poli lidských práv za posledních padesát let, zejména v kontextu současné mezinárodní situace.

Téma „*Súdna ochrana práv vyplývajúcich z pracovnoprávných vzťahov*“ (garant doc. JUDr. Ján Matlák, CSc.) bylo předmětem sekce pracovního práva. Příspěvky se zabývaly širokou škálou pracovněprávní problematiky vztahující se k soudní ochraně. Účastníci rokovali například nad tématy ochrany zaměstnanců a jejich osobních údajů, nových zásad pracovněprávních sporů či rozhodčí doložky v pracovní smlouvě.

Velký počet řečníků přednášelo své příspěvky v sekci správního práva nesoucí název „*Správne súdnictvo na křižovatke zmien*“ (garant doc. JUDr. Ing. Bernard Pekár, PhD.). Zaměřovaly se zejména na význam správního soudního poriadku a soudního řádu správního, na postavení dotčené veřejnosti v těchto právních předpisech, ale i na mimořádné opravné prostředky v soudním správním procesu.

V páteční den své příspěvky přednášeli řečníci ze sekcí evropského práva, občanského práva, obchodního práva, práva duševního vlastnictví, římského práva a právních dějin, teorie práva, trestního práva a ústavního práva.

Sekce evropského práva nesla téma „*Respect of national identity of member states vs loyalty and fulfillment of obligations as principles of European integration*“ (garant Ing. Mgr. Ondrej Blažo, PhD.). Jednalo se o jedinou sekci, jejíž rokový jazyk byl anglický. Příspěvky se zaměřovaly na problematiku harmonizace unijního práva s vnitrostátními právními řády ve vztahu k aktuálním tématům řešených jednotlivými členskými státy.

„*Právo na spravodlivý proces*“ (garant doc. JUDr. Marek Števec, PhD.) bylo tématem sekce občanského práva. Zde jednotliví řečníci prezentovali své příspěvky týkající se především problematiky spotřebitelského práva, zásad soukromého práva a opravných prostředků v civilním procesu.

V sekci obchodního práva se odborníci zabývali tématem „*Spoločnosť v kríze*“ (garant JUDr. Branislav Jablonka, PhD.). Jejich příspěvky probíraly vliv úpadku společností na její kapitál a vlastní zdroje.

Předmětem sekce práva duševního vlastnictví bylo téma „*Prínos nového autorského zákona*“ (garant Mgr. Martin Daňko, PhD.). Zde byly probírány nejvýraznější změny vážící se k přijetí nového slovenského autorského zákona, zejména problematika licenčních smluv a výhradních majetkových práv autora.

Náplní sekce římského práva a právních dějin byla dvě témata „*Vývoj procesných pravidiel a princípov*“ a „*Osoby a osobnosti v právnych dejinách*“ (garant doc. JUDr. Matúš Nemec, PhD.). K prvnímu tématu se vztahovaly příspěvky rozebírající vývoj základních procesních zásad, například zásadu legality, oportunitu, bona fides a aequitas. Mezi probíranými osobnostmi pak zazněla jména jako Štefan Verböczy, Vasil Biľak a nebo Vojtech Tuka.

Teoretickou otázku absence svobodné vůle a její důsledky zkoumala sekce teorie práva nesoucí název „*Slobodná vôľa a právny úkon*“ (garant doc. JUDr. Ján Cuper, CSc.). Vedle toho byl prostor věnován i tematické judikatuře.

„*Trestnoprávna zodpovednosť právnických osôb*“ (garant prof. JUDr. Jozef Čentíš, PhD.) představovala z pohledu přihlášených příspěvků nejpočetnější sekci zaměřenou na aktuální problémy nového slovenského zákona o trestnej zodpovednosti právnických osob. Sekce se účastnila řada českých odborníků, kteří svým slovenským kolegům předkládali zkušenosti, klady a zápory s českým modelem trestněprávní odpovědnosti právnických osob. Mimo to bylo zajímavým doplněním i srovnání s německou a rakouskou právní úpravou.

Poslední páteční sekce nesla název „*Rozhodovacia činnosť Ústavného súdu Slovenskej republiky – dopady najnovších rozhodnutí na právnu teóriu a prax*“ (garant doc. JUDr. Peter Kresák, CSc.). Široce pojaté téma ústavněprávně zaměřené sekce umožňovalo řečníkům rozebírat rozsáhlé oblasti rozhodovací praxe Ústavního soudu Slovenské republiky. Například se ve svých příspěvcích dotkli problematiky jmenování soudců, ústavního přezkumu rozhodčích nálezů nebo kybernetické bezpečnosti Slovenské republiky.

Studenti Masarykovu Univerzity Právnické fakulty se aktivně účastnili pěti sekcí, a to sekce mezinárodního práva veřejného, práva obchodního, práva římského a právních dějin, správního práva a sekce trestního práva. Za zmínku také stojí, že v sekci trestního práva vystupovali jako spolugaranti doc. JUDr. Věra Kalvodová, Ph.D., doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D. a doc. JUDr. Josef Kuchta, CSc. a v sekci správního práva jako spolugarant působil JUDr. Lukáš Potěšil Ph.D. Právnická fakulta Masarykovy univerzity tak měla značné zastoupení a díky tomu zásadně přispěla k vědeckému obohacení všech účastníků.

Lidskoprávní Moot Court

Human Rights Moot Court

Jana Nováková*

Lidskoprávní Moot Court je soutěž studentů českých právnických fakult v simulovaném soudním sporu na zadaný případ z oblasti lidských práv. Obecně Moot Courty představují stále více oblíbenou studentskou aktivitu a zároveň jedinečnou, funkční a osvědčenou metodu výuky práva. Takováto forma soutěže, kdy studenti zastupují konkrétní stranu sporu při reálně nastaveném soudním jednání před soudem složeným z odborníků z teorie i praxe, je pro studenty velmi motivující, zábavná a zároveň je dokáže vtáhnout naplno do jejich procesní role. Za jedny z jeho největších předností lze pak bezpochyby považovat možnost studentů vyzkoušet si zpracování a následnou prezentaci případu v celé jeho šíři a cenné zkušenosti plynoucí z ústního obhajování práv a zájmů jednotlivých stran. Ačkoli Moot Courty nemají v českém právním prostředí takovou tradici a zázemí jako v zahraničí, i studenti tuzemských právnických fakult mají již naštěstí možnost se takového druhu soutěže zúčastnit.¹ Ke skutečnosti, že Moot Courty se stále více stávají nedílnou součástí našeho právního vzdělávání, svědčí i vznik specializovaných učebních pomůcek pro lepší informovanost jak studentů, tak jejich případných debatních mentorů (tzv. koučů).²

Samotný Lidskoprávní Moot Court je pořádán Ligou lidských práv,³ mezi jejíž hlavní oblasti zájmu patří ochrana a podpora lidských práv v oblastech práva jako je zdravotnictví, školství, soudnictví a policie aj. Letos se konal již čtvrtý ročník a jako každý rok i tentokrát byl zadaný případ inspirovaný skutečným případem a lidským osudem. Soutěžícím předložený případ se týkal třináctiletého chlapce Davida trpícího poruchou autistického spektra, který po zhoršení jeho zdravotního stavu musel být hospitalizován v psychiatrické nemocnici. Přestože by po určitém období lékaři umožnili jeho propuštění domů do navazující ambulantní péče, nešlo tuto změnu léčby fakticky provést, neboť v kra-

* Jana Nováková, studentka, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / student, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: novakova.jana@mail.muni.cz

1 A to v rámci různých odvětví napříč právním řádem. Konkrétně studenti Právnické fakulty Masarykovy univerzity mají např. kromě Lidskoprávního Moot Courtu možnost se v současné době zúčastnit také Římskoprávního Moot Courtu, tzv. „VIS Moot Courtu“ z oblasti mezinárodních arbitráží či tzv. „FDI Moot Courtu“ týkajícího se mezinárodní soudní arbitráže v investičním právu.

2 Viz TOMOSZEK, Maxim; MARTIN KOPA a ZUZANA ADAMEOVÁ. *Moot court ve výuce práva: metodická příručka pro studenty i pedagogy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3281-6. Dostupné z: http://www.pf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PF/Centrum/Kliniky_LS_2012_2013/Tomoszek_a_kol._Moot_court_ve_vyuce_prava.pdf

3 Odkaz na oficiální stránky Lidskoprávního Moot Courtu zde: <http://llp.cz/akce/lpmoot/>

ji Davidova bydliště umožňoval počet dětských psychiatrických lékařů první vyšetření a zahájení ambulantní léčby až v řádech několika měsíců, popř. půl roku. Alternativou byla možnost předepsání domácích návštěv terénních sester, žádná z nich však v daném kraji nebyla zdravotní pojišťovnou nasmlouvána. Jádrem právního problému tak spočívalo v otázce, zda zdravotní pojišťovna zajistila dostatečnou zdravotní péči hrazenou ze systému veřejného zdravotního pojištění podle příslušných právních předpisů. Procesní otázkou byla především pasivní legitimace zdravotní pojišťovny a dále otázka, zda se daným jednáním dopustila jako subjekt veřejné moci nezákonného zásahu ve smyslu § 82 soudního řádu správního.

V rámci výše zadaného případu tak studenti ve dvou až čtyřčlenných týmech řešili jednak otázku hmotněprávní, tak problémy procesněprávní. Podle pravidel soutěžící nejprve vypracují písemné podání za obě strany sporu, poté v rámci ústního kola na základě losu vystupují v pozici jedné ze stran a snaží se soudce přesvědčit o pravdivosti svých tvrzení a legitimnosti svých návrhů. Hodnocení soutěžních týmů není vůbec jednoduché, neboť se skládá vždy z několika rozličných kritérií. U písemného podání je hodnocení založeno zejména na předložených argumentech, jaké týmy k podpoření svých tvrzení uvedly, ale záleží i na celkové struktuře, srozumitelnosti nebo relevanci zdrojů informací. V ústním kole také hrají důležitou úlohu přesvědčivé argumenty, soudci však hodnotí i způsob jejich ústního přednesení, celkovou kultivovanost vyjadřování, schopnost reagovat na položené otázky nebo třeba časové rozložení řeči či spolupráci v týmu.

Z fakultního kola každé zúčastněné právnické fakulty postoupily do celostátního finále dva týmy s největšími počty bodů v součtu za písemnou i ústní část. Celostátní finále se konalo 7. března 2016 na Ústavním soudě. Soudní senát tvořili vrcholní představitelé české justice a advokátka z pořadatelské Ligy lidských práv. Předsedkyně senátu Kateřina Šimáčková a soudce Vojtěch Šimíček (soudci Ústavního soudu, kteří zároveň působí na brněnské Katedře Ústavního práva a politologie) se zaměřovali především na lidskoprávní rovinu zadaného případu a ochranu lidských práv. Soudce Nejvyššího správního soudu Filip Dienstbier (zároveň pedagogicky a vědecky činný na Univerzitě Palackého v Olomouci) jakožto odborník na správní právo hodnotil argumenty soutěžících především v této oblasti. Poslední členkou senátu byla advokátka Zuzana Candigliota z Ligy lidských práv, která je skutečnou odbornicí na poli zdravotnického práva.

Do finálového souboje celostátního kola se nakonec probojovaly týmy z Právnické fakulty Masarykovy univerzity a Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, které se nejlépe dokázaly vypořádat s obtížnými dotazy soudců i s nervozitou v předchozích kolech. Po napínavém a vyrovnaném finále si nakonec celkové prvenství vysloužil brněnský tým ve složení Kamila Abbasi, Petr Jedlička, Markéta Špetíková a Ondřej Špetík, čímž tak obhájili pozici Masarykovy univerzity z minulých let a navázali na veleúspěšnou sérii vítězství brněnských týmů. Čestné druhé místo za vynikající výkon si odnesl tým z Univerzity Palackého v Olomouci, jmenovitě Leontýna Bártová, Tereza Heroutová,

Jan Hudáč a Miroslav Tichý. Dále se udělovala cena za nejlepší písemné podání celostátního kola, kterým bylo podání druhého brněnského týmu, jehož představitelkami byly Tereza Cahlová, Martina Fojtová, Lea Majerová a Hana Šerá. Zkrátka nepřišla ani Univerzita Karlova v Praze, neboť v kategorii nejlepších řečníků si ocenění převzali dva její studenti – Filip Jelínek a Lucie Škapová. Slavnostní vyhlášení výsledků a následný společenský večer proběhl v příjemném jazzovém klubu Music Lab v centru Brna za neformální a přátelské atmosféry, kde se soutěžící, soudci i diváci měli možnost společně pobavit nejen o právě skončeném Moot Courtu.

Závěrem lze konstatovat, že Lidskoprávní Moot Court navázal na úspěšnou tradici z minulých let a i tento ročník byl ročníkem nadmíru vydařeným, ať už z pohledu soudců či samotných soutěžících studentů. Soutěžící prokázali rozsáhlou a detailní orientaci v problému a zároveň si vyzkoušeli prezentaci případu a obhajobu argumentů před „skutečným“ soudem složeným z odborníků na danou problematiku za reálných okolností, jaké by panovaly v rámci jakéhokoli soudního řízení. Tento příspěvek tak může být kromě jiného také nenucenou pozvánkou pro nadcházející ročník, jehož téma, zadání případu i bližší organizační informace budou zveřejněny nejpozději v průběhu září tohoto roku.⁴

⁴ Informace budou zveřejněny na již zmíněné adrese Ligy lidských práv zde: <http://llp.cz/akce/lpmoot/>

POKYNY PRO AUTORY

Pravidla rubrik

Články

Recenzováno

Doporučený rozsah 15 – 30 normostran.

V rubrice se uveřejňují původní, dosud nepublikované,¹ odborné texty v oboru práva. Stati jsou adresovány primárně vědecké komunitě. Text musí dané téma uchopit komplexně. Nejsou vhodné příspěvky s názvy typu „vybrané problémy ...“ či „několik poznámek k ...“ s výjimkou případů, kdy se příspěvek týká zcela nového a zatím nezpracovaného právního jevu, kde komplexní přístup v takto raném stadiu zatím není možný. Vhodnější je zvolit užší téma a uceleně ho zpracovat. Texty musí reflektovat probíhající odbornou diskusi k danému tématu i relevantní judikaturu. Pokud je to s ohledem na téma rukopisu vhodné, měl by jeho autor uvést srovnání alespoň s vybranými zeměmi EU. Rukopis musí obsahovat nové myšlenky, na které budou moci navazovat další autoři.

Je vhodné předem konzultovat s editorem, zda je zamýšlené téma a metoda zpracování příspěvku vhodná z hlediska zaměření časopisu.

Doktorandské a studentské příspěvky

Recenzováno

Doporučený rozsah 15 – 30 normostran.

V rubrice se uveřejňují statě vycházející z disertačních, diplomových a dalších prací autorů. Spolu s rukopisem musí autor doložit doporučující stanovisko svého školitele nebo profesora či docenta v příslušném oboru. Pro obsah textů platí shodné zásady jako pro rubriku Články.

Aktuality pro právní praxi

Recenzováno

Doporučený rozsah 10 – 20 normostran.

Rubrika je určena pro dosud nepublikované přehledové články, které jsou věnovány aktuálním a diskutovaným otázkám legislativy a judikatury. Článek však musí představovat

¹ Na újmu není předchozí publikace rukopisu v rámci fakultní edice Working papers.
<http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/>

přínos i pro vědeckou komunitu. Nelze publikovat texty, které budou obsahovat pouhé anotace judikátů či shrnutí nově přijaté právní úpravy bez podrobnějšího komentáře a autorem zaujatého stanoviska.

Recenze a anotace

Nerecenzováno

Doporučený rozsah 3 – 5 normostran.

Každá recenze musí obsahovat úplnou bibliografickou citaci recenzované publikace, jméno recenzenta a informace o něm (profesní působení, kontaktní e-mail). Smyslem recenzí a anotací je informovat čtenáře časopisu o nově vydaných vědeckých publikacích v oboru práva a podat shrnující hodnocení recenzovaného díla. Recenzované publikace by tak neměly být starší tří let (posuzováno od okamžiku publikace recenze). Nebudou publikovány recenze na publikace učebnicového charakteru, sborníky či příručky pro právní praxi.

Je vhodné předem konzultovat s editorem výběr publikace, kterou zamýšlíte recenzovat.

Zprávy z vědeckého života

Nerecenzováno

Doporučený rozsah 3 – 5 normostran.

Záměrem zprávy z vědeckého života je zpravidla informovat čtenáře časopisu o uskutečněné odborné akci v oboru práva. Zprávy je třeba zasílat co nejdříve po uskutečnění akce. Je vhodné předem konzultovat s editorem, ve kterém čísle přichází publikace zprávy v úvahu, a kdy budou uzavírány podklady pro toto číslo.

Obecná pravidla

- Rukopis musí být psán v češtině, slovenštině nebo angličtině.
- Každý rukopis musí obsahovat jméno autora, údaje o jeho profesním působení, e-mailový kontakt na autora.
- Rukopisy zasílané do recenzovaných rubrik musí vždy obsahovat anotaci a klíčová slova v angličtině. V případě, že je samotný rukopis psán česky či slovensky, musí obsahovat též klíčová slova a anotaci v jazyku rukopisu.

Citační standard

ISO-690

Příklad citace knihy:

FILIP, Jan a Jan SVATONĚ. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 400 s. ISBN 978-807-3576-851.

Příklad citace příspěvku ve sborníku:

OVESNÝ, Pavel a Jan NOVÁK. Finanční správa – součást realizace finančního práva. In: *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 227–234. ISBN 978-80-210-4733-4.

Příklad citace odborného článku v tištěném časopise:

FILIP, Jan a Vojtěch ŠIMÍČEK. K některým otázkám členství v politických stranách po novelizaci. *Časopis pro právní vědu a praxi*, Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 1995, roč. 3, č. 1, s. 109–119.

Příklad citace elektronického článku:

GODERIS, Benedikt a Mila VERSTEEG. The Transnational Origins of Constitutions: Evidence From a New Global Data Set On Constitutional Rights. *CentER Discussion Paper* [online]. 2013, č. 010 [cit. 2014-05-03]. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2216582

Příklad citace soudního rozhodnutí:

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. 10. 2010, sp. zn. 33 Cdo 4272/2009.

Rozsudek Soudního dvora (pátého senátu) ze dne 6. října 2009. Komise Evropských společenství proti Belgickému království. Věc C-6/09. In: *Sbírka rozhodnutí*. 2009, s. I-00165.

Odkazy na prameny

Na veškeré prameny je třeba odkazovat **průběžně** v poznámkách pod čarou. Seznam pramenů na konci rukopisu se **neuvádí**. Odkazy v poznámkách pod čarou musí být úplné, aby bylo možno zdroj podle takového odkazu identifikovat. Pokud autor do rukopisu zahrne seznam pramenů na konci rukopisu, bude takový seznam redakcí vymazán.

Původnost rukopisu

Rukopisy nabízené k publikaci musí být původní, dosud neuveřejněné. Na překážku není předchozí publikace pracovní verze rukopisu ve fakultní edici working papers.²

Recenzní řízení

Časopis pro právní vědu a praxi je recenzovaný vědecký časopis. Zasláné rukopisy jsou anonymně posuzovány minimálně dvěma nezávislými recenzenty a konečné rozhodnutí o publikaci je v kompetenci redakční rady. Orientační doba recenzí jsou tři měsíce. Bližší informace podá na požádání redakce.

Redakční uzávěrky pro dodání příspěvků

Do č. 3/2016: 15. 6. 2016

(tematické číslo – test proportionality, materiální jádro ústavy, justifikace lidských práv)

Do č. 4/2016: 15. 10. 2016

² <http://workingpapers.law.muni.cz/content/cs/>